EESTI LUGEMISERAAMAT

VALITUD LUGEMISEPALAD EESTI KIRJANDUSE ARENEMISE TEELT

KIRJANDUSEAJALOOLISTE TEADETEGA JA KEELELISTE MÄRKUSTEGA VÄLJA ANNUD

GUSTAV SUITS

I

HELSINGIS
KIRJASTUSEOSAÜHISUS OTAVA

Söät 610

EESTI LUGEMISERAAMAT

Trükitud
Soome ülikooli toetusraha abil

EESTI LUGEMISERAAMAT

VALITUD LUGEMISEPALAD EESTI KIRJANDUSE ARENEMISE TEELT

KIRJANDUSEAJALOOLISTE TEADETEGA JA KEELELISTE MÄRKUSTEGA VÄLJA ANNUD

GUSTAV SUITS

ESIMENE OSA

HELSINGIS
KIRJASTUSEOSAÜHISUS OTAVA

Kustannusosakeyhtiö Otavan
kirjapaino, Helsingissä, 1916

ESSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim.
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu
K.E.S. 610

ESIMESE OSA SISUKORD.

Lhk.

Sissejuhatuseks IX

Fr. G. Arvelius 1

Tillukene rahvas 1

Rehepapid 3

Von Tiesenhausen 5

Tiiu tasane ja helde 5

Fr. W. von Willmann 7

Joobnud talupoeg 7

Roosipuu 9

P. H. von Frey 11

Laul varjusurnute matmisest 11

J. W. L. von Luce 14

Vana targa mehe kirjutatud paberilehtedest 15

J. Ph. von Roth 21

Ödangu-laul 21

Otto R. Holtz 23

Jutt on see kooruke, õpetus on see iva 23

R. J. Winkler 30

Jumalagajätmise laul 30

Kahesugune suurus 32

O. W. Masing 34

Ühe põhjendamata ja vale tõenduse ümberlükkamine 35

Sündinud asjust 40

Päts 45

Kristian Jaak Peterson 50

Maakeel 50

Laulik 52

Inimeste vaim 53

Krahv Peter Mannteuffell 55

Katke Ajaviitest peeru valgusel 55

Lhk.
Suve Jaan (J. Sommer) 60
Katke Luige Laosest 60
Fr. R. Fählmann 68
Piibu jutt 69
Vanamehe ohkamine enne surma 71
Üks kui mõnigi teine 72
Kalendritegija kimbus 72
C. W. Freundlich 80
Teomehe elust 80
K. Körber 84
Eeskõne karjalastele 84
Lillekorv 85
Fr. R. Kreutzwald 88
Paarist sammukesest rändamise teed 89
Kalevipoeg: Soovituseks 94
Kalevipoeg: Katke kolmandast laulust 96
Kalevipoeg: Katke kahekümnendast laulust 99
Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetusest: Kreutzwald Koidulale 103
Lembitu: Üksteistkümnes laul 110
M. Körber 116
Mu kõige kallim Sõrvemaa 116
Suisel ööl 117
J. W. Jannsen 120
Uus variser ehk ilma kõrtsita ja kõrtsiga küla 121
Liivimaa juubeliaastast 148
Mu isamaa, mu õnn ja rõõm 150
L. Koidula (Lydia Jannsen) 151
Kevade and 152
Emajõe kaldal 153
Mu isamaa on minu arm 155
Kallim kingitus 155
Üürike 157
Unenägu 158
Kaebtus 159
Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetusest: Koidula Kreutzwaldile 160
Katke Säärasest mul'gist 169
Katke Liisust 173
Juhan Weitzenberg 177
Tõnis Laks ehk eestlase isamaa 177

Lhk.
J. Hurt 179
Piltidest isamaa sündinud asjust 181
Ilu laul 189
C. R. Jakobson 192
Veel pole kadund kõik 193
Katke esimesest isamaa kõnest 194
Katke Arthurist ja Annast 199
Sakala väljaandja avalik vastus õpetaja J. Hurti avaliku kirja peale 203
Friedrich Kuhlbars 207
Häitsme-melie 208
Vanemuine 209
Kalevite kalmul 209
Kanaria linnukese laul 211

SISSEJUHATUSEKS.

Võidakse küsida: kust see tuleb, et just nende ridade kirjutaja ja keset sõja ohtusid uue Eesti lugemiseraamatu välja annab?

Käesoleva teose väljaandmine on kavatsetud juba aasta kümne eest. 1905 a. tegi Soome Kirjanduse Seltsi keeleteadline toimekond Seltsile ettepaneku Eesti keele ja kirjanduse õppuste edendamiseks lugemiseraamatut toimetada ja seda tööd nende ridade kirjutaja hooleks usaldada. Soome Kirjanduse Seltsi huvide ja aitava käe ulatamist lähemate sugukeelte alale meelde tuletades (Lutsi ja Kraasna maarahva uurimine, *Setukeste laulude* trükkimine) põhjendas keeleteadline toimekond Eesti lugemiseraamatu tarvet, ülesannet ja kokkuseadet järgmiselt:

»Eraläbirääkimistel on tihti kõne all olnud ühe abinõu puudus, mis meil ja mujalgi takistab Eesti keele ja kirjanduse õppusi, puudus, mille kõrvaldamiseks tõenäoliselt Soome Kirjanduse Seltsi abi tarvitatakse. Oleks tarvis — arvata umbes 300 kaheksandik-poognalise lehekülje suurust — valikut Eesti kirjanduse parematest toodetest, nõnda siis valides toimetatud lugemiseraamatut, mil pääasjaks oleks esteetiline ja rahvuskirjanduslik väärtus. Lugemiseraamat peaks nõnda siis sisaldama esiteks niisuguseid sisu ja stiili poolest silmapaistvaid palasid, mis kujutavad eestlaste maad, Eesti rahva ajalugu ja nüüdseid olusid

(iseäranis ühiskondlikust ja hariduseajaloolisest küljest), etnograafiat ja rahva iselaadi ning teiseks niisuguseid näiteid Eesti ilukirjandusest, mis edustavad nii asjaomast kirjanikku kui algupärast Eesti kirjandust üleüldse.»

Neil eeldustel kutsuski Soome Kirjanduse Selts mind kavatsetud teose toimetajaks.

Alama-astmelisi lugemiseraamatuid Eesti koolinooresoo tarbeks oli ja on küll mitugi olemas, ülemaastmelisi nagu eelpool tähendatud mitte ühtegi. Sellepärast võtsin Soome Kirjanduse Seltsi kutse meelepärasena ülesandena vastu. See Soome Kirjanduse Seltsi töökavasse liidetud teos pidi rahuldama enne kõike Eesti lugemiseraamatu tarvet Helsingi ülikoolis, Eesti keele ja kirjanduse käsiraamatuks olles Soome sugu keeli õppivatele üliõpilastele. Ühtlasi oli sellega antud ka soodus võimalus sündsa lugemiseraamatu soetamiseks Eesti koolide kõrgematele järkudele. Kuid mitte ainult Soome ülikoolis ja eestlaste maa keskkoolides õppivale nooresoole ei olnud see raamat õpiabinõuks mõeldud: sellest loodeti tulu ka täisealistele mõlemal pool Soome lahte, oodati hõlbustavat kirjanduslikku teejuhti kõigile neile, keda huvitab Eesti elu iseäralduste ja vaimlikkude väärtuste jälgimine.

Jaolt minu enese õppuste, jaolt minu huvide harunemise, jaolt laokile viivate päevapalgatööde tõttu tuli sobitud ülesande teostamine ometi edasi lükata aastast aastasse. Enne kui praegune lugemiseraamat on minu õppustest ja huvidest valminud mõni muu vähene vili. Samale tööalale kuuluvatest toodetest lubatagu nimetada minu Eesti kirjanduseajaloo kokkuvõtet saksakeelses koguteoses *Die Kultur der Gegenwart* (1908) ja ühes K. E. Söötiga toimetatud antoloogiat *Eesti luule* (1910). Mitmetesse tuultesse andunud, lubadustega neil aastatel mitte üleliia kokkuhoidlik olnud, tohin lugemiseraamatu ilmumist viivitavate põhjuste hulka

vahest arvata ka neid pisikesi paratamatuid asjaolusid, milledest selle teose kokkuseadmine on ära rippunud. Eesti olude, hariduseajaloo, üleüldse Eesti kirjanduse arenemisekäigu esitamine valitud palade varal on eeldanud loomulikult ka ühiskondlikult-esteetiliselt huvitava vanema eestikeelse kirjanduse arvessevõtmist. Kuid kahjuks ei ole meil veel olemas ühtegi päris täielikku rahvusraamatukogu. Soomes asumise tagajärjel on minu töötamisevõimalused päälegi kärbitud olnud ka kahes Eesti kirjanduse edustavamas kogus: Eesti Üliõpilaste Seltsi (nüüd Eesti Rahva Museumile antud) ning Õpetatud Eesti Seltsi kogudes. Edasi ei ole ju sarnane valides toimetatud lugemiseraamat mitte ainult kokku pandud mitmetest raamatutest. See on kokku pandud ka Eesti *vanast* ja *uuest* kirjaviisist. Oli tarvis lahendada kirju rida lugemiseraamatus tarvitatava õigekirjutuse ja õigekeelsuse küsimusi enne kui toimetamisetööd õieti võis käsile võtta.

Kui lugemiseraamatu käsikiri juba trükivalmis hakkas saama, tuli uus takistus, kõige täbaram, rahaline.

Suurema osa valitsuse toetusrahadest kaotanud, oma lisatud töökavaga niiviisi vähenenud sissetulekute varale jäänud, suurte Soome rahvalaulu-väljaannetega seotud, pidas Soome Kirjanduse Selts tarvilikuks mõningaid oma kavatsusi kas määramatuks ajaks edasi lükata või neist koguni loobuda. See vajadus tabas muu seas algatatud Soome-Eesti ja Eesti-Soome sõnaraamatuid, see seisukord halvas Eesti lugemiseraamatu toimetamise lõpuleviimist. Lõpuliku tõuke teose ilmumiseks andis viimaks Helsingi ülikooli Soome keele ja kirjanduse professor E. N. Setälä, ühtlasi ka Soome Kirjanduse Seltsi keeleteadlise toimekonna esimees, kes selle — Soome ülikoolis loetava — lugemiseraamatu trükikulude katmiseks akadeemilise abiraha nõutas.

Niisugune on kõnealuse käsiraamatu eelajalugu, teose, mille esimene osa nűűd tarvitada pakutakse, mille teine osa trűkis ja kolmas suurest laastust löödud. Kui kõik kolm osa on ilmunud (esiotsa on ainult kahe väljaandmine kindlustatud), siis teeb see űhtekokku 600—700 lehekűlge. Soovitud lugemiseraamat on minu käes nõnda siis märksa suuremaks paisunud kui see Soome Kirjanduse Seltsi kavatsuses oli ette nähtud.

Pean asjasse kuuluvaks aru anda oma töö juhtmõtetest. Soome Kirjanduse Seltsi keeleteadlise toimekonna näpunäidetest välja minnes olen soovitud lugemiseraamatu jaoks kõige sűndsamaks arvanud kronoloogilist järjekorda, s. o. olen lugemiseraamatusse võetavad sugemed paigutanud selles järjekorras ja sellele kohale, mille nende ilmumine on ära määranud. See korraldus näis minu meelest kõige paremini edustavat elu, seisakut ja liikumist, kõige loomulikumalt nähtavale toovat Eesti kirjanduse liikide tekkimist ja lisanemist. Nõnda kokku seatud lugemiseraamat võiks ehk kõige hõlpsamini kõrvuti käia Eesti kirjanduseajaloo õppustega. Nii õppijale kui õpetuseandjale on tűlikas — vanema kirjanduse kohta sagedasti võimatu — kätte saada tarvilikka kirjandusenäiteid. Pakkudes kronoloogiliselt korraldatud näitematerjali Eesti keeles sõnastatud vaimumuhenemisest tohiks käesolev lugemiseraamat vahest enne kõike aidata Eesti kirjanduseajaloo otsekohest, omas tähelepanekus põhjenevat vaatlemist.

»Ei saadaks aru»,űtleb Gustave Lanson oma raamatus *Histoire de la littérature française*, »kui kunstiajalugu keelduks vaatlemast pilte ja kujusid. Nii kirjanduses kui kunstis ei või kõrvale jätta teost, isiku alalhoidjat ja avaldajat. Kui algupäraste tekstide lugemine mitte ei ole kirjanduseajaloo alaline valgustamine ja lõpusiht, ei anna see muud kui teadmisi ilma viljakuseta ja väärtuseta.»

Minu püüd järgnevaid lugemisepalasid valides ei ole mitte ainult olnud soetada kirjanikkude eneste esitatud ilukirjanduseajalugu. Selle lugemiseraamatu eeskavas on algusest saadik olnud: võtta Eestit ta üleüldsuses, näidata kirjanduse peeglis võimalikult kogu selle maa ja rahva ja keele iselaadilist elu. Kahtlemata ka kõige vähenõudlikumas kirjanduses manab ühiskonnajoonistuse ja isikuteadvuse vaheldavat vaatemängu kõige kujukamalt nähtavale ikkagi ilukirjandus. Sellepärast sünnitavad käesolevas lugemiseraamatus valitseva enamuse jutujätkud, laulud, jutustuste, lugulaulude ja näidendite katked. Kuid nende ilukirjanduslikkude sugemete vahele olen põiminud võtteid ka osavamate eestikeelsete proosakirjanikkude toodetest; olen sõna annud nimekamatele ajakirjanikkudele ja ühiskonnategelastele; olen meelde tuletanud ilukõnelisemate Eesti ajaloolaste ja teiste esitusi. Ei ole ma mööda läinud ka niisugusest tähelepandavast lisandusest Eesti ärkamise aja isikute ja olude tundmaõppimiseks nagu Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus.

Võrdlemisi ligidal on küll Eesti rahvuskirjanduse otsad. Kuid ajades neid ununenud ja — paraku nii vähe — unustamata jälgi ei ole siiski midagi hõlpsam kui laitust teenida valikus. Ei ole Fählmanni kalendritegija rohkem kimbatuses kui lugemiseraamatu kokkuseadja: võtad ühe lugemisepala, jääb kõrvale teine, võtad mõlemad, saab raamat liiga paks ja kallis, rahuldad ühte, ei rahulda teist!

Olen alganud 18. aastasaja lõpu ja 19. alguse Eesti kirjameestega, Saksa soost Eesti rahvakirjanikkudega. Küll olivad Saksa ja Rootsi soost kirikuõpetajad juba paarsada aastat enne seda algatanud Eesti kirjanduse ja kirjakeele. Kuid nende soetatud kiriklikkude käsiraamatute ja põhakirja tõlgetega ei või veel kuigi palju ühendada Eesti rahvuskirjanduse mõisteid; nende tarvitatud Eesti keel on teatavasti veel hoopis võõramaiguline, moonutatud, tönts ja

vigane; ei ole nende saksapärased usuõpetuseraamatud päälegi mitte otsekohe rahvale määratud, vaid abinõuks viletsa Eesti keelega kirikuõpetajatele. Ka esimestel ilmaliku kirjanduse liiki ulatavatel eestikeelsetel tekstidel — veidratest õnnesoovilauludest kuni kohmetute nutulauludeni, Eesti keele näidetest kuni tähtraamatuteni — ei ole veel päris kirjanduslikku väärtust ega otstarvet. Nad huvitavad meid ainult Eesti keele- ja hariduseajaloo seisukohalt. Kui meie Hornungi puhastatud Eesti kirikukeele ja vana kirjaviisi kindlakssaamisest vaimulikus kirjanduses tohime kõneleda alles 1700 algupoolel, siis võime Eesti ilmaliku rahvakirjanduse tekkimist arvesse võtta alles 1700 veerul ja 1800 hakatusel. Ja esimestena sellesse lugemiseraamatusse olen võtnudki just neid Eesti vanema ja uuema kirjanduse vahelisi rajamärkisid: ülemast seisusest ja valgustuse ajajärgust põlvenevate Eesti kirjameeste sepitsetud õpetlikka jutujätkusid, valmisid ja laulusid maarahva manitsemiseks ja virgutamiseks. Ilma kirjandusliku otstarbeta kirjutatud, näitavad nad juba miskisugust kirjanduslikku rühti, ebarahvameelsed, tabavad nad juba rahvakeelsust. Kaunikese määra tähelepanemist olen osatanud ka teise selleaegse Lääne-Euroopast kandunud voolu avaldustele, sentimentalismi, haletundelise voolu toodetele. Kui meie oma 19. aastasaja kirjandusest tahame otsida miskisugust traditsiooni, siis on see ju didaktiline jutt ja sentimentaalne luuletus.

Välja kasvanud tuttavatest uue aja majanduslikkudest, ühiskondlikkudest ja seaduseandlikkudest muutustest, algab Eesti kirjanduses läinud aastasaja keskpaigus teine, eelmisest tähtsam pööre. Kuna pärisorjuse ja teoorjuse käänukohal maamehi ainult erandiviisi näeme kündmas ja külvamas kirjandusepõllul, hakkab rahva õiguste ja vabaduste lahenedes juba suuremal arvul kirjanikka tõusma Eesti omast külatänavast. Samal ajal kahanevad eesti-

keelsest kirjandusest kuni olematuseni võõrast tõugu tegelased. Eesti kirjandus eestineb; muutub rahvuslikuks; saab romantilise varjundi. Ühe poole palgega minevikus, teisega tulevikus, annab Kreutzwald uuele liikumisele *Kalewipoja* ja muud kõrged sünnisõnad, Jannsen moraliseeriva hääletoru ja *Eesti* nimetuse, Koidula ärkamise helevusest vaimustatud tundeluule, Jakobson rahvusliku tuhina ja ühiskondliku sihi. Olen selles lugemiseraamatus suurema osa lehekülgi tarvitanud just Eesti ärkamise aja juhtivate vaimude esitamiseks ja nende kirjandusliku tegevuse iseloomustamiseks. Kreutzwaldi rahvuslikust suurteosest olen pakkunud koguni kolm näidet. Jannseni jutukirjanikukuulsust silmast laskmata olen ühe tema algupäraseks arvatud jutustuse võtnud kogu selle pikkuses ja laiuses.

Loetagu, maitstagu, võrreldagu, otsustatagu!

Pikemalt Eesti rahvusliku koidu »suurte nimede» juures peatades ei ole ma, loodan, selles esimeses osas mitte üleliia kõrvale jätnud ka meie peeruvalge ja hommiku-ao kirjanikka. Võimalikult tähelepanelik püüab ka rahvusliku ärkamise järeltulijate edustus olla lugemiseraamatu teises osas. Kuid see kõik on teose laiendanud märksa üle esialgse kavatsuse. Mul oleks võimatu niiviisi valitud lugemisepalasid ära mahutada ka kolmesse osasse, kui ma oma ainet mitte ei oleks piiranud rahvaluule ja *Tartu murde* väljasulgumisega. Rahvaluulest oma antoloogia, kõige vanema kirjanduse ja murrete näidetest oma lugemiseraamat! Eesti vaimuelu arenemisest 19. aastasajal ei saadaks ometi mitte õiget aimu, kui selles lugemiseraamatus ei leiduks vähemalt Hurti kokku liidetud *Ilu laul* ja paar tartumurdelist luuletust.

Lugedes tabatakse kahesuguseid märkusi: kirjanduseajaloolisi ja keelelisi.

Raamatu kõige lähem otstarve on ju Eesti kirjanduse ja keele õppuste abinõuks olla muulastele, soomlastele.

Sellepärast olen igalt autorilt võetud lugemisepalade eele läkitanud lühikese autori eluloo ja kirjandusliku tegevuse tutvustuse. Teksti mõistmiseks tarvis natukene teada ka inimesest, aimata tema paika ajas ja ruumis. Andmata muud kui mõningaid kuivi, kokku surutud tõeasju autoritest ja nende toodangust võivad need vähenõudlikud sissejuhatused siiski kasuks tulla nii Soome kui Eesti õppivale nooresoole kui ka muile Eesti kirjanduse sõpradele. Nagu lugemisepalad on valitud olemasolevast Eesti kirjavarast, nii on need kirjanduseajaloolised teated suuremalt jaolt lühendatud meie seniste kirjanduseajaloolaste Hermanni, Kampmanni j. t. kogutud teatematerjalidest. Vähem omandanud olen nende hindamisi ja otsusi; kuid üleüldiselt ei ole ma oma tähendustes püüdnud rõhutada oma eriarvamisi. Need siin on ju ainult kõige hädalikumad näpunäited, kirjanduseajaloo asi on neid edasi arendada. Niikaua kui minu kavatsetud Eesti kirjanduse ajalugu veel mitte ei ole ilmunud, juhatan oma eelpool nimetatud lühikese saksakeelse Eesti kirjanduseajaloo kokkuvõtte juurde (kuulub Soomes ka kandidaadieksami nõuetesse). Eraldi tähendan siin kohal ainult oma *Kalewipoja* hindamist: mitte rahvaeepos, vaid rahvuslik eepos. Sellepärast ei olegi ma *Kalewipoega* käesolevast kogust mitte välja jätnud rahvaluulekogu jaoks.

Lehekülgede alumisele sõrvale olen paigutanud keelelised märkused. Neis märkustes olen seletanud haruldasemaid, unarule jäänud, murdelisi kui ka võõrakeelseid sõnu ja kõnekäändusid. Lehekülgede all olen käsitlenud ühtlasi niisuguseid keelelisi iseäraldusi, mida kas raskevõitu mõista või soovitav teiste ütlemiseviiside vastu vahetada. Olen ennem vähe kui palju märkinud ja seletanud, mahti lubades lugija isetegevusele. Kuna lugemiseraamat Soome lahe mõlemate poolte jaoks on mõeldud, on ärahoidmatu, et mõni lugija ühel pool lahte seletuse puudu, teine teisel pool

tähenduse ülearu leiab olevat; see on sarnast laadi töös üleüldse ärahoidmatu. Kuid loodan oma keeleliste märkustega siiski tabanud olevat miskisugust otstarbekohasust. Lugemisepalade rikastades lugija eestikeelset sõnastikku, nende laiendades tema lauseõpiliste käändude tagavara ja edendades tema Eesti kirjakeele arenemiseloo tundmist õpetagu joonealused märkused Eesti praegust, harilikku kirjakeelt!

Jääb järele aru anda lugemisepalade toimetamiseviisist, kirjaviisist, õigekeelsusest.

Nimetasin juba eelpool, et lugemiseraamatu toimetamisetööd algades on lahendada tulnud kogu rida kidaseid õigekirjutuse ja õigekeelsuse küsimusi. Missugune metood valida: kas kõik lugemiseraamatu tekstid puutumata nende esialgses kujus uuesti trükkida? Kas vahest ainult vana kirjaviis uue vastu vahetada? Või jälle lugemisepalasid praegusele kirjakeelele lähendada, tasandada, normeerida niipalju kui võimalik? Igaüks neist kolmest võimalusest näis omast kohast *parem*, igaüks vaidlusealune olevat.

Eesti kirjakeel avaldab kõiki meie vaimuelu ebaorgaanilise arenemise paratamatuid vastolusid. Kõrgema hariduse osalistena teatud asjatundmisega oma aineid ja ütlemiseviisisid valides, hingekarjastena rahvakeelse fraseoloogia tarvitamises juba üsna osavad, kirjutavad Eesti saksapärased rahvakirjanikud sellegipärast veel halbade germanismidega segatud Eesti keelt. Kirikukeele traditsioonide püühitsetud moonutused jäävad jõusse kauaks ajaks, nende mõju on jatkunud läbi rahvusliku ärkamise osalt kuni meie päevini. 18. ja 19. aastasaja vahetusel näeme küll tekkivat kõige lihtsamat laadi Eesti ilmalikku rahvakirjandust; teame suuremat huvi virguvat Eesti keele ja rahvaluule kohta; kuid üühtlasi tabame koguni jaolist tagasilangust Hornungi ja piibli tõlkimise juhataja Thor Helle Eesti keele oskamisega võrreldes. Arvelius oma kergemate keele-

liste komistustega kaasa arvatud, eksivad ratsionalistliku ja sentimentaalse voolu nimekamadki mehed Eesti keele- ja lauseõpi seaduste vastu veel õige tihti ja tuntavalt. Uuesti ja ikka uuesti esineb Hornungi välja aetud Saksa keele artiklite Stahli aegseid vastavusi: »*need sullased* piddid tedda üllespassima» (Willmann), »meil olli kűl sellega teggemist omma kűbbaratega *sedda wett* lodja seest wäljaheita» (Luce), »Jut on *se Koroke*, Öppetus on *se Iwwa*» (Holtz), »*üks Pöltsama mees*, kes pitk ja priske oli kaswost» (Arvelius), »mei' űmber seisab hulgakest *üks kallis rahwoke*» (Winkler). Olgugi et Rosenplänteri toimetatud *Beiträge zur genaueren Kenntniss der ehtnischen Sprache* (1813—1832) rahvakeele uurimisele väärtuslikku tuge ja hoogu andis, ei näita Saksa soost Eesti kirjamehed ometi ei enne ega pärast seda täitsa kindlaks ja koduseks saanud olevat Eesti keele käänamises (deklineerimises) ja pööramises (konjugeerimises), täis- ja osa-aluse (subjekti) ning sihituse (objekti) vahetegemises, eitava ja käskiva kõneviisi õiges tarvitamises j.n.e. Ahrens ja Wiedemann, Eesti loomupärase keele- ja lauseõpi hilisemad rakendajad, ei kirjutanud teatavasti mitte Eesti keeles. Ei ole need igatahes väiksed ehk tűhised keelevead, kui lugeda: »kus *ei* surm meid *lahhutab* (Tiesenhausen), »meie leidsime lodja seest *kolm aerud*; *missest* meie űht tűriks wõisime prukida» (Luce), »kulla eideke, laula mulle ommeti *űhhe* neist wannust lauludest» (Mannteuffell), »same *tihhid* nabra *riddad*» (Mannteuffell), »ja kui ta tulleb, ja tahhab *üks* ärra wia») (K. Körber), »kärner olli korwi täie *keige illusamad lilled* walmis pannud keldre luki» (K. Körber), »pude ladwil laululinnud *endid heitnud* hingama» (M. Körber). Eesti kirjakeel on 19. aastasaja esimeses hommikuhämaras veel nii Saksa keele psűholoogia mõju all, see kobab edasi veel nii segases ja ebavalmis olekus, et võimatu on kõiki eri aastakűmnetele ja kirjanikkudele omaseid keele patustusi siin liigitada, loetlemisest koguni rääkimata.

Enam vähem eksitavate germanismidega seganeb iseäranis sagedane kongruentsi puudumine omadussõna ja nimisõna vahel: »enne kui *selle pühha tele* lähhäte») (Holtz), »wahtis otse temma peale omma *terrawa silmadega* (K. Körber). Viimane nähtus on, tõsi kűll, rahvakeelest pärit, ja on sääl miskisugusest keele lohakusest tekkinud.

Alles rahva enese keskelt tõusnud keelemeistritele Masingile ja Fählmannile on antud Eesti rahvakeelt vabastada saksiku kirikukeele köidikutest, alata loomulikult puhta Eesti kirjakeele rakendamist. Uuendades, katseid tehes, rahvakeelele võimalikult ligineda pűűdes ja seda iseteadlikult edasi arendades peegeldavad nende hoolikad kirjutused kõiki neid poolikuid edusamme, ebajärjekindlusi ja kõrvalekaldumisi, mis igale uuenduseliikumisele omased. Eesti selleaegseid kűlaharitlasi ei tunnu selle asemel kirjakeele uuendamise kűsimus palju liigutanud olevat. Saksa kirikuõpetajate näidatud eeskujusid teisendades ja edasi labastades peavad koolmeistritest-köstritest rahvakirjanikud orjameelselt kinni ka kirikuõpetajate keeletraditsioonidest. Nad ei kirjuta kűll mitte otse Willmanni ja Luce moodi *kaks koerad*. Aga ka Vene mõjualuse linna-kooliõpetaja ja sõnaosava rahvakirjaniku Suve Jaani õigekeelsus ja õigekirjutus ei ole parem järgmisest näitest: »Kui temma omma *küine* liggi sai, kulis ta *űhhe kollina* küines, ja näggi ka kohe űhe soldati pűssi seina wahelt *omma* vasto *läikiwad*.»

Ka Eesti rahvusliku ärkamise aja keeletunne on űleűldiselt veel õige saksavõitu, tume, kobav ja segane. Eesti nűűdse kirjakeele agar uuendaja J. Aavik on hiljuti oma raamatukeses *Eesti rahvusliku suurteose keel* asjaliku materjali põhjal tõendanud, kuidas meie *Kalewipoegki* otse »kubiseb», »kihiseb» ja on »lõhkemas» kõige pöörasematest ja algelisematest keelevigadest. Rahvusliku ärkamise suurmeestest ei osanud Jakobson oma tegevuse algupoolel kõige lihtsamaid Eesti õigekirjutuse ja õigekeelsuse seadusi.

Kongruentsi puudumine nimisõna ja omadussõna vahel on Kreutzwaldi, Jannseni, Koidula ja Jakobsoni keeletarvituses peaaegu reegliks (*seesuguste libeda asjades*, Jakobson).

On kerkinud nõnda siis kűsimus: kas peab kõik need germanismid, kõik need äraiganud kõrvalekaldumised, kõik need vead, vääratused ja ebajärjekindlused Eesti lugemiseraamatus puutumata hoidma pűhadena jäänustena?

Prof. Setäläga enam kui űkskord lugemiseraamatu asjus nõu pidanud, otsustasin viimati loobuda tekstide algkuju tähti-tähelisest alalhoidmisest (mis vahest kõige rohkem oleks vastanud minu kodumaaliste *Eesti Luule* arvustajate soovisid). Ei tule unustada, et käesoleva raamatu lugemisepalad űhtlasi keeleharjutusteks on noortele soomlastele, kelledel Eesti keel võõras. Lugemiseraamatu űheks oluliseks otstarbeks on nõnda siis nende Eesti keele õppusi tasasele teele juhatada, nende Eesti keele seaduste ja iseloomu tundmist kasvatada, lűhidalt nende Eesti korraliku kirjakeele oskamist kindlustada. Kuid meie vanema vaevalise ja vigase kirjakeele jälgimine võiks põhjust anda hoopis vastupidistele nähtustele! Vana kirjaviisi alalhoidmisest on karta olnud rohkem tűli ja segadusi kui selle uurimine väärt. Sellepärast olen valinud Eesti praegust reeglipärast kirjakeelt silmas pidava, űhtlustava ja normeeriva toimetamiseviisi, mida vahest tohib kutsuda ka tegelikuks ja pedagoogiliseks. Kui tekstide ajaloolised õigused on tähelepandavad, siis on pedagoogilise vaatekoha õigustus keelmatu. »Kuuldakse ja nähakse isegi kűllalt vigast Eesti keelt: miks seda siis veel lugemiseraamatu kaudu edendada?» lausus Eesti keele ja kirjanduse kooliõpetaja W. Grűnthal Tartust, Eesti lugemiseraamatu toimetamiseviisi kohta usutletuna.

Kuid Eesti vanade tekstid täht-tähelist, »diplomaatilist» väljaannet ei tee käesolev lugemiseraamat muidugi

mitte tarbetuks. Otse vastuoksa. Prof. Setälä on nende ridade kirjutajale soovitanud ka niisuguse väikese spetsiaalse lugemiseraamatu toimetamist, mis sisaldaks Eesti kirjakeele puutumatuid ajaloolisi mälestusemärkisid ning foneetilise täpipäälsusega kirja pandud murdenäiteid.

Pakkudes mineviku mälestusi ometi ka käesolevas raamatus ei ole ma sűndsaks arvanud lugemisepalade keelt tasandada täitsa nűűdse kirjakeele sarnaseks. Minu toimetamiseviis on kujunenud kahetahuliseks: űhelt poolt on tulnud jämedamad keelevead välja rookida, teiselt poolt olen tahtnud tekstisid võimalikult vähe muuta. See raamat on täis vana Eestit, feodaalset, kiriklikku, algrahvuslikku. Ka sellest keelest peaks veel kűllalt — nii mõtisklesin — erinema läinud aja puhanguid, sellest saksikust ja űhtlasi maalõhnalisest kirjalisest keelest, mida meie esiisad on veerinud, orjadest talupoegadeks saades. Sellepärast olen austanud vanade põrmuks langenud käte kirjutatud sõnade korda lauses; olen paigale jätnud kõik iseloomulikumad äraiganud sõnad ja űtlemiseviisid; olen kaasa võtnud huvitavamaid unarule jäänud käändevorme; ei ole hoopis välja ajada katsunudki kõiki germanisme. Märkuste läbi olenűűdnud hoida tasakaalu iseäraliku, hariliku ja soovitava keeletarvituse vahel. Samalaadilisi märgitavaid sõnu ja käändusid ei ole ma taotlenud igakord järgimööda märkida. Olen näit. Willmannil joone alla kirjutanud ja õiendanud lausejätkust: »talumees pidi tõlla sisse *saama pandud*» saksiku *saab pandud*, lähemaid lehekűlgi kirjuks tegemata samasuguste õienduste kordamisega. Nii olen Willmannile järgneval Freyl korduva germanismi: »oh häda, kui *saab* hingega pool surnud ihu *kaetud*» heitnud lugija enese tähelepanemise hooleks.

On halbu, keelde pindunud ja halbu, äraiganud germanisme. Kui halbade, edasikestvate hulk veel tänapäev meie keelt vaevab, kõlbab vahest mõni mulje ka

nende naeruks saanud kaaslastest. Nõnda olen lugemiseraamatu algusesse jätnud mõninga näite Saksa määratud artikli asetäitmisest asesõnadega *see* ja *need*. Ilma hädaohuta õigele keeletarvitusele, annab näit. päälkiri *Jutt on see kooruke, õpetus see iva* jutule ja ajajärgule isesuguse halenaljaka aitamatuse ilme.

Muidu olen lugemisepalade keelt püüdnud ühtlustada iseäranis vormiõpilisest küljest. Ei või salata, et sarnane kahekordne keeleline ülesanne, ühtlustamine ja alalhoidmine, mind paiguti on viinud ebajärjekindlustele. Kui nüüd sama töö uuesti saaks teha, teeks vahest paremini! Aga see lugemiseraamat peidab eneses ka niisuguseid paratamatuid keelelisi ebajärjekindlusi, mis Eesti kirjakeele nüüdsest seisukorrast ära ripuvad. Juhtmõtteks on olnud lugemiseraamatus üleüldiselt jõusse saata nüüdset, maksvat, reeglipärast kirjakeelt. Kuid veel lokkab Eestis tänapäev peaaegu niisama palju õigekirjutusi ja õigekeelsusi kui on kirjutajaid, kirjastajaid, ajalehti, voolusid. Hurti ja Hermanni keeleõpetuste läbi esimest korda laiemas ulatuses kavadesse surutud ja kindlaks määratud, on Eesti kirjakeel viimastel aastakümnetel jälle jõudnud igaühe oma noka järele käimise ajajärku. Niikaua kui Tartu ja Tallinna kirjanduseseltside algatatud kirjakeele ühendamisekatsed ühinemist ei ole suutnud teostada, niikaua kui Eesti Kirjanduse Seltsi keeletoimekonna välja töötatud õigekirjutuse käsiraamat ei ole ilmunud, niikaua kui Aavik-Grünthali aetud *Keele Reform* (Aaviku kirjutuseviisis) ei ole läbi läinud, ei ole Eesti lugemiseraamatu toimetaja muud nõu leidnud kui ühtlustada, mis ühtlustada laseb, ja vankuma jätta, mis vangub.

Need vankuvused lubavad pilku heita muu seas Eesti kirjakeele riiualuste sõnakujude ajaloosse (*hea—hää, olid—olivad, ommeti—ometi, sagedasti—sagedaste* j. n. e.). Olen sõnakujusid muutnud ja tasandanud niisugustel juhtu-

mistel, kus nűűdse kirjakeele muutunud tähendamiseviis űleűldiselt on kindlaks saanud (nii *keik* asemel *kõik*, *lähhab* asemel *läheb*, *pitk* esemel *pikk*, *praua* esemel *proua*, *pääw* asemel *päev*, *õpetud* asemel *õpetatud*). Kus mitmete tarvitusel olevate tähendamiseviiside vahel on tulnud otsustada, olen harilikult valinud, niipalju kui valik võimalik on näidanud, nűűdse kõige laialisema ja mõjuvõimsama tűűpuse (nii võistlusest *siiski—siisgi*, *rõõm—rõem*, *pidada—pean* ja *pidada—pian*, *tuba—toa* ja *tuba—tua* vahel esimese). Oma űlesandeks asetanud ennem Eesti kirjakeele käikusid kujutada kui neid katsuda selles lugemiseraamatus oma hääksarvamise järele lahendada, olen jõudu möödaűűdnud keelduda oma isiklikkudest poolehoidmistest. Kui siin, esimese osa tekstides, sagedamini tabatakse näit. sõnakujusid *ommeti* kui *ometi*, *tasakeste* sagedamini kui *tasakesi*, *väeti—väetima* sagedamini kui *väeti—väeti*, kui siin űhtesoodu *kurbtus* esineb *kurbuse* ja *jooksta—joosta* asemel, siis ei ole sellega sugugi mitte öeldud, et ma isiklikult esimesi tűűpusi sooviksin esimesele kohale.

Keeleuuenduse põhjusmõttelikuna poolehoidjana ei ole ma selles lugemiseraamatus võimalikuks pidanud uusi, vanade asemele esitatud sõnakujusid ja lauserakendusi reegliks tunnistada enne kui need űleűldisesse keeletarvitusesse on vastu võetud. Ei ole ma oma isiklikukski tarbeks suutnud omandada keeleuuenduseliikumise äärmisi ja kaheldavaid ettepanekuid. Ei arva ma aga iseenese kohta sugugi mitte lõpulikuks oma praegust tegelikku valikut mitmete olemasolevate kirjutuseviiside vahel.

Ma ei või lõpetada tänu avaldamata prof. E. N. Setäläle, kes selle lugemiseraamatu teostamist oma nõuga ja jõuga on edendanud. Vist esimest korda Eesti kirjanduse ajaloos toetab űlikool oma kassast eestikeelse raamatu väl-

jaandmist. Silmapilgul, kus sõja surve nii rängalt rõhub Eesti raamatute ilmumise võimalusi!

Tänades olgu nimetatud ka Dr. L. Kettunen, kes mulle kolmandast poognast saadik on abiks olnud paranduspoognate lugemisel.

Helsingis, kűűnlakuul 1916.

Gustav Suits.

FR. G. ARVELIUS.

Üks esimestest eestikeelsetest ilmalikkudest kirjameestest, kes suuremaid ja sisukamaid raamatuid eestlase suitsutarre hakkas soetama, on Friedrich Gustav Arvelius. Sündis Tallinnas 5. veebruaril 1753 ja kasvas Viru-Nigulas, kus ta isa kirikuõpetaja oli. Õppis Leipzigi ülikoolis usuteadust ja keeleteadust. Kodumaale tagasi tulnud, oli ta mõisnikkude perekondades kodukooliõpetajaks. Sai 1790 a. Tallinna gümnaasiumi usuõpetuse ja Ladina keele kooliõpetajaks. Suri 1805.

Oma lugemiseraamatutes väikestele ja suurtele lastele hurjutab Arvelius liigjoomist, rumalust, tuimust, laiskust, vargust, pettust, riidlemist, neid pahesid maarahva viletsuse põhjuseks seletades. Manitseb orjapõlves vaevlevat rahvast mõisavanemate sõna kuulma ja oma elukorraga rahul olema. Meie saame aru, miks rahvas, nagu Arvelius ise kaebas, tema raamatud lugemata jättis, sellest hoolimata et need üsna ladusas ja rahvalikus keeles olivad kirjutatud. Arveliuse eestikeelsete teosed: *Üks Kaunis Jutto ja Oppetusse-Ramat.* Söbbra polest, meie maa-laste heaks, ja nendele röömsaks ajaviiteks koggutud ja kokku pandud, 1. osa 1782, II. 1790, ja *Ramma-Josepi Hädda- ja AbbiRamat*, 1790. Mõlemad sisaldavad suuremalt jaolt Saksa keelest ümber tehtud tõlkeid.

TILLUKENE RAHVAS.

Üks Põltsamaa mees, kes pikk ja priske oli kasvust, nõnda kui seal maal palju suuri mehi leitakse, tuli Alutagusemaale ühte sugulast katsuma. Seal leidis ta enamaste üsna pisukest rahvast: naesemehed, habemed suus, ise kui

poisikesed; väga harva leiti meest, kel vähegi mehe keha oleks olnud. Ta küsis oma sugulaselt, kust see ommetigi pidi tulema. Sugulane vastas: »Jumal seda teab, aga ju see vist sest raskest tööst ja sundimisest tuleb, miska[1] juba meie lapsi piinatakse, kui nad peavad vaimuks[2] käima, nõnda kui meie naesed laulavad:

Pisukesi piinatakse!
Rammutumaid raisatakse!

See ei anna neile maad kasvada.»

Aga see Põltsamaa mees oli mõistlik, sellepärast ütles tema: »Ei ilmas see või tõsi olla. Töö kinnitab inimese tervist, ja terve puu, mis heas maas seisab, kasvab sirgeks ja priskeks; nõnda ka inimene, kui ta terve on, miks ta siis ei peaks kasvama? Meie maal tehakse ka sedasama tööd, mis siingi teha on, ja meie ei lase oma poisikesi ka mitte laiska peksta[3], siiski kasvavad nad üles kui haavapuud ja on pärast mehed kui härjad.»

Kui alles nõnda jutustasid, kandis perenaene keskhommikuks rooga lauale. Peremees läks kambri ja tõi viinapudeli, andis oma võõrale suutäie ja võttis ise ka; pärast andis ta ka oma kahe- ja kolme-aastastele lastele ja kaheksa-aastasele poisikesele rüübata. Kui võõras seda nägi, ehmatas ta ära ja ütles: »Mis sa nüüd teed, kälimees? Oled sa peast nõder?»

Teine vastas: »Mis siis on? Need, koerad, nõnda maiad selle viina järele, ja see poisike joob teda sisse kui vett, õige nagu vana mees. See on ikka meie maa viis olnud, et lastele viina anname, et peavad kõvaks saama.»

Siis ütles Põltsamaa mees: »Nüüd ei pane ma enam

---

[1] miska — millega [2] vaimuks käima — teol käima, mõisatööliseks olema [3] laiska peksta — laiselda

imeks, et ma teie maal aina masajalgu[1] ja poisikesi meeste asemel leian. Kuida võib siin inimene täit kasvu kätte saada, kui te ise juba lapsepõlvel tema sisekonna viinaga ära rikute! Kui sa ei taha, et kutsikas peab suureks saama, siis anna temale noorelt viina lakkuda Seesama lugu on ka inimesega.»

Õppige, lapsevanemad, selt ausalt Põltsamaa mehelt, et teie oma rumaluse läbi oma eneste laste mõrtsukaks ei saaks, ehk et teie vähemalt nende tervist ei rikuks.

REHEPAPID

Teitli Siim oli kaunis hea mees, aga kõigis asjades vähe pikaline, ja ei kandnud õiget hoolt omas ametis mõisa rehepapiks olles. Sel aastal oli hea viljavoos[2] olnud, aga Siimu rehed andsid ikka kasina vilja. Sellepärast ähvardas Mõisavanem viimaks teda nuhelda, kui ta rohkem vilja ei saadaks, sest ta arvas teda vargaks. Mis nűűd Siimul nõuks. Tema oli rumal ja ebauskne mees, sellepärast läks ta arstide ja lausujate juure ja maksis nendele raha, et nad temale pidid űtlema, kes tema rehe juures vargil käis. Need olid petised, nõnda kui kõik niisugune rahvas on, ja ütlesid süüdi, kes aga esmalt nende meele juhtus. Siimu meel oli hea, ja ta läks mõisa selle rahva űle kaebama, keda lausuja oli nimetanud. Aga kui selle asja järele kuulati, siis leiti see rahvas sűűta olevat, ja nűűd arvas Mõisavanem veel enam Siimu ennast vargaks. Sellepärast laskis ta teda hästi nuhelda, ja Siim sai ametist lahti.

Tema asemele võeti Kristu Herm rehepapiks. Herm oli kärmas ja valvas mees; tema silm oli kõigis paigus.

---

[1] masajalgu — lűhikese kasvuga põnnisid [2] viljavoos — vilja-aasta, viljasaak

Kui temal esimest rehti peksti, siis tabas ta kahte noort meest varastamast. Neid nimetas[1] ta mõisa, ja nad pandi vangi. Kui pärast järele kuulati, siis nähti, et needsamad mehed olid, kes ka Siimu ajal olid varastanud. Siis said need mehed esite naha peale; ja pärast pani neid Herra ühéks aastaks kuninga pajasse taguma. Seal nad hirmsa raske töö ja nuhtluse lähi õppisid varga-ametit maha jätma. Sest ajast saadik ei julgenud ükski enam mõisa rehe juure vargile minna, sest et Hermal teravad silmad olid. Herm saatis ka ikka enam vilja oma rehest, kui ühéski mõisas ümberkaudu saadi. Sellepärast andis Mõisavanem Hermale head jootraha ja laskis tema kõigest muust mõisatööst lahti, et ta üksipäinis talvel rehepapiks oli. Selle läbi võis Herm siis kõik mured suvel talu eest kanda; ja tema talu oli kõige rikkam külas.

---

[1] nimetas — teatas, andis üles

VON TIESENHAUSEN'i,

kes Eestimaal Jűri kihelkonnas Kaarepera mõisa omanik olnud, peetakse rahvalauluks saanud sentimentaalse luuletuse *Tiiu tasane ja helde* tegijaks. Von Tiesenhausen olla selle luuletuse oma abikaasa surma puhul kirjutanud. Teiste teadete järele peetakse luuletuse tegijaks Aleksander von Rennenkampfi Helmest. Selle kõige vanema rahvalikuks saanud eestikeelse kunstlűűrika toote algupära ulatab igatahes 18. aastasajasse. Ilmus esimest korda trűkist ajakirja *Der Teutsche Merkur* maikuu numbris 1788 (oma esialgses kujus sõnadega: *Minno römo oli Rosi* algades).

TIIU TASANE JA HELDE.

Tiiu tasane ja helde
Oli armas minule;
Pea ta õitses, pea ta närtsis,
Õitses, närtsis surmale.

Nõnda ruttab rõõm siin ilmas,
Űűrikese elu sees;
Täna päev meil paistab selgest',
Homme juba pilved ees.

Kerge muld nűűd katku kinni
Minu kallist armukest,

Lilled õitsku haua peale,
Ööpik laulgu haledast'.

Aga Tiiu õitseb jälle
Taeva isa aia sees;
Jõua aeg ja vii meid sinna,
Kus meid surm ei lahuta.

. FR. W. VON WILLMANN.

Friedrich Wilhelm von Willmann sündis 1746 Suures-Gramsdenis Kuramaal. Õppis Göttingeni ülikoolis Saksamaal usuteadust. Asus 1772. Saaremaale Karja kihelkonda õpetajaks. A. 1790 tõstis Austria keiser Joseph II. ta kasulikkude kirjatööde eest aadeliseisusesse. Suri 20. jaanuaril 1819.

Fr. von Willmanni eestikeelsetest raamatutest on kõige tuttavam: *Juttud ja Moistatussed,* kui ka mönned öppetussed majapidamisse pärrast, mis Eestima Rahwa heaks on üllespannud Redrik Willem Willmann, Tallinnas, 1782. Neis valmides ja mõistukõnedes, mis selleaegsest Euroopa kirjandusest maarahva oludesse sobitatud, jagab von Willmann samati nagu ta kaasaeglased õpetust kõlblikuks ja majanduslikuks eluks. Willmanni lugemiseraamat ei anna Eesti rahva elust-olust küll nii iseloomulikku pilti kui Arveliuse; selle vastu on Willmanni valmid ja mõistukõned »erapooletumad». Kui ka raamat nõrgemas Eesti keeles on kirjutatud kui Arveliuse, oli raamatu sisu selleaegsele eestlasele enam meelt mööda.

JOOBNUD TALUPOEG.

Üks suur ja rikas Herra, kes Tallinna läks, leidis kesk tee pealt ühe joobnud talupoja kui surnud magamast. Küll sulased teda raputasid, et ta pidi üles ärkama, aga ei aita ühtegi. Nüüd tuli selle Herra meele lusti temaga pidada. Ta käskis sellepärast, et see talumees pidi tõlla sisse saama pandud,[1] ja kui nemad linna temaga said, siis pidid sulased

[1] saama pandud — pandama

vanad hilbud tema ümbert ära võtma, teised kallid riided tema ümber panema ja siis teda voodi tõstma. Selle peale käskis Herra, et need sulased[1] pidid teda üles passima ja austama kui oma Herrat. Nüüd palus Herra kõik omad sugulased, prouad ning preilid, kokku, et ka nemad pidid enesele lusti temaga tegema. Sai nüüd see talumehe uni lahkunud, siis ta tegi suu ammuli lahti ja vahtis enese ümber kui üks pärdik ja ei teadnud mitte, kus ta pidi olema ning mis see pidi tähendama. Sedamaid tulid need sulased kummardades sisse, ja teised tõid temale vett ning rätiku, teised jälle viina, kooke ja kõiksuguseid magusaid asju. Tema, kes kõige eilse päeva söömata olnud, neelas nüüd ning lakkus õiete peale. Sai ta söönud, siis juhatasid sulased teda suure tuppa, kus saksad koos olid. Need kummardasid teda ja hirvitasid ja palusid, et ta pidi maha istuma. Tema aga kui lõõp[2] inimene ei tea mitte, mis sündinud. Kõik ilusaste ja hiilgab, kõik kummardavad ja austavad teda, sellepärast hakkab ta seda kõike uskuma ning arvab ennast taevas olevat. Juba ta jälle käsib, et laud peab kaetud saama. Laud saab kohe kaetud, ning sealiha ja saia, kalu, praadisid, õunu ja joodavat viina saab rohkeste peale pandud. Mees istub siis maha ja hakkab jälle sisse neelma ning paneb ka kõik taskud täide, mis üle teised kõik täiest suust naersid. Kui nemad nüüd olid söönud, siis läksid nemad nüüd kõik aeda, ja need prouad ja preilid andsid kummardades temale kisperimarju[3] ja õunu, ja mees pani ikka nahka. Pärast hakkasid kaarta temaga mängima, mis läbi ta enam raha sai, kui ta kõige oma eluaja sees oli näinud. Viimaks läksid nemad temaga tantsima. Siis oli kära õige lahti, sest küll võib arvata, kuida tema tantsis. Oli see kõik sündinud ja kõik imeteod temaga

---

[1] need sulased — sulased [2] lõõp — halp, kergemeelne, totter
[3] kisperimarju — kirsimarju

tehtud, siis nemad andsid temale jälle nii palju viina ja õlut, et tal kűll oli, ja ta jäi jälle magama. Need kallid riided said ära võetud ja need vanad nartsud jälle űmber pandud ning nõnda, joobnud, sai ta jälle sinna viidud, kust nemad tema olid leidnud. Sai tema űles ärganud, siis nägi ta jälle ennast vana põlve peal, sellepärast arvas tema, et ta unes taevariigi rõõmu näinud.

Õpetus.

Tõeste, meie elamine siin maailmas ei ole muud ühtegi, kui űks unenäitmine,[1] mis läbi meie ommeti oma elu ära kulutame. Kus on need elatud päevad! Nõnda läinud, et nemad ei ole meie meeleski enam. Palju oli neist häid, palju ka kurje, ja sellegipärast meie ei mäleta neid. Annaks Jumal, et me need päevad, mis veel ees, nõnda lõpetame, et ommeti neist rõõmu saada! Sest mis sina ka siin oma tegudest oled unustanud, see tuleb teises elus kõik jälle sinu meele — sinu rõõmuks ehk vaevaks seda mööda, kuida sa õige ehk űlekohtune oled olnud.

ROOSIPUU.

Űks roosipuu oli űhe suure sitahunniku juure maha istutatud. Teised roosid ja lillekesed űtlesid: mis sa seal haisevas kohas teed? Roosipuu vastas: mida sandim sõnnik haiseb, seda paremat annan teistele haisutada, sest kõik, mis sandiste haiseb, kaob minu läbi ära.

Õpetus.

Kui űks õige ja hea inimene kurjade seltsis on, siis peab ta seda enam, nõnda kui roosipuu, oma head viisid ja kom-

[1] unenäitmine — unenägu, viirastus

bed[1] űles näitama, et neil tema pärast häbi oleks kurja tehes. Ta peab ka iseennast hoidma, et ta ei saa roojaseks nende läbi, sest see on kűll teada, et inimene võib ennast kivi, kännu eest hoida, aga mitte kurja inimese eest.

---

[1] head viisid ja kombed — häid viisisid ja kombeid

P. H. VON FREY.

Eestikeelse vaimuliku ja ilmaliku luulekirjanduse edendamisest huvitatud oli Peter Heinrich von Frey, sentimentaalse mõistuse-usu poolehoidja. Sündis Erastveres Kanepi kihelkonnas 6. märtsil 1757. Õppis Halle ülikoolis Saksamaal usuteadust. Kui ta mõned aastad kodukooliõpetajaks oli olnud, kutsuti ta 1785 a. Kuresaare linna koolidirektoriks ja järgmisel aastal Püha kihelkonda kirikuõpetajaks. Täitis kirikuõpetajana ka konsistooriumi assessori kohuseid. Suri 18. aprillil 1833.

P. H. von Frey eestikeelsetest teostest nimetatagu iseäranis: *Ued Waimolikkud Laulud, 1793.* J. H. Rosenplänteri ajakirjas *Beiträge zur genaueren Kenntniss der ehstnischen Sprache* (»Lisandused Eesti keele lähemaks tundmiseks») on von Frey oma juhtivaid mõtteid eestikeelse kunstluule kohta harutanud, säälsamas ka Gellerti valmide ja idüllide konarlisi tõlkeid avaldades.

LAUL VARJUSURNUTE MATMISEST.

Et pangem neidki tähele,
Kes lahkuda siit võtvad!
Et vaatkem hästi järele,
Kas nemad tõest' meid jätvad!
Kui mõni surnud nähikse,
Kes teab siiski selgeste,
Kas on ta tõest' ka surnud?

Oh häda, kui saab hingega
Pool surnud ihu maetud!
Ta oleks võinud elada,
Kui poleks mullast kaetud.
Ehk elaks mõni nűűdki veel,
Kui poleks elu, õhk ja keel
Nii varsti pandud lukku.

Kui oleks aega mõnele
Ta surma nähes antud
Ja poleks teda äkiste
Kui surnud maha pandud:
Kűll oleks ta veel ärganud,
Neid õnnistades tänanud,
Kes teda mattes tapnud.

Oh arva tema asemel
Nűűd ennast, inimene!
Kui surma nägu sul, ja veel
Ei lahkund hingekene,
Ja enneaegu kaetakse
Sind lauaga ning maetakse
Siis mullas hoopis kinni!

Mis nõu sul oleks kirstu sees,
Kui meel siis ärkabűles?
Ja űkski pole abimees,
Sest et sa haua sűles?
Sa pöörled ennast valuga,
Sa muidu katsud peaseda:
Sa heidad meelt ja hinge.

Oh mõtle, mõtle, inime,
Mis häda sul siis oleks!

Ja vaata teiste järele,
Et häda neil' ei tuleks,
Kui näikse hing ju keele peal,
Mis siiski ihus ülal[1] teal,
Oh ära siis neid mata!

Et olgu, et hing ihuga
Ka saaksid mullast kaetud,
Hing ei või siiski temaga
Ei iial saada maetud;
Vaid tema peaseb ommeti,
Ja siis ta kaebab alati
Su hooletuse peale.

Siis pangem neidki tähele,
Kes lahkuda siit võtvad,
Ja vaatkem hästi järele,
Kas nemad tõest' meid jätvad!
Kui mõni surnud nähikse,
Kes teab siiski selgeste,
Kas on ta tõest' ka surnud?

---

[1] űlal — űleval, valvel

J. W. L. VON LUCE.

Johann Wilhelm Ludwig von Luce, kes ennast eestikeelsetes teostes Johann Willem Luddi Ludseks nimetas, tuli alles täies meheeas meie maale. Sűndis Hasselfeldis, Braunschweigi linnakeses, Saksamaal 25. augustil 1750. Õppis Göttingeni űlikoolis usuteadust. Saaremaale kodukooliõpetajaks sattunud, hakkas ta 1783 a. Pűha kihelkonna hingekarjaseks. Pani paari aasta pärast kirikuõpetaja ameti usulise kahtlemise tagajärjel maha. Läks Saksamaale, õppis Göttingeni űlikoolis arstiteadust ja omandas doktori aukraadi. Ostis Saaremaal Pilkuse mõisa, pidas põllumehe ja arsti ametit, oli kirikueestseisjaks, Kuresaare kohtuherraks, politseimeistriks j. n. e. Pidas 1804—1820 Saaremaa koolide inspektori ametit. Asutas 1817 a. Saaremaa kirikuõpetajate kaastegevusel *Ehstnische litterarische Gesellschaft*'i (»Eesti kirjanduse seltsi»). Suri 23. mail 1842.

J. W. L. von Luce eestikeelsetest teostest nimetatagu: *Sarema Jutto-ramat*, mis marahva rõmuks ja kassuks on üllespannud Johann Willem Luddi Ludse, I. osa 1807, II. osa 1812, ja *Nöu ja abbi kui vaesus ja nälg käe on*, 1818. Rosenplänteri ajakirja *Beiträge* jaoks tegi ta rohkesti kaastööd. Sõitles nendega, kes põlatud talupoegade keelt inetuks, vaeseks ja halvaks pidasivad, Eesti keelt ise űheks maailma kõige ilusamaks keeleks űlistades. Age ka inimesesõbraliku Luce űhiskondlikud vaated ei läinud valitsevatest arvamistest muidu mitte palju lahku. Keel Luce eestikeelsetes raamatutes on rahvalik, olgugi et ta väljamaa mehena seda mitte täiesti ei ole suutnud omaks teha.

VANA TARGA MEHE KIRJUTATUD PABERILEHTEDEST.

Esimene leht.

Mu armas Siim! sa oled mind sagedaste kűsinud, kust ma pidin pärit olema, ning sa võtad seda kűll imeks panna, kui sa nűűd loed, et ma siin maal selles pärisvallas olen sűndinud, mis siin lididal on, ja et mu ema Laasma Preediku tűtar oli. Ma olen űks värdjas[1], ja mu isa on űks saks olnud, keda ma viimaks kui sulane teenisin. Mu ema suri ära, kui ma aga pisut aastaid vana olin, ja mu ema vanemad armastasid mind väga, et nemad mulle kõik meelevalla andsid, sellepärast sain ma vallatuks ja pahaks poisiks ning tegin palju űleannetust ja pahandust. Kui mind sest kätte saadi, sain ma kubja ja junkru[2] käest peksa, kui mõisa Herra laskis mind mõnekorra nuhelda. See tegi mind nukrameeleliseks, sest ma arvasin, et aga űksi mu ema vanemad mind armastasid, sellepärast et nad kõige mu vallatu ja paha tööga rahul olid. Sellepärast tuli see paha nõu mu meele, siit maalt ära jooksta.[3]

Űsna űksi ei julgenud mina seda mitte, vaid nõudsin seltsimehi saada. Neid ma leidsin ka pea, sest meie kűlas olid mõningad noored mehed, kes arvasid enesel õiguse olevat, kui nemad mitte rahul ei olnud. Nõnda nurises siis teine selle valju junkru pärast, teine oma peremehe pärast, teine kubja pärast, ja kõik uskusid, kui nemad aga Kuramaale pidid saama, siis pidi neil õige hea lugu ja ei űhtegi viga enam olema. Juba enne oli talumehi sinna ära jooksnud, ja et need mitte jälle tagasi ei tulnud, siis pidi kűll, nende arvates, kellel meel oli ka ära jooksta, Kuramaal see paradiisi aed olema. Et nende seast, kes teab,

---

[1] űks värdjas — värdjas [2] junkru — mõisavalitseja [3] jooksta — joosta

mõningas teele võiks ära uppunud olla, — et meie Kuramaal ilma tööta mitte leiba ei võinud saada, — et seal kűll ka junkrud ja kubjad on, — et vahest palju enam häda ja vaeva seal meid ootaks, — selle peale ei mõtelnud meie koguniste mitte, ka ei tulnud see mitte meie meele, et seal űkski meist ei võtaks hoolida, kui meie ka nälga sureksime; sest et meie seal hoopis võõrad oleme, ja et siin Pärisherra oma enese kasu pärast meid mitte ei laseks nälga surra, ja viimaks, et űks jooksja iial mitte rahu ei või saada, vaid et ta kõige oma elu ajal ikka sellepärast peab kartuses ja mures olema, et ta saaks kinni võetud ja tagasi viidud, mis peaaegu see kõige õelam lugu selle asja juures on. Aga kõige selle paha järje peale ei mõtelnud meie mitte, vaid meie hakkasime ennast valmistama siit maalt ära minema.

Meid oli kuus meest. Meie võtsime hea lodja enesele, mis ikka űksi rannas oli, ja pidasime selle nõu:űhapäeva õhtu pidi igaűks meist oma leivakotiga ja nii palju rahaga, kui tema võiks saada, mõisa teole tulema, ja öösel jälle rannas selle lodja juures olema. Kaks meist pidid selsamal öösel selle käest, kelle päralt see lodi oli, lodja riistad, kui on mastipuu ja purje, varastama, ja seda ka sinna viima. See tehti ka nõnda. Meie tulime neljakeste randa, aga need kaks, kes lodja riistad pidid varastama, jäid vaja. Meie ootasime neid, aga kui juba hakkas hämarikuks minema, siis ei võinud meie mitte enam oodata. Meie leidsime lodja seest kolm aeru, millest meie űht tűűriks võisime pruukida, ja uskusime ka sel viisil Kuramaale saada.

Meie panime siis oma leivakotid lodja sisse, astusime ka ise sisse ja lűkkasime äärest ära meresse. Sel öösel oli kena vaga ilmake, ja meie sõudsime korra pärast ikka kärmeste peale, nõnda et meie juba koidu hakatuses kaks penikoormat maad ära olime. Meie olime õiete sűdamest rõõmsad ja

lõbusad sellepärast, et meie põgenemine oli korda läinud. Meie sõime vahete-vahel, naersime, heitsime nalja nende űle, kes olid tagasi jäänud, ja selle talupoja kurvastuse űle, kelle käest meie selle lodja olime varastanud, aga meie ei teadnud, missugune häda ja rist meile sai tulla,[1] muidu oleksime küll ennemine jälle űmber pöörnud.

Taevas sai pilviseks, meie olime juba suures meres, maad ei näinud meie peaaegu mitte enam, siis tõusis űks must pilv űles, see hakkas műristama ja välku heitma, torm hakkas huluma ja mässama, laened läksid nii väga űles kõrgesse, et meie iga silmapilkmises[2] kartsime, et meie lodi űmber lööb. Sagedaste lõid laened lodjasse ja täitsid seda veega. Meie leivakotid said läbi ja läbi märjaks, leib ligunes hoopis ära, aga kes võis selle pääle mõtelda, sest meil oli kűll sellega tegemist oma kűbaratega seda vett lodja seest välja heita ja lotja hoida, et see mitte űmber ei lööks. Peale seda sadas vihma liiaste, et űhtegi meie ihu peal kuivaks ei jäänud. Torm puhus nii kangeste pea siit, pea teisest küljest, et meie selle läbi sagedaste oma lodjaga saime űmber keeratud, et meie mitte enam ei teadnud, kuhu meie pidime tűűrima. Viimaks tuli veel kõige suurem häda, sest űks meie aerudest läks katki, ja nűűd pidime selle, mis meie tűűriks olime pannud, sõudmiseks võtma, ja ei võinud siis koguniste enam mitte tűűrida.

Nűűd peksis meie sűda, sűdametunnistus ärkas űles, meie kahetsesime, et meie olime põgenenud ja hooletud olnud, sest meie nägime oma surma tuule ees ajades, andsime ennast Jumala hooleks, selle kindla nõuga, et kui see tuul meid Saaremaale pidi tagasi ajama, et meie siis jälle oma vanemate juure tahtsime minna, ja ei iial mitte enam ära jooksta.

---

[1] sai tulla — tuli [2] iga silmapilkmises — iga silmapilk

Teine leht.

Nii väga suurt vaeva ja häda ei oleks mul kűll kodu oma töö kallal mitte olnud, űtles űks meie seast, kui meie pisut olime puhanud, ja võttis oma leivakoti kätte. Aga, Jumal paraku! leib oli mereveest hoopis ära ligunud ja maitses nii viha, et meie, kui näljas meie ka olime, ei midagi sest võinud sűűa. Oleksin mina koju jäänud, űtles űks teine, siis võiksin ma kuivade heinade peale maha langeda, ja magaksin pehme, sooja ning kuiva aseme peal. Aga nűűd olen ma hoopis märg, ja kes võb magada ning oma äraväsinud konte lasta hingata! Kes Jumal teab, űtles űks teine, mis meist veel saab, kas meie iial maale saame, ehk kas see tuul meid űles suuresse meresse ajab, nõnda et meie kaheksa päeva sees mitte maad ei saa näha, ja peaksime siis kaua ootama, kas meie ära upume ehk nälga sureme. Ja Jumal võib seda teada, űtles teine, kui meie ka Kuramaale saame, kas seal ka vissiste hea põli on, ehk, űtles teine, mis häda ja vaeva meie seal veel näha saame eneste silmade ees olevat. Nűűd saime mõista, kui palju űlekohut meie sellega olime teinud, et meie omad head vanemad ja vanemate vanemad olime maha jätnud, kes meist olid lootnud, et meie nende vanad päevad pidime lõbusaks tegema ja neile seda jälle tasuma, mis nemad meile head on teinud. Nűűd saime mõista, kui väga suurt űlekohut meie sellega olime teinud, et meie selle talumehe käest lodja olime varastanud ja teda selle läbi hädasse ja nuhtluse alla olime saatnud. Nűűd saime mõista, et meie enese vallatus meid selle häda sisse oli saatnud, ja soovisime, et meie alles oma isa majas oleksime. Mõningad meie seast hakkasid palvet lugema, teised nutsid, sest meie mõtlesime, et lodi iga silmapilkmises pidi űmber lööma ja meie oma surma vee sees leidma, ning et meie siis Jumala

kohtujärje ette pidime astuma, ja tundsime küll, missugust kohtumõistmist meil pärast surma karta oli.

Sellessamas surma hädas võitlesime meie kõige päeva tuule ja laenetega. Õhtupoole sai kange torm natuke vähemaks ja meri pisut vagamaks, et küll[1] tuul veel kangeste puhus ja taevas väga pilves oli. Sõudmine ei võinud meid ühtegi enam aidata, sest meie ei teadnud mitte, kuhu meie pidime sõudma, et meie Kuramaale saaksime, sellepärast jätsime sõudmise hoopis maha. Meie panime ühe aeru mastipuuks ja sidusime oma kuue sinna külge kinni, ja lasksime nõnda lotja ajada. Sellepärast saime nüüd kurvaks, mõningad nutsid ja soovisid õiete südamest, et tuul meid jälle tagasi Saaremale ajaks.

Nõnda vaevasime ennast kõige selle öö läbi, mis meil liig pikaks sai. Viimaks hakkas valgeks minema, ja kui ilmake selgeks läks, siis nägime maad enese ees olevat, ja tuul ajas meid sinna maale.

Nii väga rõõmsad kui meie nüüd ka sellepärast olime, et meie ükskord jälle maad näha saime, nii väga kartsime, et see Saaremaa pidi olema. Et küll meie häda sees hea meelega jälle sinna oleksime tagasi läimud, siis soovisime ommeti nüüd, et see Kuramaa peaks olema. Meie võtsime siis nõuks ennast kõige viisi peal hoida. Kui meie maa ääre saime, vedasime lodja maale, sest et meie päeva ajal ennast seal kohas tahtsime varjul hoida. Meie kuivatasime oma riideid päikese käes, lõikasime oma leiba katki mitmeks tükiks, ja kuivatasime seda ka, ja õhtupoole pidi üks meist kõige ligemat talupoja peret otsima, et ta kuulda saaks, kus meie olime.

Ta läks, ja paari tunni pärast tuli ta tagasi ja ütles: Armsad vennad! meie ei ole küll mitte Kuramaal, aga mitte enam sealt väga kaugel. Kui meie siin randa mööda võ-

---

[1] et küll — ehk küll, olgugi et

tame sõuda, siis võime, kui meie aga pisut oma rammu sunnime ja meile tuul pisut abiks on, juba homme seal olla. Selle nina taga, kus see suur mets paistab, on űks kalasadam, kus mõningad lodjariistad saavad olema, saaksime need kätte, siis saaksime kergemine ja ennemine Kuramaale. Aga armsad vennad! meie oleme kahevõrra űlekohut teinud, et meie oleme ära jooksnud. Meie arvasime ennast vaesed ja hädalised olevat, ja otsisime teist maad, kus meie tahtsime ilma vaevata olla ja rikkaks saada, aga ma olen selle maja sees, kus ma praegu olin, näinud ja kuulnud, et need inimesed siin maal veel palju vaesemad on. Nende vastu olime meie rikkad. Jumal olgu meile armuline, kui meie sedasama ka Kuramaal näha saame.

Vaata, armas Siim! nõnda oleme, inimesed! Et meie nűűd kõige suuremast hädast olime peasnud, siis võtsime ommetigi kõik nõuks oma sűdametunnistust uue kurjusega koormata, sellega, et meie kalapűűdjate maja tahtsime riisuda ja ommeti Kuramaale minna; sest meie olime ennast kuivatanud, olime puhanud ja oma kõhtu täitnud, ja kõik häda, mis meie olime näha saanud, oli ära unustatud ning kõik häda, mis meil veel karta oli, ei tulnud mitte meie meele, ja ei tahtnud meie ka mitte meele tuletada.

J. PH. VON ROTH.

Johann Philipp von Roth on kõige andelisem selleaegsetest tartumurdelistest luuletajatest. Sündis 13. novembril 1754 Pärnus rentmeistri pojana. Õppis Königsbergi ja Halle ülikoolis esmalt õiguseteadust, astus aga Halles peagi usuteaduse jaoskonda. 1780 a. õnnistati ta Kanepi kiriku õpetajaks, kuna ta ühtlasi Võru linnakoguduse ajutiseks hingekarjaseks ja pärast vanemas eas ka Võrumaa praost oli. Tegi ühes Põlva koguduse õpetaja Gustav Oldekopiga 1806 a. katse esimest eestikeelset ajalehte: *Tartoma rahva Näddalileht* välja anda. Suri 16. juunil 1818.

J. Ph. von Rothi luuletusi on vähe trükis ilmunud, käsikirjas on neid üle paarikümne alale jäänud. Osalt algupärased, osalt Saksa keelest tõlgitud, olivad nad Rothi asutatud Kanepi kihelkonnakooli õpilastele laulmiseks kirjutatud.

ÕDANGU-LAUL.

Jo see taivas veretap,
Õdang jõvvap kätte;
Jo see kaste hämmetap[1]
Kõik, mes putup ette.
Hainale saap kosotust,
Orasel' nink lillel';
Egal' ütel' rõõmustust,
Mõtsal' nii kui viljal'!

---

[1] hämmetap — teeb niiskeks

Kari tahap kodo pool'
Rõõmoga jo tõtta,
Perenaisel om jo hool
Teda vasta võtta:
Rűhip aiast űsjaga[1]
Hainu kostis[2] viima,
Perast andva rahoga
Lehma meile piima.

Veli tulep adraga,
Pästap hobest ära;
Esa kannap matiga
Aida salvest kaaru.
Viimate me esi ka
Õdangut sis sööme,
Leiva kõrval rõõmoga
Piima meie joome.

Illos õdang, sinost kõik
Henda rõõmustava;
See, kel om űts kuningriik,
Kui ka kannataja.
Rõõmsalt sűda tunnistap,
Et kõik hää nink illos,
Jummal ilman valitsep,
Kitus olgo tälle!

---

[1] űsjaga — sűlega [2] kostis — kostiks, (maius)toiduks

OTTO R. HOLTZ.

Otto Reinhold von Holtz, isa poolt rootslane, sündis 20. aprillil 1757 Keila kirikumõisas. Õppis usuteadust Greifswaldis ja Tübingenis. Kutsuti 1780 a. Keilasse isa juurde abiõpetajaks ja seati viimaks säälsamas õpetajaks. Nimetati 1759 a. Eestimaa konsistooriumi assessoriks ja 1806 Lääne-Harjumaa praostiks. 1812 a. määras Aleksander I. ta selle kommisjoni liikmeks, mis Eestimaa talurahva seisukorra üle pidi nõu pidama. 1819 a. kutsuti ta ka sellesse kommisjonisse tööle, mis Eestimaal rahvakoolisid pidi korraldama. Suri 28. aprillil 1828.

Tallinnamaa vanade kirjameeste rühmas on von Holtz kõige osavam jutustaja. Ka didaktilisena luuletajana tähelepandav. Kõige laiemalt tuntud von Holtzi raamat Eesti keeles on: *Luggemissed Eestima Tallorahva Moistusse ja Süddame Juhhatamisseks*, Tallinnas, 1817. Holtzi tegevus Eesti kirjapõllul on laialine ja mitmekülgne. Holtz tõlkis Eesti keelde muu seas Eestimaa talurahva seadused, õpetuse varjusurnute matmise kohta, juhatuse talurahva ämmadele, Schilleri kuulsa laulu *An die Freude* (*Römo kitus*). Teda peeti omal ajal hääks Eesti keele tundjaks. Kui noor Kreutzwald end seminari-kooliõpetajaks ette valmistas, siis lasti teda Holtzi käest Eesti keele õpetust võtta.

JUTT ON SEE KOORUKE, ÕPETUS ON SEE IVA.

Juba lõoke kuulutas kevadet. Pardid ja luiged ja kured jõudsid tagasi, ja iga loom ronis talvepesast välja suid teretama. Kõik veed vaosid alla, ja ikka soemad ilmad hakkasid tulema ning maa ikka rohelisemaks minema, et

mõnikord ju särgiväel võis tuulevarjul olla. Kuked laulsid heledama healega, ja pääsuke lendas kui peiupoiss, kes saja[1] tulemist kuulutab.

Siis läks Kadri ühel pühapäeva õhtul Saare Jüri peresse. Sest vanemad olid sõbrad, ja ka nende lapsed.

Aga sinna peresse juhtus ka teise valla Jaan võõraks. Küll olid selle Jaani vanemad temale mitu tütart enesele minijaks nimetanud; ikka veel ta arvas poissmehel vähem muret olevat. Ommeti nüüd tuli teine nõu, sest ta nägi Kadrit, ja kummagi süda tundis teise kutsumist. Siiski ei viibinud Kadri sinna jääma, vaid läks pea jälle koju.

Aga et küll Jaan seda muretsema jäi, et Kadri nii usinaste ära läinud, võttis ta siiski mõtelda: ehk ei olegi nii vaga kui pealt näitab, sest mitu asja kulla karva — ja küsis oma isa õe, Saare Jüri naese käest, mis head ehk halba ta temast pidi teadma? Ja see ütles: ei seda last või laita, mul on temast rõõmu nii mitu korda, kui ta tuleb, sest tema meel juhatab ka minu laste meelt.

Need sõnad vaosid Jaani südame põhja.

Juba talv-oras laenetas ja rohi kattis kõik kohad, et kanapoeg ja kanagi kulli eest varju said. Juba õitses toomikas ja pihlakas ja kõiksugu lilled tegid heina- ja karjamaa kenaks. Iga lehtpuu andis varju, ja kõik metsad helisesid lindude healtest. Siis tuli jälle Jaan, ühe laupäeva õhtu vilul, kui ööpik ja rääk hüüdsid, oma isa õde vaatama. Ja kui ta sinna külasse sai, nägi ta Kadrit vett kaevust võtvat ning ütles mööda minnes temale, teda teretades: anna juua teekäijale. Ja Kadri andis temale juua oma puhta kapaga. Ei ma seda keele-kastet elades unusta! hüüdis Jaan, kappa tagasi andes. Ja Kadri lõi silmad maha, üteldes: ära pilka halba annet; vinnas vett peale ja läks koju. Aga sinna peresse, kus ta Jaani teadis olevat, ta ei

---

[1] saja — pulmade

läinud mitte. Sest ta arvas: kui tema sűda nõnda minu poole veab, kui minu sűda *tema* poole, siis otsib tema *mind*, ja see tűdruk ei maksa midagi, kes jookseb mehe vastu.

Juba rukki põllud suitsesid ja heina loog pandi saadu. Juba maasikas oli valmis ja kaarlad[1] said magusaks ja põesamari hakkas punama ning päike kõik taeva-alust kui saunaks soendama. Siis űtles pűhapäeva hommikul Jaan: täna lähen jala kirikule; sest lojus on äestanud ja himustab hingamist; ka on ilm jälle selge vihmast, mis odre ajab looma[2] ja palavat on pehmitanud. Aga kui ta kiriku ligidale sai, juhtus ta Kadri seltsi, kes teiste kűlalistega ka jala sinna läks. Ikka oli hea, mõtles Jaan nűűd, et armu heitsin lojuse peale, sest selle eest kõnnin tema kõrval. Siiski nad ei rääkinud viit sõna. Sest kerge inimene kohe valmis juttu ajama, aga aulik lööb kartma. Ommeti lõppes tee otsa, enne kui tahtsid.

Ei vahtinud kirikus Jaan Kadrit ega tema Jaani, vaid kumbki pani õpetust tähele lauldes ja kuuldes. Tõeste! Jumala kojad on mitme inimese meelest nii halvaks saanud, et iga õiglane kõrtsis vagasem on. Ja ommeti ka nemad tahavad, et Jumal neid peab hoidma — ega ole neilgi teist abimeest surmahädas kui Tema. Oh, keelgu iga vaga niisugust õelust! Ei ole tarvis, et ta sõnaga noomib, sest tema vagaduse tõde maksab enam kui sõna ja juhatab ju, nõnda kui tema kavaluseta elu see kűűnal on, mis kõige pimedamad patunurgad valgeks teeb; sest kes julgeb seal pattu teha, kuhu õige inimese silm ulatab?

Aga kirikust välja minnes palus Kadri ennast űhe naabri naese vankri peale ja sõitis temaga ära. Ja Jaan jäi aga űmberringi vaatama — mõteldes: kuhu ta ommeti sai? ehk on ju teise päralt ja lööb sellepärast minu eest ära! Seda kartes, ja nõnda ise eneses rääkides, läks ta űksi ta-

---

[1] kaarlad — kaarmarjad *(Rubus Chamaemorus)* [2] looma — võrsuma, päid looma

gasi, iga muud seltsi kõrvale jättes. Aga oma vanematele rääkis ta oma lugu.

Juba tuul ajas űle rukkikõrre ja odra pea langes kummarkűle, ja talvoras tõusis vere karva. Juba rehe suits kuivatas uut vilja, ja hoone-soe rõõmustas väljaliste sűdant. Kõik linnupojad hakkasid ema suuruseks saama ja vars ja lambatall emast lahkuma. Siis juhtus Kadri kord karja korraliseks. Aga Jaani hobune oli sel öösel ära kadunud ja tema seda ju vara hommikult taga ajanud ning, rahva juhatamist mööda, ikka ligemale Kadri kűla poole saanud. Ja, ennäe! Kadri istub űhel pool põesast ja kudub kinnast, ja hobune sööb teisel pool. Mõlemaid otsin, mõlemad leian! hűűdis Jaan suure rõõmuga; ja Kadri ei näinud teda mitte enne kui ta selle heale peale lõi vaatama, ära ehmatanud kõik, ainuűksi olles, sest karjane seisis hoopis teisal. Jaan rääkis temale kohe oma hobuse loo űles, ning űtles sellesama joonega: et Jumal mind sedaviisi sinu juure juhatanud, siis kuule mu sűdame nõu: sa said armsaks mu meelest esimesest otsast[1], kui sind nägin — aga mis *sinu* sűda űtleb?

Kadri kostis: räägi seda minu vanematele, sest ilma nende teadmata ei tea mina űhtegi — ei *siin* sűnni sest rääkida. Siis pani Jaan valjad oma hobuse päha ja űtles ära sõites: Kiidetud olgu See, kes sind on loonud!

Aga niipea kui Kadri koju sai, űtles ta emale: Ei ole ma tänini veel midagi oma vanemate eest varjul pidanud, sellepärast tunnistan, et tunaeile, kui karja hoidmas korral olin, teise valla Jaan, oma lojust otsides, minu juure juhtus, ja sellesama joonega mind enesele abikaasaks kűsis; aga ilma teie teadmata ma ei annud temale űhtegi otsust veel, et mu sűda kűll tema poole on. Siis kostis mõistlik ema: ega meiegi niisugust meest sulle ei keela; ommeti kallimaks ta

---

[1] esimesest otsast — kohe alguses

meelest said, et vanematele andsid seda au. Sest iga vanem näeb oma lapse pärast mitu vaeva, ja ei taha muud tänu selle eest, kui et lapse käsi hästi käib.

Juba lehtpuu oli oma katte maha heitnud, ja ükski lind ei laulnud enam tema oksade peal. Kõik rohi oli ju närtsinud ja karjane ja lambuline[1] värisesid metsa-tule paistel. Siis tuli ühel laupäeva õhtul kaks meest ratsa, senni kui[2] Kadri isa õue. Pere koerad haukusid ja teiste perede koerad taga järel, et see jutt kohe üle küla veeres; sest kuu paistis otsekui küünal ja Jaan ja tema isamees olid need kaks tulijat. Kadri süda lõi keema, ja tema vanemad võtsid nende teretamise ja nende viinad ilusaste vastu.

Juba kandsid kõik jääd ja järved, ja lume kord kattis orud ja mäed. Kus vanker sõitnud, seal ajas nüüd regi ja saan, ja kus lamba- ja kitse-tall hüpanud ja hane- ja pardipoeg ujunud, seal seisid nüüd sügavad hanged; ja kus lapsed paljajalu mänginud, seal mõjus kuub ja kasukas, et[3] roigas aga praksus ja seinapalk paukus. Sel õhtul, vastu pühapäeva, kui kõik tähed hiilgasid, tulid Jaani ja Kadri pulmavõõrad peiu ja neiu kotta kokku ning leidsid seal lauad ja lauapealist valmis, et kõik rõõmuga magama läksid.

Aga kui teisel hommikul peiupoisid kuulutasid, et kiriku pidid minema, siis ütles Jaani isa: enne kui sellele pühale teele lähete, tahame Jumalat paluda, et tema ingel meie lastega oleks. Istusid siis kõik maha, ja tema laulis nendega seda laulu, mis selle Piibli-katekismuse raamatus, mis õnnis oberpastor[4] Winkler, kui ta veel Jüri koguduse õpetaja oli, valmistanud on, 240. lehe pealt leitakse ja sedaviisi hakkab: *Ma tahan üksnes Jumalast.* Ja kui see lugu sai lauldud, tuli Jaan oma vanemaid jumalaga jätma, ja nemad õnnistasid

---

[1] lambuline — lambur, lambakarjane [2] senni kui — kuni [3] et — sest et [4] oberpastor — ülemõpetaja

teda. Ja tema auväärt isa ütles: saagu sinu lapsed nõnda sinu vastu olema, kui sina meie vastu oled olnud, ja kõik ütlesid õhates: andku Jumal seda õnne igaühele vanemale! Ja nüüd läks Jaan, selle vaimukilbiga kaetud, oma hobuse selga, mis ju hirnus ja kargas, ja peiupoisid teine tema teisele poole, ja sajavanem ja sajaselts nende järele, et lumi karjus ja kabjaraud plaksus.

Kadrit saatsid tema vanemate õnnistamised kiriku; ja veel, kui ta oma saatjatega kiriku sisse astus, paistis tema näo pealt tema südame tänu selle eest igaühe silma. Sest pühad tundmised tõusevad südamest ja liigutavad igaühe teise südant, et kergemeelelinegi tõsiseks jääb. Ja kui sajavanem peigmehega tema pingi ette astus, teda altari ette viima, andis ta värisedes peigmehele kätt ja läks temaga laulataja ette, südames Jumala poole õhates, ning kõik tema saatjate südamed olid palvel.

On ka laulatamise aeg üks suur aeg; ja see armastus, mis seal tõotatakse, peaks elu otsani meele jääma. Sest kas mõnusamat abi oleks Jumal võinud inimesele luua kui seda abi, mis ta abieluga on seadnud? Mis teine sisse teenib, on teise kasu, aga mis teine kaotab, on ka teise kahju. Tema kõrval hingad sa omast murest ja vaevast, tema see on, kes sinuga nutab, kui sa nutad, sinuga rõõmusteleb, kui sa rõõmusteled. Tema see on, kes sind maha ei jäta su *viimse* valu sees. Tema see on, kes sind juhatab. Kas su süda kannatab *niisuguse* seltsilisega viha pidada? Sellepärast leppige ikka kohe ära, kui riid vahest tõuseb, ja mõtelge varsti, et see teie kõige kallim heategija on, kellega vahendate[1], ning saage siis iga leppimise järel veel kallimaks teine teise meelest.

Sest abielu-armastus on taeva-side ja punub meile igavest rõõmu, annab sulle kodust ja väljast rõõmu ju siin. Ole

---

[1] vahendate — läbi käite, riidlete

sellepärast Jumala majapidaja sedaviisi, et kui tema sind kutsub aru tegema sinu majapidamisest, sinu abikaasa siis ja sinu omaksed sind taga leinama jäävad ja nende suud kinni suluvad, kes sind vihkavad; sest ei või see igaühe tahtmist teha, kelle hinge peal amet seisab. Iga õige inimese hing tõuseb, kui tema ihu vaob — ja tema nimi tõuseb tema hingega.

Rutust' kaob elu kära,
Kätki võitleb hauaga.
Rahvas kasvab, õitseb ära,
Tuleb, läheb seismata.

Sinna, tänna veri veab,
Kui ta meie soontes keeb;
Õnnis, kes kõik nõnda seab,
Et võit vagadusel' jääb!

Sest mis kaduv siin meil' näitab,
Teise elu juur on see;
Vaga elu vaimu toidab,
Patu rõõm on üürike.

R. J. WINKLER.

Reinhold Johann Winkler sűndis superintendendi pojana Tallinnas 12. jaanuaril 1767. Õppis Jena űlikoolis usuteadust. Oli mõned aastad kooliõpetajaks, valiti 1795 a. Jűri koguduse õpetajaks Harjumaale ja kutsuti 1810 a. Tallina doomkiriku õpetajaks, mis ametit ta eluotsani pidas. Suri 24. jaanuaril 1815.

R. J. Winkleri ilmalikkudest toodetest Eesti keeles teenivad tähelepanemist: *Eestima Mawäe söa-laulud, 1807*, ja *Juttud*, 1816. Viimases kogus leiduvad esimesed eestikeelsed ballaadid, Bűrgeri eeskujul sepitsetud, ja mõningad Gellerti järele eestistatud valmid; et sűndsat nimetust ei tabatud, nimetati nad lihtsalt «juttudeks». Tegija elukäsitust ilmutab viimane *Juttudes* avaldatud luuletus: *Kahhesuggune surus*. Winkleri sõjalaule on Eesti nekrutid läinud aastasaja algupoolel enam kui ühe sõja puhul laulda venitanud.

JUMALAGAJÄTMISE LAUL.

Nűűd, mehed, olgem tugevad,
Űks kibe tund on käe[1]!
Meid kutsub sõtta sõja-heal
Ja kõik, mis meil on armas veel,
Jääb meist nűűd järele.

Me űmber seisab hulgakest'[2]
Űks kallis rahvuke,

---

[1] käe — käes [2] hulgakest' — hulgakesti, hulgana

Ja Jumal on meid sellega
Ju kokku liitnud verega;
Nűűd temast lahkume.

Siin andvad hallid vanemad
Kätt nuttes pojale,
Seal seisvad vennad, õed ka,
Ja sõbrad naabri-meestega,
Kõik nutvad ärdaste.

Ja oh! kui näotumaks läind
See pruut ja noorike[1]!
Ja naeste kisa ikka peal
Ja laste hale nutu-heal
Käib läbi sűdame.

Seepärast, mehed, rutakem
Ja võtkem lahkuda!
See viivitus, vaat' aga teeb,
Et sűda väga raskeks jääb,
Ja ei või parata.

Siis jääge Jumalaga nűűd,
Teil olgu kindel meel!
Ja uskuge, et Jumal teid
Nii hästi aitab kui ka meid;
Sest ta on siin ja seal.

Te eest nűűd sõtta läheme
Ja meie Keisri eest:
See mõte teeb meid tugevaks
Ja kaotab ka sootumaks
Kõik kartust sűdamest.

---

[1] noorike — noorik.

Et hoobelgu siis vaenlane,
Ta tulgu vihaga!
Kui teie peale mõtleme,
Siis lööme vastu vapraste,
Ja Jumal meiega.

Kes langeb meie seltsi seest,
See hűűab surres veel:
»Oh, vennad, mehed, võidelge,
Nűűd Isamaa peal' mõtelge!»
Ja sureb rõõmuga.

Kui vaenlane siis hirmu saand
Ja lahkub igalt poolt,
Siis täname kõik sűdamest
Suurt Jumalat, kes teie eest
Ka heldest' kannud hoolt.

Nűűd jääge Jumalaga kõik,
Teil olgu kindel meel!
Ja uskuge, et Jumal teid
Nii hästi aitab kui ka meid;
Sest ta on siin ja seal.

KAHESUGUNE SUURUS.

Kahesugust suurust maa peal leitaks',
Űks ja teine tõstab oma meest.
Aus töö koob űht ja teist kűll kangaks,
Aga värv on teise katla seest.
Teine seisab aiva[1] paistuses,
Teine näotuma valguses.

---

[1] aiva — aina, ainult

Teine hiilgab nii kui päeva paiste,
Kõrvetab ka, kui ta soendab;
Teine on see kuu, mis ööse
Vaikselt oma valget laotab;
Teise kätte jäävad silmadke[1],
Teine ei tee valu kellelge.

Nii kui mägede peal voolas vesi
Kohiseb see teine hirmsaste;
Aga teise töö on vaikne asi,
On kui uhke oja jooksmine.
Teine rikub väljad, mis on ees,
Teine jahutab nad űksines.

Teisel' ehitatakse au-templid
Mitme kadund linna műűridest;
Teisel' valmistatakse au-pärlid
Tänu pärast rahva silmaveest.
Kivid jutustavad teise tööd,
Teise au tundvad sűdamed.

Teine saab siin kiitlemise palgaks,
Elab kuningate majades;
Aga teist ka urtsikutes leitaks',
Ja ta palk on rahu sűdames.
Teine võib ka õnnest sűndida,
Teine tõuseb ilma tõstmata.

Suurus suure nimega! su tiivad
Ulatavad maa pealt taevani;
Aga sinna, kus su lipud seisvad,
Tuhandatest űks ei jõuagi.
Vaikne suurus! sind ma kummardan,
Sest sind pärin, kui sind himustan.

[1] silmadke — silmadki

O. W. MASING.

Kõige tublim Eesti kirjamees ja kõige käredam keelemeister 19. aastasaja esimesel veerandil. Sündinud 28. oktobril 1763 Lohusuu köstri pojana Tartumaal, kõneles Otto Wilhelm Masing Eesti keelt juba lapsest saadik. Õppis Saksamaal Halles usuteadust ja omandas selle kõrval haruldaselt mitmekülgse üleüldise hariduse. Reisis pääle ülikooli lõpetamise väljamaal. Kodumaale tagasi tulnud, sai ta 1788 a. Virumaale Lüganuse koguduse hingekarjaseks. Kutsuti 1795 a. Viru-Nigula ja 1815 a. Äksi koguduse õpetajaks. Nimetati hiljem Liivimaa konsistooriumi assessoriks ja Tartumaa praostiks. Mõistuse-usu poolehoidjana, rahva keele armastajana ja uurijana, rahvakirjanikuna ja rahvasõbrana tõi ta võimas isik uut elu ja liikumist. Hakkas 1821 a. *Marahwa Näddalalehte* välja andma, mis ilmalikkude ja vaimulikkude võimude vastuseismisel nelja aasta pärast ometi pidi seisma jääma. Suri 3. märtsil 1832 Äksi kirikumõisas.

O. W. Masingi tähtsamate eestikeelsete teoste hulka tulevad arvata: *Pühhapäewa wahheluggemised, 1818; Lihwlandi-ma Tallorahva Seäduse* tõlge, 1819; *Marahwa Näddalaleht,* 1821—1825. Sellest ajakirjast on hiljem paremad tükid välja valitud ja päälkirja all: *O. W. Masingi kirjad* uuesti trükki antud. Rosenplänteri hääna sõbrana võttis Masing Eesti keele küsimuste harutamisest *Beiträge*'s elavalt osa. Kirikukeele ja rahvakeele vahele püüdis ta silda ehitada, Forselius-Hornungi jälgedes lonkavat kirjaviisi valjult arvustades ja kirjakeelt rahvakeelele ligindades. Praeguses Eesti kirjaviisis on ta enesele jäädava mälestusemärgi loonud *õ*-tähe tarvitusele võtmisega. Enamasti jäi ta oma uuenduste-katsetega aga poolele teele peatama; ei tunginud läbi. Masing kutsus ka ülemaid seisusi Eesti keeles oma mõtteid avaldama väikeses 1816 a. ilmunud teoses: *Ehstnische Original-*

Blätter für Deutsche (»Eesti algupära-lehed sakslastele»), kust järgnev võte pärit. Oma mitmekűlgse tegevuse keskel proosakirjanikuna avaldas ka mõned konarlised salmikud, milledest on iseäranis tuttavaks saanud *Päts*.

ŰHE PÕHJENDAMATA JA VALE TÕENDUSE ŰMBERLŰKKAMINE.

Meie jutt jäi viimate pooleli, ning tundsin ka tarvis olevat teda pooleli jätta, sest et nägin teid pahameeleliseks ja ägedaks saavat. Jäin siis vait; ja näitis sellest, otsekui oleks õigus teie kätte jäänud. Ommetigi see nõnda ep ole[1], ning sellepärast sealtsamast kinni hakkan, kus viimate lõpetasin.

Meie vaidlemine tõusis sellest, kui rääkisin űhest väga kiidetud kirjamõistjast, keda mõlemad tunneme, ja űtlin[2] sellest kahju olevat, et tema neist asjust, mis elusse puutuvad, enam ei tea kui seda, mis raamatuist õppinud. Seda ise tunnistate tõe olevat, ja mäletate kűll, missugust naermist űkskord sai olema, kui odrad, mis ta pihus, arvas ja űtles rukkid olevat, ja kui krahv*** teda kűsis: mis leiba iga päev tänini olete pruukinud sűűa, kas rukki, või odra, kostis: rukki. Noh! űtles krahv: kui teie rukkid, mis olete söönud, seesugused olid kui need, mis praegu teie pihus, siis olete kõik oma eluaeg odraleiba söönud; sest need on odrad ja ei mitte rukkid. Voi! voi! teate kõik ära, mis Cato, Varro ja Columella kirjutanud, ja ei tunne ei rukkid ega odre!

Teie panite seda pahaks, et ma seda, mis krahv*** sel korral õiguse poolest inimesest laitis, söömalaua taga kõikide kuuldes rääkisin; ja hakkasite kõigest väest seda toetama: et see kõigipidi parem, kui inimene űht ainust asja, mis ta enesele ehk õppida, ehk ametiks võtnud, õiete põhjani

[1] ep ole — ei ole [2] ütlin — ütlesin

mõistab, kui et ta palju kiusab teada, aga ei ühes ega teises õige kindel ep ole. Sellepärast, et Inglis- ja Prantsusmaa kirjatundjad[1] aga üht ainust asja ajavad ja kõik muud kõrvale heidavad, sellepärast ütlite ka nende kirjad nõnda põhja ulatavat, ja selle poolest hoopis teistviisi Saksa meeste tõenõudmisega olevat. Need õpivad, kuida rääkisite, tuhat asja; tahavad kõik teada, kõik mõista ja kõigest kirjutadagi, ning et see nõnda, on siis ka kõik nende töö, nõnda kui nende tundmine, poolik asi.

Peale seda hakkasite veel otse pilkamise viisi meie maa õpetatud rahvast laitma. Mõistsin küll, mis ja keda arvasite ja tähendasite, kui ütlite: mis sest rahvast siin maal rääkida! Need on kõik polühistorid;[2] mõistavad viis, kuus võõramaa keelt; teavad kõik, tunnevad kõik, mis ehk ennemuiste olnud, praegu on, ehk veel saab olema. Nemad on kirjamõistjad, maamõõtjad, mängumehed, maalmeistrid ja laululauljad; on taevatundjad ja tähekatsujad; ühe sõnaga: nemad on kõik, nemad teavad kõik ja mõistavad kõik; nõnda et ei või ei ühtki asja olla, mis neil teadmata ehk tundmata oleks; aga sest, et siin maal nii palju mõistetakse, sest see siis tuleb, et ei ühelgi maal nii palju lõmprid[3] ep ole, kui siinsamas.

See oli nüüd küll üks väga terav laidusõna, mis teie suust tuli. Kes seda salgab, et meie maal palju, väga palju seesugusid on, keda kui pooliktundjaid lõmpriks tuleb nimetada? Aga eks siis teisis paigus, ehk teie eneste ema-, nii kui Inglis- ja Prantsusmaal, niisugusid ka leita? — Sallige, et ma õigust mööda teiega kõik ära räägin; mina ei taha ei vaielda ega tüli hakata, muud kui aga seda, mis tõsi, tõeks ajada. Seda ammustki teate, et tõde mitte ühe

---

[1] kirjatundjad, kirjamõistjad — kirjamehed [2] polühistorid — paljuteadjad, paljudes asjades õpetatud [3] lõmprid — lonkajaid, vussijaid

ehk teise inimese mõttest ehk suust ei seisa[1], vaid iseenesest, ja et ta liikumata enese põhja peale on rajatud; kui meie kaksipidi temast arvame, ehk tema pärast kahevahel oleme, siis see tuleb sest: et ehk meie jõud ei ulata kõik ära arvata, ehk et valemõtlemised ja muud inimese nõtrused meie ja tema vahel varju teevad ja vahet kinnitavad.

Olgu nűűd nõnda, kuida sel korral söömalaua taga mitme targa rahva kuuldes űtlite, et Inglis- ja Prantsusmaa rahva kirjad sellepärast paremad, et mehed űht ja sedasama rohuaia peenart harivad ning et nemad ikka űht ja sedasama vilja teda sunnivad kandma: siis see asi ommetigi minu silmist nõnda näitab, kui peaks see neile enestele, muist ka teistele, kahjuks olema. Palun seda luba, et teie tähendamisesõna juure jään. Tema harib ja kitkub siis kűll, nõnda kuida tähendasite, űht peenart, mis aastast aastani űhtsugu vilja kannab, olgu nűűd sibulaid ehk rõikaid; sűnnib siis kűll sellepärast arvata, et tema sibulad ja rõikad head kűll võivad olla, sest et aina űksi kui űhe inimese hooleks annetud ja võetud asjad haritakse ja healitsetakse.[2]

Aga lähme nűűd Londoni Pickertoni ja Parisi le Bruni määratumaid aedu vaatama! Vaatke, mis sibulad ja rõikad siin nähikse[3] olevat! Vist mees muud ei hari, kűlva, istuta ega kasta, kui aga sedasugust vilja! Kus meie maal seesugust näha? Seal igaűksűűab oma aeda maha panna, mis aga maa kannab: sellepärast on temal siis kűll kõigest; aga mis see kõik on? Lähme eemale! aed näitab lai olevat. Ennäe! siin kõiksugust asja; on ananasi-, viigi-, tsitroni-, mandli- ja areka-puid; klaashoones nähikse tee-, kohvi-, platani- ja muid puid seisvat; siin tuule käes on kõiksugused võõramaa võsud kasvamas, kõik ilusad, pris-

---

[1] ei seisa — ära ei ripu [2] healitsetakse — õrnalt hoitakse, hellitatakse [3] nähikse — nähakse, näikse

ked ja head näha, mis armsaste lehkavad; eks ole rõõm seda nähes? Kuida arvate? Kumb kűll enam peaks teadma ja targem olema, see enne nimetatud sibula-mees, või Pickerton? ehk kumb neist peaks enam kasu saatma teistele, kas le Brun, või see rõikaistutaja?

Ärge arvake seda pilkamiseks, vaid aga tähendamiseks öeldud. Teie ise olete mind selle peale juhatanud.

Ei! mida enam inimene teab, tunneb ja mõistab, seda enam temal enesel ja teistel sest hinda ja head. Meie päivil see koguniste ei sűnni ega lähe korda, et õpetatud mees enam ei teaks, kui aga űht asja. Kui ta tõeste tõsine kirjamõistja, siis peab temal see kűll i s e ä r a n i s põhjani selgeste käes olema, mis tema oma ameti űlespidamise kasuks pűűdnud õppida; ja kui see temal poolik ehk segane oleks, siis tema omal kohal űks pool-, laidetav ja õiguse poolest laidetud inimene saaks olema; aga kui tema jälle muud ei teaks, kui aga seda, mis tema igapäevase töö kohta puutub, siis ta sigiva kasutoomise poolest nõndasamuti pool-inimene isekeskises[1] elus saaks olema.

Kui űks kingsepp kuldsepist, maalimist, treimist, ehk muud veel kõrgematki asja oma kingsepise juures tahaks nõuda, siis tuleks kűll õiguse poolest temale meele tuletada ja öelda: *ne sutor ultra crepidam*,[2] sest et temal siis, nõnda kuida vanasõna űtleb, űheksa ametit ja nälg kűmnemaks saaks olema. Aga see on űks hantvärgimees,[3] kelle töid ja tegemisi, nõnda kui teda ennastki, kirjamõistja vastu ei või ega sűnni arvata. Tehku siis kűll kingsepp kingi ja saapaid, ning ärgu mingu muu tűhja ja ajaviitliku katsumisega oma kallist aega raiskama; aga kirjamõistjad õppigu kõik, mis aeg ja jõud annab õppida; ega või ka inimene iial sest poolest liiaste saada; ega saa tema ka iialgi űht

---

[1] isekeskises — inimestevahelises [2] kingsepp jäägu oma liistude juurde [3] hantvärgimees — käsitööline

asja s ű g a v a l t kätte, ilma et teist appi nõuaks ja seda ka õpiks. Ons teie meelest ära kadunud, mis Cicero ű tleb:

Omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et cognatione quadam inter se continentur.[1]

Eks teie leia seda iga päev tõe olevat ja tõeks tulevat? Miks teil enestel nii palju raamatuid, mis Jumal teab! kui mitmist asjust õpetust ja tarkust annavad? Kas need liigutamata teie toas, otse teie s i l m a i l u k s a a s a s[2] seisavad? Ei koguniste! Teie loete ehk kirjutate ű htepuhku, tõusete vara ű les, heidate hilja maha. Miks teie seda teete, ja miks teie ennast nõnda vaevate? Eks mitte sellepärast, et teate, et selle põlve rahva ajal sellest kirjamõistjal kű ll ei saa olema, et ta ű ht ja teist aga pealt teaks, vaid et ta paljugi peab tundma ja põhjani teadma, kui targad mehed teda ei pea r u m a l a k s p õ l g a m a.

Et nű ű d teie teadmine ja tundmine kõigis õpitavais asjus määratu kű ll, siis ommetigi kõik ű hest suust teile tunnistust annavad, et omas ametis ja kõiges tundmises, mis temasse puutub, mees o m a l k o h a l olete; aga et peale seda kõrvalise tundmise poolest nii palju olete õppinud, et kui ű ks valgus[3] teiste keskel seisate, mis kõigile rohket kasu saadab ja teile enestele teenitud auu ja head toob. Miks siis teistest seda laidate, mis teile enestele ja teie läbi muilegi nii suureks hinnaks on?

Oleksite aga seda tahtnud laita, mis tõeste laitmise väärt, et selle põlve noored inimesed s i l m a k i r j a k s palju tahavad teada, aga seda vaevanägemist kardavad ja põlgavad, mis tõsise õppimise juures on; kes kű ll kõik

---

[1] kõigil oskustel, mis inimsust käsitavad, on miski ű hine side, ja miski verisugulus peab neid koos [2] aasas — kinni, lukutatud [3] kui ű ks valgus — valgusena

himustavad mõista ja kõige peale osata, aga seda ilma palehigita tahavad kätte saada, sest et seda kallist sõna ei tunne:

Wenn dich die Ähre reizt,
musst du den Fleiss nicht scheuen[1] —

kui seda mõne noore inimese pärast seda puhku oleksite tahtnud kinnitada, siis oleks kõik õige ja tõsi olnud, ning oleks sõna teie suust ehk vahest siin ja seal head maad leidnud.

SŰNDINUD ASJUST.

Kahekűmneneljandamal selle aasta[2] näärikuu päeval, kui teele ennast olime valmistamas, et mõneks nädalaks Riiga minna ja sinna piiskopikohtu pidamise ajaks jääda, tuli űks naesterahvas Tallinnamaalt, Alutaguse poolt, N. kihelkonnast ja P. vallast, E. H. naene Kadri, meie juure oma häda ja hingeahastust kaebama ja meid paluma, teda tröostida ja tema vaevatud sűdamele, kui mitte hingamist, siis ommetigi ajapealist[3] kergitust saata.

Kohe kui inimene tuppa astus, nägime teda seesuguse olevat, keda kiusatud öeldakse ja tuntakse olevat: see on, kes ennast kuradist arvab kiusatavat ja sellepärast suures hinge- ja ihuvaevas seisab. Seda õnnetust juhtub kűll ka meesterahvale, aga kõige enamiste naesterahvale, ja mälestame, et oma kolmekűmneviieaastase ametipidamise ajal kolm seesugust meest, aga seitse naesterahvast oleme tunnud, kellega lugu nõnda olnud. Juhtub see õnnetus kõige enamiste seesugustele, kes ara, õrna ja

---

[1] kui sind viljapää avatleb, ei pea sa usinust mitte kartma
[2] 1822 [3] ajapealist — ajutist

pehme sűdamega inimesed on, kes kui űht ehk teist asja, mis neile Jumala ees sűűks on saanud, andeksandmata patuks arvavad ja sellepärast pakitust ja vaeva iseeneses tunnevad ega siis muud ei mõtle ega tee, kui et selle vaevava mõtte peale jäävad, teda ööd ja päeva iseeneses liigutavad, igavat paika otsivad ja armastavad oma mõtetega ennast kõrval hoida ja űksi olla, ega taha nemad siis ei űhegi töö peale hakata ega vähematki näpu vahele võtta; viimaks kaob uni ja isu käest ja hakkavad siis ajuti kõiksugused varjunägemised[1] inimese silma ees käima, ning siis on ihu- ja hingehaigus tõeste väga ränk ja suur, et nõrk meel ja kõige viimaks otsategemine taga järele tulemas.

Seesama piinaline asi ei tule mitte igakord sest, et inimene andeksandmata sűűga ennast teaks koormatud olevat, vaid tema sűnnib mitmest asjast ja mitmesuguse viisiga. Kõrtsi Kristjani naene Maarja, Rannu kűlas, Nigula kihelkonnas Rakvere maakonnas, sattus selle viletsuse sisse, et űks Purtse valla naene, Kestla kűlast, teda hirmus ränga sõnaga oli ära vandunud, kui oma tädi päranduse jagamise korral temaga tűlisse oli saanud. Űks Kunda valla naene, kelle nime enam meeles pole, sai sellesse õnnetusse,[2] et kui lapsega oli maha saanud ja saunas magas, űks rott laest tema peale kukkus, mis teda ehmatas ja unest űles ajas. Űks Maidla valla naene Lűganuse kihelkonnas Alutagusemaal nägi kui kiusatud suurtki vaeva, et see õnnetus temale teadmata ja tahtmata oli juhtunud oma last ära magada. Űks teine naesterahvas siinsamas meie ligimail, kes lesk oli, sai selle viisiga kiusatuse, et ööse magades unes nägi, kui oleks keegi tulnud, tema kõrva heitnud ja tasahiljukeste tema kõrva sisse need sõnad rääkinud: Mees läkitab sulle taevast palju tervisid ja laseb sulle űtelda, et

---

[1] varjunägemised — viirastused [2] õnnetusse — õnnetusesse

sa minule pead tulema ja mind meheks vastu võtma! Inimene arvas unenägemise varju kuradiks, kes teda tulnud kiusama, ja kuulis nűűd sest ajast kuradit űhtepuhku oma kõrva ees űtlemata ilusaste vaimulikka laulusid laulvat ja teda vahel jälle paluvat, et lihakiusamisele maad anda. Inimene oli nõukas perenaene, aga jäi nűűd kõik hool ja murepidamine, mis enne elamise pärast oli, hoopis maha. Kui õhtu kätte tuli, istus kesk tuppa järje peale, ja oli tuba kűlarahvast täis, vana koolmeistriga laulmas ja lugemas, et kuradi eest temale asu saata; aga ei olnud sest űhtigi abi, ega sestki, et ööse ehk õhtuti pűssi olid lasknud, et kurja vaimu ära hirmutada.

Tuli viimaks inimene õpetaja juure oma kiusatuse pärast kaebama ja tröstimist paluma. Tundis mees kohe viga ja tema sűűd, ning pöörati kõik nõnda, et inimene pea teisele mehele sai, ja peasis siis ka ilma tohtri arstimata ja muu tröstimata arvatud kuradi paelust ja tema võrgutamisest.

Vasta kűlas, Nigula kihelkonnas, oli űks mees nimega Olevi Madis, kes nõukas ja muidu hea inimene kűll oli, aga ajuti väga rängaste viina jõi. Seesama oli jõulukuul nädalat kolm alati pulmas olnud, jõulupűhil ka liiaste joonud ja pärast pűhi jälle pulma kutsutud, ning nõnda järsku nädalat viis ehk kuus űhtepuhku rängaste Jumala viljaga enesele liiga teinud. Kui siis viimasest pulmast, kuhu oli palutud, hoopis väsinud, koju tuli ja magama oli heitnud, äratas ööse űks varjunäitamine teda űles, mis kadumata tema silmade ette jäi seisma, oma hirmsaid pikkade kűűntega käsi tema vastu sirutas, tema pead taotas ja tema kaela pűűdis ära väända. Mees ei julgenud ennast koguniste űmber pöörata, vaid käis tagupäri, lauluraamat käes, űhest nurgast teise, nõnda kuida varjunäitamine, mis tema silmade ees oli, teda enese eele ajas. Kűlarahvas oli kohkumisega koos lugemas ja laulmas. Tuldi siis vii-

maks paluma, et Jumala sõna temast űle pidi käima. Mindi teda siis ka vaatama, ja leiti tarvis temale aadrit lasta, temale jahutavat rohtu sisse anda ja tõugatud jääd kotiga tema pea ümber panna, et verd, mis liig joomine päha oli ajanud, alamale sundida ja tema pead jahutada. Kui kõike seda tehtud, jäi inimene paari tunni pärast rahulisemaks, uinus magama, ja kui űles ärkas, oli varjunäitamine ta silmade eest ära kadunud.

Saka vallas, Lűganuse kihelkonnas, oli űks elatanud, väga auus ja nõukas talupoeg, nimega Madi Rein. Temal oli kolm poega, kes kõik naesemehed, ja palju peret majas. Vanamees ei teinud ise enam tööd, vaid vaatas oma pere järele ja õiendas aga maja tööd. Kui aeg igavaks tahtis minna, siis läks mõnikord hea ilmaga merele võrku välja võtma, ehk nikerdas ajaviiteks űht ja teist tűhipaljast, aga muist oli ikka istumas, műtsikene peas ja piip suus, piibliraamatut lugemas.

Mõisa oli versta poolteist kűlast, ja oli vana kärner[1] tema armas sõber, seda käis sagedaste vaatamas, ja see ka jälle teda. Kärner oli ka väga tubli ja õiglane mees, kellest muud ei olnud laita kui seda, et ta ennast targemaks arvas kui ei sűndinud arvata, ning seda enesest kindlaste uskus, et vaim temale annud kõik prohveti kirjad mõista ja Joannese Ilmutamiseraamatut ära seletada. Kui siis vana Reinuga űhes oli, siis seletas neidsinatsid siinsamas nimetatuid raamatuid, millest teadmata ja õpetamata inimene pisut jõuab mõista, sest et neid lugedes paljugi õpitud tundmist tarvis läheb, kui sellest õiget aru saada, mis nemad kuulutavad.

Kõige enamaste olid mõlemad prohvet Tanieli raamatut, Jeremia Nutulaulu ja Joannese Ilmutamiseraamatut lugenud ja kärner neid Reinule seletanud, ja viimaks seda

---

[1] kärner — aednik

head inimest nõnda ära seganud, et ta viimaks otsekui pool-rumalaks sai ja ligi poolteist aastat igas nädalas kord, kaks ehk kolmgi õpetaja juures käis, oma vaevatud sűdamele jahutust ja kergitust otsimas.

Tähendas õpetaja temale kűll kõik hästi, näitas temale ka seda, et need kirjatűkid, mis kärner omas sõgedas rumaluses halbiste oli seletanud, nõnda pole mõista, kuida tema neid mõistis, palus vanameest, et űheks ajaks kirja lugemist pidi jätma ja tõsiselt űhe ehk teise töö peale hakkama, kus kätt ja jalga juures tuleb liigutada, et ta mitte oma tűhjade mõtete peal ei pidanud haudumas ega seismas olema, andis temale siis ka veel seda nõuu ja űtles: et kui siis jälle piibliraamatu kätte võtad, siis ära hakka mitte prohvetitega peale, neid sina ja sinusugused inimesed ilma õpetatud kirjatundjate seletamiseta ei mõista, vaid selle asemel loe seda, mis Õnnistegija Jeesus Kristus ise omaűha suuga õpetanud ja mis pühad apostlid evangeliumidesse űles pannud, siis saad sealt Jeesuse armuõpetuse põhja kätte ja seda mõistma, mis tema täis ja armuline tahtmine on. Vanast Testamendist andis õpetaja nõuu Iisaki Tarkuseraamatut, Salomoni õpetusesõnu, Taaveti Laulu-, Samuli-, Kuningate- ja Ajaraamatuid lugeda, ja siis veel peale seda Apostlite Teguderaamatut Uuest Testamendist.

Aga ei saanud sestsinatsest nõuuandmisest suurt kasu olema; inimese mõtted läksid ikka segasemaks ja tema sűdame tusk ja vaev suuremaks. Uni ja isu kadusid ära, ja hakkas vaene ennast kõrvale hoidma, ega tahtnud enam oma tubli mooriga, kellega peale nelikűmmend aastat abielus oli elanud, ei sõnagi rääkida, veel vähem laste ehk lastelastega, kes kõik hea isa vaeva pärast suures kurvastuses ja mures olid.

Sűndis siis, et űhel öösel űles tõusis, tuld käskis űles võtta ja kõik peret palvele tulla. Kui olid lõppenud palumast

ja laulmast, siis ütles: »Lapsed, nüüd on mul viimne lugu käes! Jumal on mind kiusaja kätte ja temale meelevalda minu üle annud, ning on tema tänasest esimesest kukelaulust ühtepuhku minu ees seismas, mind hirvitamas ja pilkamas, ega lahku mu kõrvalt, vaid näitab mulle keelt, kui ma ristikest ette löön.»

PÄTS.[1]

(Mõistujutt).

Vändra metsas Pärnumaal
Lasti vana karu maha;
Pojad jäid siis emast maha,
Võeti, viidi turule,
Pärnu linna kaubale.
Juhtus karutantsitaja
Parajast' seal olema,
Ja ta vana tantsukaru
Ramm[2] ja vana olema.

See siis ostis karupojad,
Õpetas neid istuma,
Kübaraga tantsima
Ja mõnda tempu tegema.

Ametid kõik kätte antud,
Rõngad ninasõõrme pandud,
Läksid peremehega
Mööda maad siis tantsima;
Ja et mõistsid tantsu lüüa,

[1] päts — karu [2] ramm — ramb, vigane

Oli peremehel sűűa,
Kes, kui rängast' võttis viina,
Vaestel' liiast' tegi piina.

Oli mees end väsitand
Ja kuhja alla venitand,
Karud vaja kűlge sidus,
Selite end maha heitis.
Päev ju oli looja läinud,
Karud olid palju käinud;
Kűllalte ka tantsitud,
Ja tantsitajast malgatud[1].
Aga olid söömata
Ja ka alles joomata.

Űtles Päts: Mis vaene lugu
Sul ja mul, kes karu sugu!
Peastame nűűd ennast lahti,
Läki ära salamahti!
— Kuhu peased, vennikene,
Nina väga õrnakene;
Rõngas sõõrmist läbi lääb,
Kus ta seisab, las' ta jääb!
— Ei ma seda mitte taha,
Sõõrmed mina kisun maha:
Kodumaile tahan jõuda,
Oma suguvõsa nõuda.
Mul ju kűll mu hädast häbi,
Sõõrmed nűűd ma kisun läbi:
Koju lähen tantsima
Ja oma kunsti näitama.
Mulle kõik seal vastu tõtvad,

---

[1] tantsitajast malgatud — tantsitaja käest malka saanud

Ja mind lahkest' vastu võtvad:
Tädid, onud, sõbrad, tutvad,
Need kõik minu vastu rutvad.

Vändra maale jõudis Päts,
Alles oli vana mets,
Alles mitmed mesipuud,
Mida noorelt oli tundnud —
Neile andis hellalt suud.

Teised karud olid nõudnud
Teada, kes see koju jõudnud,
Ja kui kuulsid, see on Päts,
Mõmises kõik Vändra mets:
Päts, kes võõral maal on käinud,
Imet kuulnud, imet näinud,
Kuramaal ja Poolas olnud,
Päts on jälle koju tulnud.

Mõmisesid emased:
Võib sest saada peiukest,
Kel Jumal andnud tűtrekest;
Ei ta oleks asjata
Koju tagasi kűll tulnud,
Kui ta seda poleks tundnud,
Et siin meie metsa nurgas
Karu tűtred pole hukas.

Hakkasid siis lakkuma
Ja tűtrekesi harima;
Silitasid nende karvu,
Pidasid ka kangest' arvu,[1]

[1] arvu — aru

Kuida Pätsu võrku pűűda,
Väimeheks teda hűűda.
Pätsul olid kallid päevad, —
Isad, emad, tädid näevad:
Päts on väga priske mees,
Hambad suus ja rammu sees.
Kus siis härga murreti,
Ehk valmist kaera leieti,
Sinna Pätsu paluti,
Paremat tall' anneti.

Juhtusid siis pidud seal
Vanal Otil, mustal karul,
Oli siis ka Pätski seal
Teiste karudega varul.
Rääkis, mis ta ilmas näinud,
Kuis ta mitmeis maades käinud;
Kuida Poola karu sugu,
Kellest väga peetaks' lugu,
Tark ja veider tantsimas,
Vägipulka vedamas,
Kukerpalli, ratast löömas,
Kannul kűkitelles söömas.

Suud ja silmad lahti peas,
Kuulas Pätsu igamees.
Viimaks igatsesid näha,
Kuida Poola tantsu teha:
Palusid siis Pätsukest,
Et ta tantsiks natukest'.

Päts seal tõusis tantsima
Ja tantsu lugu jorama,
Pűsti jalu keha käänas,

Liikmeid imelikult väänas;
Käppe välja sirutas,
Laiale neid laotas;
Pani kord neid rinde peale,
Kord neid seadis puusa peale.
Hűűdsid kõik, kes olid seal:
»Vaata imet ilma peal!»

Päts, kui lõppes tantsimast,[1]
Kummardas neid Poola viisi;
Soovis head ööd kõigile,
Ruttas koju rahule.

Kõik, kes õiglasemad olid,
Űtlid: »Päts on kallis mees!
Ei ta taha kiidelda,
Ei rumalamaid põlata.»
Aga olid teised seal,
Kes vana viisi armastasid:
Targaks ennast arvasid
Ja targemaid ka vihkasid:
Need siis pahandasid meelt,
Pruukisid ka oma keelt;
Tegid hirmus suure kära,
Läksid, murdsid Pätsu ära.

*

Seda igal ajal nähtud,
Et sell' ikka vaeva tehtud,
Kes kui targem tööga
Rahvast pűűdnud valgusta.

[1] lõppes tantsimast — lõpetas tantsimise

KRISTIAN JAAK PETERSON.

Esimene kõrgema hariduse osaliseks saanud eestlane, kes oma Eesti nime mitte ei häbenenud, vaid ennast igal pool avalikult eestlaseks tunnistas, esimene Eesti tundelaulik, kes »maakeelega» midagi uut ja julget tahtis toime panna, on Kristian Jaak Peterson. Sündis Riias 2. märtsil 1801 kirikuteenri pojana. Pääsis hääde inimeste toetusel Riia kubermangu-gümnaasiumi. Läks 1819 a. Tartu usuteadust õppima. Kuid lahkus juba aasta pärast ülikoolist, osalt ülespidamise puuduse, osalt lõhe tagajärjel oma vaadete ja usuteaduse dogmade vahel. Elas eratunde andes, keeleteadust uurides ja kirjanduslikult tegev olles Riias. Suri 23. juulil 1822, oma 22. eluaastal.

Ka Kr. Jaak. Peterson kuulub Rosenplänteri *Beiträge* kaastööliste hulka. Muu seas ilmus Petersoni sulest *Beiträge* XIV. andes Chr. Gananderi *Mythologia Fennica* (»Soome muinasusu») saksakeelne tõlge, teadetega Eesti muinasusu kohta lisatud. Eesti keeles ei saanud ta oma töid trükist avaldada. Petersoni järelejäänud käsikirjadest on kõige tähtsamad: *Kristian Jaak Peterson, ehk se, mis ta mötles, ja teggi, ja kuidas ellas, ja mis ta teäda sai omma ello sees, issenneselt üllespandud 17-a ello-aasta seest, ello-otsani*, ja *Kristian Jago Petersoni laulud*, 1818 ja 1819 a. Pääle selle on ta kogu Eesti rahvalaule üles tähendanud. Kr. Jaak Petersoni üürikese elu ja tegevuse tuum koondub ta klassilik-piibliliku lüürika tungis omapärasuse ja titaanlikkuse poole.

MAAKEEL.

Kas laulu allikas
Külmas põhja-tuules
Minu rahva meelesse
Oma kastet ei või valada?

Kui siin lumises põhjas
Ilusa haisuga műrdike
Viluses kaljuorus
Ei või õitseda kauniste:

Kas siis meie maa keel,
Mis kui tasa ojake
Oma ilu ei tundes[1]
Läbi heinamaa sinise
Taeva kullases tules
Rahuga on jookslemas;
Ega toreda healega
Oma rammu tundes
Taeva műristamisega
Kui meri on[2] hűűdmas:

Kas siis selle maa keel
Laulu tules ei või
Taevani tõustesűles
Igavust[3] omale otsida?

Siis ma võtan teid,
Selge, sinise taeva
Tähed, maa pealt
Kõrge isamaa poole
Rõõmuga vaadates laulda;
Siis ma laulan sind,
Ööse[4] kuningas, kuu,
Kes sa pilvede sűlesta
Nii kui pungasta lillike
Lõbusa valge palgega

---

[1] ei tundes — mitte tundes [2] on — ole [3] igavust — igavikku [4] ööse — öö

Üles tõused taeva all,
Kus tulised tähed
Maha on langemas
Sinu eest musta
Pimeda uju[1] sisse.

Nõnda, oh inimeste vaim,
Oled sa ujus ujumas,
Kui su mõte on otsimas
Jumalat tähtede alt.

LAULIK.

Nii kui vahuse jõe
Mürisevad laened,
Mis kalju pealt
Langevad oru sisse;
Nii kui taeva pikne
Mustade pilvede all
Hirmsaste kärgatab:
Nõnda on jooksmas
Laulu ilus, tuline oja.

Nii kui valguse allikas
Seisab auustatud laulja
Oma vendade keskel.

Kärgatab pikne
Ja metsad on vait:
Laulja on tõstmas
Oma healt, valamas
Hingest laulu-kastet.

---

[1] uju — varju, udu

Ja tema ümber
Vait kui mere kaljud
Rahvad on kuulamas.

INIMESTE VAIM.

Ära surema peab lillike,
Mis ilusas orus
Selge allika juures
Hõbevett juurtega
Imedes, ujudes
Lehtedega tasases tuules,
Päeva särava silma all
Kauniste õitseb.

Ära kaduma peab
Kõrge kaljumäe pea,
Mis pikserankudega kaetud
Välkude kumavas paistuses
Maadest läbi on ajamas.
Mäega maha langema
Peab kotka tuuline pesa,
Kes punase koidupiire
Katuse all elades
Varases päeva kullas
Kerge tiivaga suples

Ära kustuma peab
Sinise taeva silma
Selge kullane valgus
Ning koidupiire lillike
Viimate ära närtsima

Ja leinavarjuks saama,
Kui Jumala võimus
Tema vastu on tõusmas.
Aga, oh inimeste vaim,
Jumala vaimu kuju,
Kui maailm põrutatud
Sinu ümber vabiseb:
Igaveses elus oled sa
Jumalat vaatmas.

KRAHV PETER MANNTEUFFELL.

Ainukene krahv Eesti kirjapõllul, haruldane talupoegade elust-olust osavõtmise pärast. Sündis 1768 aasta algusel. Oli Ravila mõisa omanik Kose kihelkonnas Harjumaal. Oma aja kohta hoopis imelik ja isesugune mees, kelle elust põhjalikud teated puuduvad. Suri aprillikuu lõpul 1842.

Teosed: *Aiawite pero walgussel*, 1838, ja *Willem Nawi ellopäwad*, 1839. Avaldamata mõningad luuletused käsikirjas, mis väga elurõõmsast meelelaadist tunnistust annavad. Küll on ka Mannteuffelli mõlemate raamatute otstarve õpetlik ja tema vabameelne vaade rahva pääle mõisnikuseisuse liikme hingeelu iseäraldustega piiratud; kuid tema moraal ei ole pääletűkkiv ja tema osavus iseloomulikka silmapilke rahva elust tabada mälestusevääriline. Haruldaseks teiste selleaegsete rahvakirjanikkudega võrreldes tuleb pidada ta toodete lõbutsevaid ja himuraid ilmeid ja tema luulelikkude meeleolude armastust. Tema jutustamiseviis on katkeline, sundimatu ja tujukas.

KATKE »AJAVIITEST PEERU VALGUSEL».

Toodi käsk, et valmis olgu:[1] homme hakatakse rukkid mõisa põllul lõikama. Teine päev saatis peremees oma lõikajad mõisa.

Õhtu, kui koju tulid, rääkis Leenu pere-eidele, et kui nad kõik koos olnud, pandud kuus tűdrukut űht uut lõikuse- ja talgulaulu laulma; ta ka űks nende lauljate seast

[1] olgu — oldagu

olnud; seda laulu õppinud, kui ta korral olnud. — Pai eideke, lase ma laulan sulle seda laulu; öeldakse, et sa noorelt palju laulnud. Ma olen kuulnud, et ennemuiste, kui tűdrukud heinamaalt ehk muult kohalt tulnud, kui neid aga neli ehk viis koos olnud, siis ju kaugelt nende laul kűlasse kostnud, ja kűla lapsed jooksnud neid vastu võtma. Nűűd pole enam laulu palju kuulda. Kulla eideke, laula mulle ommeti űks neist vanust lauludest; sul ilus heal, kui sa hommiku lauluraamatust laulad. — Olgu see teiseks korraks, vastas perenaene, nűűd tahan kuulda, kuida sinu laul on.

Peremees astus tuppa ja kuulis, kui Leenu laulis:

Võtke rõõmsast' sirbid kätte,
Ärge laske teisi ette;
Näete, põld see tõuseb, liigub,
Iga kõrs see mängib, kiigub.

Silm ja sűda põldu kiidab,
Saame tihed nabra ridad;[1]
Tänavu meil' Jumal annab,
Kõrs on, et ta mehe kannab.

Herra luband talgud teha,
Lusti, rõõmu saame näha!
Pill see viib meid ukse ette,
Leib ja liha antaks' kätte.

Siis need täied vaadid kantaks',
Laia kapaga meil' antaks'.
Talgu kisa hakkab peale,
Igaűks ajab oma heale.

---

[1] ridad — read

Pill se hűűab tantsu viisid,[1]
Kutsub Anne, Mari, Ľiisit;
Tõstke jalga, valget sukka,
Talgu tolm ei tee neid hukka.

Jűri habe tilgub õllest,
Mari joond, see näha põllest.
Jűri hambad hoidvad toopi,
Tuleb talle anda hoopi!

Ľase lahti, Jűri, mees!
Näe, ma seisan siin su ees;
Anna mull' ka seda head,
Mis sa űksi teda pead.

Juba tunnen õlle tähe[2],
Tema tõuseb minu pähe!
Ei need jalad kanna pead —
Meie talgud olid head!

Sai Ľeenu laulu lõpetanud, űtles vana peremees: Poleks uskunud, et see vana sűda neid noori päivi veel nõnda meele tuletab; kas ma ennemuiste vähe hűppasin, ja nűűd ei saa kui vaeva viisil kahega käidud.[3] Ľiisuke, mäletad sa veel, mis mees ma olin, kui ma sind võtsin? Ľiisu vastas: Sa olid siis armas mu meelest, ja oled nűűdki veel.

Ľeenu näitas pere-eidele kűmme kopikat hõberaha ja kűsis: Kas tead, kes selle raha mulle annud? See oli meie väike Miina-preiln. Herra ja proua tulid täna lastega põllule lõikust vaatama. Meie tegime rukkist krantsid[4] ja

---

[1] hűűab viisid — hűűab viisisid [2] tunnen tähe — tunnen tähte, märki, mõju [3] käidud — käia [4] krantsid — pärjad

viisime mõisavanematele; kõigile oli antud; väike Miina-preiln, kes ema käest kinni hoidis, oli ilma jäänud; ma panin oma krantsi ta kätte. Ta näitas isale krantsi. Ma läksin jälle lõikama; kuulen, laps hűűab: oota! oota! Ma jään seisma, näen, ta tuleb kui talleke läbi kõrre jookstes, sai mu juure, űtles: säh, see on raha, ära kaota ära. Ma kűsisin, kas preiln tunneb raha. — Ja, tunnen, see on papa raha. Ma lubasin temale marju tuua; ta läks jookstes tagasi, lubas emale öelda.

Said rukkid lõigatud, Leenu tuli koju ja oli jälle pikk jutt nende sirpidest, mis visatud. Vainu Mai võtnud Oodiku, Sepa Mari Mändiku kűla sirbid. Sai Vainu Mai sirbid kätte, kõigutanud neid ja laulnud:

Sirise, sirise, sirbikene,
Kõlise, kõlise, kõver raud!
Kelle sirp nűűd ette jõuab,
Selle vastu peigmees sõuab.

Kasime[1] kergeste koju poole,
Läheme lauldes läbi metsa.
Kelle heal seal selgest' kostab,
Sellel' peigmees műtsi ostab.

Jõuame jookstes sooja sauna,
Vihake võtab viimse tolmu.
Ilusamad hiilgavad lahtised juuksed,
Paremad paistavad punased palged.

Sepa Mari sirp läinud teiste ette; Oodiku kűla tűdrukud jooksnud ta peale ja usutanud, et ta aga oma peigmehe nimetaks. Mari kiitis oma head sirpi, aga peigmehe nimi

---

[1] kasime — tõttame

polnud veel valmis. Nűűd Sepa Mari võtnud Mändiku tüdrukute sirbid, laulnud ja visanud. Vainu Anne sirp läinud kaugele teiste ette. Leenu pööras Mardi poole ja hűűdis: Mart ae, kas sa kuulsid, Vainu Anne sirp läinud teiste ette? Mäletad sa, kui ta kiige peal laulis? Sa seisid kiige juures, nägid, kui kiik teda tõstis űhele poole ja teisele poole.

Mart ei annud Leenule vastust, ta seisis mõttes, läks uksest Leenu eest välja, et rahuga oma mõtteid meelitada.[1] Tema palus mõttes isa ja ema, et need Anne temale naeseks annaksid. Kui ta mõttes Annega rääkis, siis ta sűda nagu suurema rõõmuga hakkas hingama. Aga korraga ta rõõm oli rikutud, tuli talle meele, et Anne sirp tema pärast ei võinud ette minna; see võib űks teine olla, űks teatud peigmees. Kust sirp oleks mõistnud ette minna? Tema pidi Leenu käest kűsima, aga ei julgenud, kartes, et Leenu teda naeraks.

Ta läks tuppa ja seisis mõttes. Eit kűsis, mis tal viga; ta űtles pea valutavat. Leenu űtles: Kas sűda aga ei valuta, kui mõtled, et Anne viiakse!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Eestimaa rahvas! olgu see teile mälestuseks, et teie mu meelest armsad olete.

Ravila mõisavanem
P. Gr. Mannteuffell.

10-mal, meiukuu[2] päeval, 1838. aastal.

---

[1] mõtteid meelitada — mõtteid mõlgutada [2] meiukuu — maikuu, lehekuu

SUVE JAAN.
(J. Sommer.)

Enne J. W. Jannseni kõige rahvalikum jutustaja, olgugi et ta vähe kirjutanud ja et juba Kreutzwald tema juttudes »enam vaimu ja paremat vaimu» oleks soovinud. J. Sommer sündis 12. detsembril 1777. Oli Tallinnas Vene keele kooliõpetajaks. Vanas eas Pärnus elades tegi kirjatööd. Suri 6. jaanuaril 1851 Pärnus.

J. Sommer avaldas Suve Jaani nime all ja Wene allikaid tarvitades kaks juttu, mida mitu korda uuesti trükiti: *Wenne südda ja Wenne hing*. Suwwe Jani mällestussed surest Prantsuse sõast, 1841, ja *Luige Laus*, Suwwe Jani söbradele, 1843. Pääle tähendatud kahe juturaamatu on Suve Jaan ka laule kirjutanud; neid on ta ka oma juttudesse põiminud. Imelikka, erutavaid ja meeltliigutavaid juhtumisi kirjeldades käivad ta jutud teiste selleaegsete rahvakirjanduslikkude toodetega ühte. Nad lähevad lahku Vene mõju ja üliladusa jutustamise osavuse poolest. Uudiseks on ka see, et *Luige Lauses* esimest korda Eesti meest julgena, vaprana ja ennast ärasalgavana jututegelasena lastakse esineda. Suve Jaani esimene raamat on püühendatud »Sure ja auuliko hooste väe Kindrali, Sandarmi pea-peäliko krahw Benkendorwile», ja selle raamatu eessõnas tähendab ta, kuidas »Wenne rahvas issi rägivad ja kidavad, et meie mehhed head soldatid, julged ja waprad ja iggapiddi auuwäert mehhed on.»

KATKE »LUIGE LAOSEST».

Luige Laose kord tuli nüüd kätte soldatiks minna. Tema oli üks noor, kahekümmekahe aastane, tugev, julge, kärme ja rammus mees; aga ta kohkus väga, kui temale

seda kuulutati, ja nuttis kibedaste, kui ta pea paljaks aeti. Tema ei nutnud mitte sellepärast, et ta soldatiks pidi minema, sest see on ju iga ausa ja õige mehe kohus oma vanemate ja nõrgemate eest vaenlase vastu minna; see on meeste asi, ega need vaenlasedki naesed ei ole.

Tema ei olnud arg, aga ta sűda sulas ta rinnus ja kastis ta silmi, et ta vana seitsmekűmneaastane isa oma vaesuse sisse ilma tema abita pidi maha jääma; ema oli ju surnud. Et ta nii vaene oli, et ta oma isale mõnda rublat raha ei võinud jätta, see tegi temale nii palju muret ja ta sűdame nii raskeks, et temal ööd ega päeva rahu ei olnud. Tema kaheaastase sälu murdsid hundid, tema kasukaera-põllu raiskasid kűla lojused ära, nõnda et temal siis muud űhtegi ei jäänud kui tema lapselik armastus oma isa vastu, ja see oli nii kange, et selle vastu űhtegi ei saanud. Isa oli temal see kõige armsam inimene siin ilma peal, ja sellepärast mõtles ta igapidi, mil viisil ta temale mõne rubla raha võiks saada; aga kust vaene soldat raha saab, ja see vaevas teda. Űhel öösel, kui needsamad mõtted jälle tema peas keerlesid ning tema und segasid, läks ta sűda korraga kergemaks, sest mõte oli mõeldud ja nõu peetud.

Űhel õhtul tuli ta salaja isa juure. Vana Luik istus pimedas toas, kui vana vaim, ning soendas oma kűlmi käsa kolde ääres. Tema paljas pea ja tema pikk valge habe läikisid kui kõdu puu pimedas; ta ei pannud tähelegi, et Laos tema selja taga seisis. — »Tere õhtust, isake!» Vanamees pööris enese äkiste űmber ja vastas: »Tere tulemast, mu armas poeg! Sina olid õige praegu minu mõtetes.» — »Ja mina olin oma ihu ja hingega sinu juures, isake.» — »Istu maha; kas tahad sűűa?» — »Ei hooli, isake, mul on nűűd rikkam peremees, kui sina oled; kuninga aidad on leiba täis.» — »Mina, pojuke, mõtlesin praegu, kuhu ommetigi sinu luud liikmed űkskord maha saavad». — »Ikka Jumala õnnistatud

mulda, isake; mis see maailm muud on, kui űks määratu suur kirikuaed, kus meie isaisade luud kondid maetud on.» — »Sina, mu pojuke, lähed minust nűűd ära kaugele maale, minu õnnistus olgu sinu juures, Jumal juhatagu sulle sinu teed. Ära tee mitte Luige nimele häbi, ära tee mitte, mis sa tahad, sest meie tahtmine ei kõlba iga kord, vaid tee mis kohus on, ja tee seda õigeste, siis mõistetakse ka sinule õigust. Sina oled äkilise meelega, mu poeg, seda jäta hoopis maha; ära aja mitte oma kangekaelust taga, anna ikka järele ning ole sõnavõtlik. Kui sind asja peale saadetakse, ole kärme ja tee kõik, mis sind kästakse, hea meelega; ole ikka auus, tõsise keele ja puhta käega; kuninga vits on kibe, hoia ennast selle eest. Oled sa siis igapidi űks õige mees, kelle peale võib loota, kűll sinu pealikud seda ära märkavad ja sind hoiavad, ja Jumal laseb sinu käe hästi käia».

— »Tänan, isake, selle õpetuse eest, need sõnad jäävad elu otsani minu sűdamesse. Aga isake, mina tulin sinu juure űhe asja pärast nõuu pidama, kuule, mis mul sinuga rääkimist on. Meie hulgast on űks rekrut ju kolm päeva jooksus, ja mina tean, et ta Läänemuru niidul meie heinakűűnis varjul on. Sina, isake, pead nűűd pealiku juure minema ja seda temale űtlema; teda tuuakse sealt siis ära, ja sina saad kakskűmmendviis rubla». — »Jumal hoidku mind, pojuke, niisuguse raha eest, kus teise inimese veri kűljes on», vastas isa. — »See on tõsi kűll», űtles poeg, »nuhtlust tema saab, aga see nuhtlus pole ju veel nii ränk; aga mida kauemine ta ära jääb, seda mööda kasvab ka tema nuhtlus päev päevalt, ja mõtle ommeti, isake, kui kurja tee peal tema on; tema peab nűűd ennast varguse ehk röövimisega toitma, ja viimaks võetakse teda ommetigi kinni, ja siis on ta koguni otsas». — »Noh, kui sa seda kõik nii hästi tead, mu poeg, siis anna teda ise űles», vastas isa. — »Ei mitte, isake, see ei lähe korda; vaata, meie oleme soldatid, ja

nűűd on sõja aeg, meie peame kui sõbrad ja vennaksed űheteisega elama, elu ja surma poolest võitlema, ja kui mina nűűd teda űles annaksin, hakkaks tema mind kiusama ja vihkama ja võib mulle palju kurvastust teha».

— »Mina tahan siis tema juure minna,» vastas isa, »ja temale heaga űtleda, et ta oma koha peale tagasi läheks». — »Ei mitte, isake, tema on űks kõva sűdamega mees», űtles Laos: »näeb tema sind eemalt tulevat, mõtleb tema, et sa tema elu kallale tuled, ja laseb sinu maha kui űhe jänese poja, enne kui sa veel ta ligi saadki. Mõtle aga, mis kurja tee peal tema on ja kui raskete pattudega tema selle eluga oma hinge koormab ja iseennast ja oma hinge hukkab, ja sina, isake, võid teda selle õnnetuse eest kaitsta, kui sa õiglane mees oled».

— »See asi segab mu meele hoopis ära,» űtles isa paha meelega; »see oleks parem olnud, mu poeg, kui sa poleks koguni mu silma ette tulnud, mina poleks siis sest űhtegi teadnud, ja mu sűda oleks rahul olnud. Ma tahan seda asja ise järele mõtelda, saab siis näha, mis hommiku sűnnib». — »Jää siis jumalaga, isake, mina lähen nűűd jälle oma teed», űtles Laos, andis isale kätt, ohkas korra õige sűdame põhjast ja läks uksest välja.

Vana Luik istus veel hulga aega oma paiga peal, suur, tűhi, kole tuba ja tema segased mõtted olid tema seltsimehed. Siin, mõtles ta iseeneses, olen ma oma lapse-, poisi- ning mehepõlve elanud, olen siin rõõmu ning ka kurvastuse päivi näinud, aga nii raske pole mu sűda veel olnud, kui ta nűűd on. »Poeg, poeg, sina juhatad mind űhte rasket ja verist teed minema, »űtles ta tasase häälega ja ohkas raskeste. Tema aeg läks igavaks, ta tõusis űles ja läks õue, õhtu läks ju pimedaks, sűgisene tuul lahutas ta pika valge habeme laiale, paksud pilved käisid taeva all, ja űks kaarnas[1] lendas

---

[1] kaarnas — kaaren

tema toa katuse peale. »See ei too mulle head», űtles vanamees, läks tuppa, lűkkas toa ukse kinni ja pani piibu peale tuld, aga see ei maitsnud; ta heitis sängi põhkude peale, aga und ei tulnud tema silmi, ta mõtles risti ja põigiti selle asja peale, mil viisil ta seda kõige paremine võiks teha; pealiku juure minna ja sellele vaesele inimesele vaeva teha ei tahtnud tema.

Kui ta sedaviisi kõik mõtted sai läbi mõtelnud, jõudis koit välja, koidu valgus paistis vana toa ukse prao vahelt sisse ja valgustas tema tuba. Vanamees tõusis űles, pidas, nõnda kui iga risti-inimese kohus on, oma hommikuse palve, läks siis kapsa-aeda, murdis űhe suure kapsa lehe, pani mõne soolase kala lehe sisse, võttis leiva kannika kaenla alla ja läks Läänemuru niidule. Kui ta oma kűűni ligi sai, kuulis ta kolinat kűűnis, ja nägi ka kohe űhe soldatiűssi kűűni seina vahelt oma vastu läikivat. Vana Luik kohkus seda nähes, kargas űhe jämeda puu taha ja űtles: »Urjah! kurjategija, see on ju űsti mõrtsukas, see on ju veel hullem kui hunt, see ei lase elavat hingegi enese ligi.» See asi tegi vana Luige sűdame õige kurvaks. Mis ma nűűd teen? mõtles tema; minu hea nõu läks koguni raisku. Lasen mina teda selle kurja tee peale jääda, siis pole mul enesel hinge rahu, ja temast saab mõrtsukas, ja parandada ei või ma teda ommetigi, sest et ta ei võta head nõuu; pean siis ikka poja sõnade järele tegema.

Ta läks siis pealiku juure ja andis űles, et seal ja seal kohas űks soldat pelgus on. Pealik saatis mõned oma meestest sinna, nemad leidsid teda nimetatud heinakűűnis, võtsid mehikese käsile, sidusid tema käed selja taha kinni ja viisid tema ära. Et kõik teda armastasid, siis kahetsesid nemad väga, et see noor mees niisugust űlekohut oli teinud; sest see jooksik oli — meie Laos ise. Vanale Luigele saadeti kakskűmmendviis rubla. Tema ei teadnud seda, et see

tema oma poja valuraha oli, ja siiski oli see raha nii väga tema meele vastu, et ta seda nähagi ei võinud.

Teisel hommikul viidi vaene Laos väe valina[1] ette, kus ta oma nuhtluse pidi saama. Vaene mees värises neid keppe nähes, mis tema selja peale pidid katki peksetud saama. Tema oli ikka űks hea, sõnakuulelik laps oma vanemate vastu olnud ja auustas iga vana inimest; kõik, kes teda tundsid, armastasid ja kiitsid teda, ja ei olnud űleűldse tänini veel vitsa raagu tema ihu peale saanud. Tema riided kisti nűűd tema seljast maha, ja tema hinge ahastus oli selle pärast nii suur, et veri tema ninast kui allikast välja purtsas, ning palus oma sűdames Jumalat, et tema, meie armas taeva Isa, temale jõudu annaks seda valu oma armsa isa heaks kannatada.

Selle peale astus pealik väe viirade[2] ette ja laskis täie häälega tema űlekohtuse teo ette lugeda ja ka selle nuhtluse, mille iga mees saab, kes sest vandest, mis ta vandunud, väeteenistuses oma sündimise maa eest oma elu jätta, ei hooli. Nűűd hakati teda nuhtlema ja nii raskeste, et iga hoobi all tema õrn nahk katkes ja tema ilmsűűta veri piki[3] selga maha tilkus. Kakssadaviiskűmmend hoopi kannatas ta ära, siis langes ta verise selja ja vesiste silmega põlvili maha ja tänas Jumalat, et see valus nuhtlus nűűd mööda oli. Selg põles kűll kibedaste, aga ta sűda oli rõõmu täis, sest tema isal oli nűűd kakskűmmendviis rubla raha, ja keegi ei teadnud, kuida see lugu oli.

Aga vana rahvas űtlevad:[4] Kus on tegijaid, seal on ka nägijaid. Űks teadis ommetigi sest asjast, ja see ei võinud seda kannatada, et niisugune auuväärt asi Laose häbiks pidi jääma, ja rääkis seda pealikule űles. Ka vana Luik sai sest asjast oma sűdame valuks teadust; ta ohkas, nuttis, lõi käed űle pea kokku ja vaevas ennast ööd ja päevad. See

[1] valina — hulga [2] viirade — ridade [3] piki — mööda
[4] rahvas űtlevad — rahvas űtleb

mõte, et ta nűűd ise oma armsa poja vaenlane oli, et ta ise teda nii kibeda kiusatuse alla saatnud, see rõhus tema hinge rahu kuulmata oma alla ja ei lahkunud temast. — »Oh mina vaene mees, oh mina vaene mees», kuuldi teda alati hűűdvat. »Mina olen űksi kui űks vana ära kuivanud puu kõrge mäe otsas, kelle oksad kanged tuuled maha murdnud ja kes oma nõrkade juurte peal veel tuigub ja viimist rammu ajab. Kas siis minu vaeva päevad veel lõpnud ei ole, või peavad nemad nűűd õiete hakkama? Sina, mu taevane Isa, kes sa risti mu peale paned, aita seda ka kanda; kergita sina ise minu sűdame valu; juhata mind seda lűhemat teed minu haua ääre ja lase mind mu halli pea ja kurvastatud sűdamega sinna sisse langeda, — seal on rahu!»

Mõned päevad peale seda oli kindrali juures suur söömaaeg, kus palju suuri herrasid oma prouadega ning hulk väepealikuid koos olid. Söömalaua ääres sai mõnda räägitud, ja viimaks langes jutt ka Laose peale. Űks neist herradest kűsis: »Mis eest sai mineval nädalal űks noor soldat nii kanget nuhtlust?» — »Koerad saavad ikka koera viisi rookida», vastas kindral. — »See mees pole kűll űhtegi kurja teinud», űtles major teiste seast. — »Aga mis eest teie siis minu rahvast ilma sűűta piinate?» kűsis kindral. — »Tema teol oli kuri nägu», űtles major, »aga tema tegu on väga auu- ja kiiduväärt». — »Mina ei saa teie jutust aru, auus major, ja ei mõista, kuida teie teda űhe kiidutöö eest nii kangeste võisite nuhelda», űtles kindral. — »Seda ei võinud keegi muu teada, kui tema ise», vastas major, »ja mina sain alles eila seda kuulda, et tema vana seitsmekűmnekuue aastane isa väga vaene on; poeg tahtis isale mõne rubla raha saada, aga kust vaene soldat raha saab? Sellepärast läks ta siis kolmeks päevaks pelgu, laskis ennast jälle leida, pettis isa, pettis meid kõiki, kannatas tugeva sűdamega kanget nuhtlust, ja teie ise saatsite vanale Luigele kakskűmmendviis rubla.»

Kindrali nägu läks selle jutu peale segaseks, ning ta ütles: »See on ju üks väga imelik ja auuväärt lugu; niisugust meest pole meil veel olnud, kes oma vanemate heaks oma verd ja oma tervist kalliks ei pea. Niisugune lugu sündis ükskord ka Saksamaal, aga niisugused mehed on kõige rahva seas ikka harvad ja niisugusid mehi tuleb auustada; sellepärast peame selle peale mõtlema, mil viisil meie tema kurvastatud südant jälle natukene rõõmustada võime». Mitmed neist prouadest ja preilidest hakkasid haledaste nutma, ja igatsesid kõik Laost näha saada. Kindral saatis kohe tema järele; teda toodi, ja üks noor, sirge ja täie kasvuga mees astus sisse; tema nägu oli valge, kui lumi, ja kõikide silmad langesid tema peale. »Kuida su nimi on?» küsis kindral. — »Luige Laos». — »Kui vana?» — »Kaks-kümmendkaks aastat». — »Kas sa ju kaua väeteenistuses oled?» — »Kuus nädalat» vastas Laos. — »Ja selle lühikese aja sees jõudsid sa ju nii palju kurja teha, et sa nii raske nuhtluse said?» — Laos lõi silmad maha ja kuumad pisarad tilkusid tema silmist rinde peale. Kindral vaatas haledaste tema silmi ja ütles: »Ära nuta! Vaata, mina olen sinu isa vastu üks vaene mees, minul ei ole mitte niisugust poega, kui temal; niisugusid mehi armastame ja auustame meie. Meie teame ju kõik, missugune mees sa oled; astu ligemale, Luik, ja löö mulle kätt, mina auustan sind». Laos astus ligemale ja pani oma käe kindrali kätte. — »Su käsi väriseb ju», ütles kindral, »kas sa jälle kurja tee peal oled? Ära värise, mu poeg, kõnni aga ikka seda teed, mille peal sa oled, küll siis sinust mees saab. Säh, joo minu käest!» Ja ta valas temale klaasi viina ja andis liha ja leiba viina peale. — »Sinu nägu on ikka veel nii valge, kui minu laua lina. Ära hooli sest, küll See, kes sinu rindu niisuguse südame annud, sulle jälle tervist ja rammu annab», ütles kindral edasi ja hoidis Laose käe õige sõbralikul viisil omas käes kinni.

FR. R. FÄHLMANN.

Friedrich Robert Fählmann sündis 22. detsembril 1798 Hao mõisas, Koeru kihelkonnas, Järvamaal opmanni pojana. Õppis Tartu ülikoolis arstiteadust ja sai 1827 a. arstiteaduse doktoriks. Ühes oma noorepõlve sõbra Kreutzwaldiga suurt huvitust Eesti rahvaluule ja keele vastu tundes ja sugurahva käekäiku soojalt südames kandes asutas ta 1838 a. Tartus seltsi *Gelehrte Ehstnische Gesellschaft* (»Õpetatud Eesti selts»), mille pääülesandeks pidi olema Eesti rahva muinasaja ja oleviku tundmise, Eesti keele ja kirjanduse edendamine. 1843 a. kuni oma surmani oli Fählmann tähendatud seltsi esimees; 1842 a. saadik ka Tartu ülikooli Eesti keele lektor. Eesti kirjameestest on Fählmann esimene, kes valitsevaid ühiskondlikka olusid käredamalt hakkas arvustama ja rahvale kergitust nõudma, olgugi et ta oma rahulolematust mitte Eesti keeles ei avaldanud. Eesti rahva edasikestmisesse ja iseseisva kultuuri loomisesse ta ei uskunud. Oma kõige tähtsamaks elutööks pidas ta *Kallewipoja* sugemete korjamist ja eeposeks kokkuliitmist. Kibe arstlik tegevus ja surm tegivad selle kavatsuse tühjaks. Suri 10. aprillil 1850.

Fr. R. Fählmann on Eesti keeles väga vähe kirjutanud. Mis hiljem *Fählmanni kirjade* nime all Eesti keeles on välja antud, seda ei ole rohkem kui mõnikümmend lehekülge, ja sellestki on osa Saksa keelest Eesti keelde tõlgitud. Teatavasti on Fählmann isegi oma kuulsad muinasjutud Koidust ja Hämarikust, Vanemuisest, Ilmarisest, Lämmekünest jne. Saksa keeles kirjutanud. Eesti keeles on Fählmann — *Tarto- ja Wõrro-ma rahva kalendris*, pärast *Ma-rahva kalendris* — ainult mõne väikese rahvaliku pilkejutu ja paar arstiteaduslikku seletust avaldanud; siis on tema sulest veel mõned laulud ja mõttesalmid järele jäänud. Iseäralist tähelepanemist nõuavad Fählmanni laulud selle poolest, et ta

neis Greeka salmimõõtusid Eesti keeles tarvitusele on võtnud. Oma *Piibu jutus* on Fählmann 1846 a. esimest korda katsunud Eesti uut kirjaviisi tarvitada (enne teda G. Schüdlöffel 1844). Ehk küll Fählmanni ja Eesti uue kirjaviisi põhjendaja Ed. Ahrensi vahel äge vaidlus tõusis, andis Ahrens oma vastasele sellegipärast tunnistuse, et Fählmann nagu Masing päriseestlase viisil mõtlevat ja kirjutavat.

PIIBU JUTT.

JAAN.

Tere, mu vennike Mihkel! kuda su käbalad käivad?
Kas on rukis ju kűps? Mis siis su naisuke teeb?
Kas on ilm su meelest[1]. Eks hommiku tuul oleks parem?
Merest kisub ta vett, hommikust kuiva veel saaks.
Aga vennike Mihkel, alati nosukest imed,
Kõhtu ei täida suits, kukru ta tűhjendab kűll.

MIHKEL.

Ära sa, vennike, naera, lase mu piibuke rahul'!
Kõigile oma au, piibuke! sinule ka.
Kõik maailm on mu űmber, kui mu piibuke aurab,
Inimeste õnn viirab[2] ja mängib mu ees,
Alasti näitab maailma ilu piibuke mulle,
Kutsub tagasi veel kadunud rõõmu ja head;
Näitab lootust ka mulle tõusta kõrgele sinna —
Sinna, kus Looja ees patune halastust saab.

JAAN.

Palju, vennike Mihkel, oled sa tõotand ja pakkund,
Vastaku piibuke nűűd, mis sa mull' lubasid kõik.
Mis siis inimeste õnnest piibuke űtleb?

---

[1] meelest — meelepärast [2] viirab — viirastab, keeritab

MIHKEL.

Ta on piibu suits. Näe, kui ta rõngasse a'ab,
Nűűd ta keerleb ja õitseb, lahkub ja koguneb jälle —
Aga natuke tuult — otsas on suits niikui õnn.

JAAN.

Mis sa, mu vennike, kűll maailma sõpradest mõtled?

MIHKEL.

Nad on piibu suits. Kui on mu piibuke täis,
Kűll tast suits siis tõuseb ja keerleb ja mängib mu űmber;
Kui on tubakal ots, otsas on sõbrad kui suits.
Õigete sõprade kuju oled sa, piibuke, ise:
Õitsegu minul õnn, kurvastus vaevaku mind,
Ei must piibuke lahku, õnne ta õpetab kandma,
Kurvastuses ta kinnitust annab ja nõu.
Nõnda mu tuvike oli, keda ma hoidsin ja kaitsin,
Päeval mu mõte ta, unes ta paistis mu ees.
Põlvekene, kűll sul rõõmu oli ja vaeva,
Leidnud olin ma kõik aga mul puudus ka kõik,
Otsisin tasakesti, peidetud põõsaste varjus,
Kus mu tuvike käis, űksi ja mõtete sees.
Kuni mu nime ma kuulin ta lille-huuledest [1] kostvat,
Kohe siis lennates langesin kaela ma tall' —
Ja nűűd oli mu käes, mis leidsin ja otsisin ammu,
Lilled õitsesid mull', taevas elasin nűűd.
Kűll on mõnigi talv ju puhunud űle ta haua,
Ikka mu tuvike veel armas ja kallis mull' on,
Ikka mu sűda veel naerab, kui tuletab piibuke meelde
Mõnda kadunud head — kadunud? igavat [2] head.

---

[1] huuledest — huultelt [2] igavat — igavest

JAAN.

Kuda su piibuke sulle näitab taevagi tõusta?
Teine korda kűll läks — seda mull' tähenda veel.

MIHKEL.

Juba piibuke kustub. Näe, kus viimine suits veel
Űle katuse seal tõusis ja kadudes läks.
Kõrgele tõuseb ta sinna, kus siravad tähtede astmed —
Jumalaga! vii mõnele terviseid mult!
Sinna sa, hingeke, tõttad, peastetud ilma vaevast,
Et mu ihuke siin tuhka ja põrmu kűll jääb.

JAAN.

Selle riistapuu nõuan, ehk műűksin viimise iva;
Andeks! piibuke, mis teadmata laitsin ma sind.

VANAMEHE OHKAMINE ENNE SURMA.

Suur on, Jumal, su ramm, suurem su helde meel,
Pikse marude hirm karistab patuseid,
Aga Jumala heldust
Kiidab taevas ja mets ja nurm.

Rõõm on põlganud mind. Űksi ma nutaksin,
Kui ei mälestus veel, lootus ei tõstaks mind.
Taevas naeratab lootust,
Aga mälestust mets ja nurm.

Tere, mõnigi paik, armas ja kallis mull',
Kus ma mõnigi kord õnnega viibisin,
Kuulsin ööpiku laulu,
Kalamängimist vaatasin!

Tule tagasi veel — tagasi tule veel,
Õnnis, õnnelik aeg kõige su rõõmuga!
Silmapilkude eest
Eluaja ma annaksin.

Lootus, Jumala täht, sinna sa kutsud mind
Kuhu mõni ju läks rõõmuga hõisates.
»Tere! näen ma sind jälle,
»Tere, õnnistud isamaa!»

ŰKS KUI MÕNIGI TEINE.

Űkskord oli űks mees. Ta sűndis, kosis ja suri,
Enam ma temast ei tea. Aga see oli űks mees.

KALENDRITEGIJA KIMBUS.

Kui sa, armas lugeja, mind veel ei tunne — minu amet on ju mitu aastat kalendrit teha. On ka selle töö juures palju kohendamist ja pea vaevamist, enam kui sa mõtled ja tead. Arva kõik asjad kokku: et kuu ei kummuli juhtu, ega päev pahempidi või tähed teisipidi; et Jaanipäeval lund ei saa ega odre Kolmekuninga päeva űmber ei kűlvata. Vaata, ju seegi hea tűkk tööd. Aga see kõige kiuslikum asi on see kalendri teine jagu, kus jutud ja õpetused sees on. Ega seal kriipski lugejate meelest ei ole — igaűhel oma laidu-kius.

Istusin mineval teisipäeval töö kallal, et pea otsas auras — uks läks lahti ja võõras mees astus tuppa, näost kaunis vihane, ja kűsis, kas kalendritegija kodu.

Mina mehe haput nägu kartsin, salgasin ennast ära ja vastasin: »Nűűd kűll kodu ei ole, aga kellu kolm pärast lõunat kűll saaks kodu olema. Mees kűsis, kas ehk kalendritegijate tuttav olen, ja mina űtlesin jah. Võttis siis prassides ja usutades[1] nõnda rääkida: »Tartu linnas teevad kalendri, ja enam Viru keelt kui Võru keelt sees. Kas siis selget Võru keelt ei oska sisse panna? Sedaviisi kalender on keelemurde solk. Kui see Tartu kalender on, olgu siis ka Tartu keel. Panevad pihutäie Viru lori kokku ja kalender valmis.»

Mina panin vasta: »Ohoo, virulane Tartu keelt veel selgemine oskab laita ja sõimata. Pealegi Võru keele rääkijaid on pisut; pool Tartumaa osa rahvast räägib Viru keelt, ja meie kalender ulatab ka veel űle Kuresaare, Pärnu ja Viljandimaa osa.» Selle vastusega mees ei tahtnud leppida, lubas kellu kolm tagasi tulla ja kalendritegijale lõhna anda.[2]

Hapu näoga mees läks uksest välja ja mina tänasin Jumalat, et jälle lahti sain. Aga armas lugeja, seda sa isegi tead, kui juhtumine inimest hakkab kiusama, et ta űhe näpistamisega rahul ei ole. Vana naine lompri jalaga astus tuppa ja nõnda ladinal ja volinal hakkas juttu viskama, et sõnadel vahet ei olnud. »Siin need kalendritegijad on, űleaia Noora juhatas siia. Kas sa näed! nemad ka kalendritegijad — kus siis selle aasta ilm jäi? Minu űks poeg Tallinnas raevorstiks[3], teine Tralliveres kubjaks, ja Tallinna poeg iga aasta ikka Tartust tellis kalendri aina ilma pärast, et Tartu ilm kõige mõnusam, ja kubja amet koguni ilmaga on űhte köidetud; aga sina oled ju ilma koguni ära solkinud, kuda kalendri palgelehe pahema kűlje peal on lugeda, seda sulle Jumal andeks andku, ja sedaviisi oled sa ju aastat

---

[1] prassides ja usutades — kõva häälega tűlitsedes ja järele pärides [2] lõhna anda — säru teha [3] raevorstiks — raeherraks, suureks isandaks?

kolm, neli meid petnud, ja nűűd vast leiame tembu űlesse! Ja vanu tarkusi ei enam koguni kalendrisse ei panda, ei enam kupulaskmist ega vere viskamist, ei laste võõrutamist ega kapsa kasvatamist. Sellepärast on ka meie põlve noor rahvas nii rumal. Nűűd ei ole enam teadagi, millal vägi Pramburi läks, nűűd on kõik see armas raamatukene tűhja lori täis.» Ja sedaviisi veel mõnedki teised sõnad ladinal suust välja jooksivad ja ei oleks otsa veel niipea tulnud — aga võttis moorikene tubakasarve taskust, ripsutas pisut põidla taha ja kui ninasse tubakat tõmbas, sain mina mahti oma juttu vahele valada ja űtlesin: »Kulla noorik, ega ma kalendritegija ei ole, et mulle sűűd annad, tule kellu kolm siia, siis ta kodu on. Aga mina tean ka asjast midagi ja tahaksin sulle seda vasta anda.[1] Vaata, esiti ilmast. Kalendritegija paneb nűűd ju kõige tuleva aasta ilma kalendrisse, eks ta siis veel selgemiste[2] ei peaks teadma, mis ilm homme ja tunahomme ja tuleval nädalal saaks olema. Űtle ommeti poja kubjale[3], et ta kűlvi ehk niidu ajal tuleks ilma kuulama — miks ta siis seda ammugi ei ole ju teinud? Ja mis sa laste äravõõrutamisest ja verelaskmisest tahad teada — meie aeg on nõnda imeliseks saanud, et igal Jumala päeval last võib võõrutada, kui laps aga aasta vana on, ja sellepärast vere tähte[4] meie kalendris enam ei ole, et meie aeg tűhja verelaskmist ei kannata. Kui vägi Pramburi läks —.» Seda kõnet ta mind ei lasknud otsa öelda, võttis veel ninatäie tubakat ja űtles: »Minu õemehe vanaisa oli ise väe hulgas, kes Pramburi läks. Noh, kas sa ninatarka näed? Ega ma ole tulnud õpetust kuulma, mina tulin õpetust andma. Kűll tulen kellu kolm tagasi, kűll ma kalendritegijatele prundi virutan[5]!» Läks uksest välja ja usutas veel minnes mõndagi.

---

[1] vasta anda — vastust anda, vastata [2] selgemiste — selgemini [3] poja kubjale — kubjast pojale [4] tähte — märki, tähtpäeva [5] prundi virutan — peksa annan

Ei olnud palju aega rahu, juba jälle uks läks lahti, ja kaks meest korraga astus sisse. Esimene silitas pead ja köhis kolm korda, ja kummardas ja hakkas pikaliste tõmbama[1]: »Kalendri pärast tulin mina sõnakest ütlema. Jumala sõna kõigis paigus kallis — miks need raamatu lehed kalendris siis ilmliku loriga täis tehakse — kas ei võiks Jumala sõna iga lehe peal olla? Kas Jumala sõna siis iialgi üleliia võib lugeda? Kalendri võtab igamees tihtigi kätte, ja ilus oleks asi, kui Jumala sõna enam sees oleks. Mis meil õpetusi tarvis — see on kõik ilmlik asi, ja suur teadmine inimest õndsaks ei tee.» Sedaviisi ütles see esimene; aga mul vastamist tarvis ei olnud, sest teine kohe pani vasta: »Mis sa räägid? Mina tulin kalendrit laitma, et väga palju Jumala sõna sees, ja väga pisut õpetust. Kes kalendrist usu kinnitust ehk hinge parandust otsib? Seda otsigem lauluraamatust ehk Piiblist — olgu see kalendri-raamatukene see ainuski, kust teist asja õpime; on ka õpetus ja teine tarkus inimestele tarbeks. Jumal on inimese maa peale peremeheks seadnud, eks ole siis ka peremehe kohus oma perepaika mõistuse ja hoolega harida? Eks meie käest ka Jumal saa ükskord küsima: »Mis teie siis perekonnast[2] tegite, mis ma teie kätte kõige iluga ja kõige tarvistusega[3] ehitud olen andnud?» Ei ole maailm hädaoruks loodud, ta on Jumala iluaed ja ta enese meele järele, kuda loeme 1. Moosese 1, 31 ja Laulus 111, 2. 3. Rahva hulgas jamps[4] hingemaa pärast ju paar aastat aega. Kust nad siis asja üle seletust leiaksivad — kas lauluraamatust? Lugegu tänavust kalendrit, kus kõik see suur ja lai Venemaa on ülesse pandud, ja näidaku, kus ehk pihugi suurust kõlbavat maatükki leida, millel veel oma pärijat ja harijat ei oleks? Kui enam õpetuse-raamatuid oleks, ei soniks rahvas niipalju tühja asja kokku.»

---

[1] pikaliste tõmbama — pikkamisi pajatama [2] perekonnast — perepaigast [3] tarvistusega — tarbeasjadega, tarvilikuga [4] jamps — on jampsimine

Õnneks mulle oli, et mõlemad vägikoogumehed[1] ühte juhtusivad — teine teisele isegi vastust andsivad. Aga mehed peagi vihase viisiga hakkasivad vaidlema, et ju uulitsa peale rahvas kogunes. Siis ütlesin: »Kulla mehed, mina kalendritegija ise ei ole, tema kellu kolm on kodu, tulge siis, küll siis asja põhja kätte saate. Aga mina teile uudist midagi tahaksin rääkida. Teie küll ehk tunnete Kuusiku Toomast, aga vist ei ole veel kuulnud, mis lugu temale mineval pühapäeval sündis. Läks mees viisteistkümne aastase pojaga kiriku ja ostis teiste kirikuskäijate käest sälukese. Istusivad mõlemad sälu selga ja hakkasivad kodu poole minema. Rahvas, kes sedasama teed läks, nurises: Pöörased inimesed — mõlemad roninud väetima sälukese selga, mis nad lojust vaevavad? Mees kuulis ja tuli kohe pojaga sälu seljast maha, ja läksivad mõlemad sälu kõrval edasi. Teised teekäijad tulivad ja ütlesivad: Vaadake imet, kas ei ole rumalad — sälg tuleb tühjalt ja inimesed käivad jala kõrval! Mees pani poisi hobuse selga ja vedas hoost[2] suu kõrvalt. Uus tropp[3] inimesi tuli ja hurjutas poissi: Mis sa, tattnina, ratsa sõidad ja lased isa jala minna? Mees võttis poja hobuse seljast maha ja istus ise otsa. Tulivad jälle teised teekäijad ja hurjutasivad isa: Mis sa rammetumat poisikest lased maas jooksta ja ise sõidad hobuse seljas? Tuli jälle mees maha ja võttis teise nõuu, sidus sälukese jalad köiega kinni, pistis ridva köiest läbi ja hakkas pojaga sälgu kandma. Nüüd oli koguni lugu lakas[4]. Vastatulejad irvitasivad ja tagaminejad hõiskasivad. Vaadake, mehed, see on ka teie mõlemate riid kalendritegija vasta; kellel õigus?» Mehed kuulasivad juttu, aga lubasivad kellu kolme ajal ka tulla.

Ju hakkasin lootma, et nüüd ju pidi rahu olema, aga

---

[1] vägikoogu — vägipulga [2] hoost — hobust [3] tropp — salk, hulk [4] lugu lakas — asi pöörane, käest ära

kojas kuulus kompamine, uks prantsatas lahti ja paks mees komistas tuppa. Silmad olivad kirjud ja palged sinipunased. Raske keelega, väsinud, hakkas peale: »Kus kalendritegija — ehk ise oled? Miks sa meie kalendris viina laidad? Eks viin ole Jumala viljast kõige peenem asi ja õige elurohi? Kes ilma peal kõik inimesed ühesuguseks teeks, kui teda ei oleks?» Mina olin koguni kimbus; mis ma joobnud mehega pidin peale hakkama? Andsin ma temale õiguse, ei oleks siis loril otsa olnud, ja hakkasin ma temaga vaidlema, ega siis riid ei oleks kaugel olnud. Ütlesin: Javist[1] teeb viin kõik inimesed ühesuguseks, aga ta teeb inimesed ka lojustega ühesuguseks. Lugesin Saksamaa lehtedes, kuda hanedel ükskord kibe aeg käes oli. Perenaine tuli koju ja leidis oma hanekesed kõik pikali maas; kaks ehk kolm liigutasivad veel tiibu, aga hakkasivad ka ju jalgu sirutama. Mis naisel paremat teha, kui kitkus suled hanede seljast ära ja viskas surnud haned sõnnikule. Pärast lõunat aga näeb, mis imelised elajad õue peal ümber käisivad — ei ole niisuguseid elajaid enne näinudki. Tuli ligemale, ja tundis omad haned ära. Olivad haned solgi pajast joonud, kuhu sisse viina oli visatud, ja olivad aga joobnud olnud, kui perenaine suled seljast kiskus. Nüüd pidivad mõnigi nädal kõige ilma peletuseks alasti ümber käima, enne kui suled jälle kasvasivad. Seda lugesin; aga sedasama värki[2] juttu kuulin ka inimesest. Karula Aadam oli enesele uhked peenikese sinise kalevi[3] püksid ostnud ja uhkeldas nendega Kraavi laadal ümber. Kaks meest seisis kõrval ja üks ütles teisele: Kas sa mitte minu käest ei taha Aadami ilusaid püksa osta? Teine küsis: Kuda sa neid kätte saad? Esimene vastas: See olgu minule mureks. Kaup sai valmis. Tegi mees Aadami joobnuks ja kui väsinult vankri peal

---

[1] javist — jah muidugi [2] sedasama värki — sama laadi
[3] peenikese sinise kalevi — peenikesest sinisest kalevist

magas, tõmbas mees pűksid jalast ja műűs ära. Aadamikene ärkas űlesse, ja seda igaűks ju teab, mis vaev pűksata mehele juhtub. Ei olnud pűksa leida, ei ka pűkste varast. Pidi mehike pűksata koju minema, laadaliste ja koduliste suureks naeruks». Seda juttu kuulis joodik, aga istus maha, ja kuda nűűd risu[1] toast välja saada? Katsusin kavalust. Läksin akna juure ja űtlesin: »Ennäe, Karula Aadami pűksivaras läheb mööda!» Joodik läks toast välja varast taga ajama.

Minu lootus oli, et laitjad kellu kolme ajal enam tagasi ei pidanud tulema, igaűks ju oma võrra oli kuulnud. Kui aga kell kolm lõi, nägin, et tropp inimesi otsekohe minu maja poole tuli, tuttav űks ja teine hulgas, teised võõrad; vana moor longates teiste taga kargu najal; jubagi trepist űlesse tungisivad. Mis nűűd teha? Lippasin ise uksest välja, lasin[2] kõik sisse minna ja pöörasin ukse lukku. Ukse praokesest vaatasin ja kuulin, mis tegivad ja űtlesivad. Űks mõtles teise kalendritegija olevat ja vana moor arvas, et kõik kalendritegijad kokku tulnud. Aga ei olnud palju tarku sõnu kuulda, igaűks ajas oma tönni. Űks kisendas kalendri kallist hinnast, teine kirja kriipsudest[3], kolmas tahtis teda õhemaks ja neljas paksemaks teha, űks soovis teda lauluraamatuks ja teine rahva kuulutajaks. Ja pea oli kära nõnda segamine kuulda, kui laada ajal meie Otsa kõrtsis. Mõtlesin siis omas meeles: kui kõikide nõuu ja soovimise järele hakkaksin kalendrit tegema, ta aina sedasama viisi välja kostaks! Vana moor, aina vaikne nurgas, kuulas ja võttis űkskord teise järele tubaka raksu ninasse. Aga kui lorin ja kärin õiete suureks oli läinud, siis tegi ta oma hääle väravad lahti, pani űhe käe puusa, paremasse kätte võttis kargu ja andis suuga ja karguga lõhna: »Kas sa

---

[1] risu — tűűtavat inimest [2] lasin — lasksin [3] Fählmann kirjutas vanale kirjaviisile omase *omma, minna* jne. asemel *om̄a, min̄a* jne.

ninatarku ei näe! Kalendrisolkijad olete, aga mitte kalendrikohendajad! Siin on kriipsud, siin on kujud, see ta paksus, see ta laius — aga kus mu Pramburi vägi jäi, kus mu kupulaskmine?» Ja kuda ta sinna ja tänna karguga ulatas, jooksivad targad ühest nurgast teise, nagu lambakari hundi eest. Nüüd tegin äkitselt ukse lahti, ja üks oli varmam[1] teisest välja putkama, vana moor taga järele. Vaene joodik komistas ja kukkus ukse ette maha ja oli siin, kui ikka joodik, uulitsapoisside naeruks ja pilkamiseks.

Nõnda see kalendrilaitjate kogudus otsa läks. Kui aga veel teine kord niisuguseid laitjaid peaks olema, siis nimetagu ennast aegsaste, et vanale moorile ka saaks sõnumeid saata.

---

[1] varmam — kärmem

C. W. FREUNDLICH.

Läinud aastasaja esimese poole kirjameestest paistab Carl Wilhelm Freundlich silma rahvalikuna riimitagujana. Sündis 12. veebruaril 1803 kangru pojana Kuresaares. Rõõmsaloomulist poisikest hakkasivad saksad nimega »Freundlich» (lahke, sõbralik) kutsuma. Oli esmalt Saaremaa Jaani koguduse õpetaja Schmidti karjaseks, sai selle eest ülespidamist ja algõpetust. Hakkas hiljem puusepatöötegijaks. Harjutas end oma käe pääl kirikulaulude laulmises ja orelimängimises. 1814 a. saadik koolmeister ja köster Muhus. Suri 9. jaanuaril 1872.

Nagu Saksa laulik Hans Sachs, nii võis ka Freundlich iga asja üle »sõnu voori seada». Tema laulude arv on üsna suur. Neid leidub mitmetes tema raamatukestes lugemisetükkide vahel; kõige arvurikkam (aga ühtlasi kõige vähem väärtuslik) on ta didaktiliste laulude hulk. Suuremal määral on ta laule ära trükitud B. Gildenmanni kogus: *Lillekessed* ehk mitmed ja mitmesuggused laulud Ma-rahvale ello-parrandamiseks ja ausaks aeaviteks (I. anne 1852. a. II. 1866 a.). Freundlichi esimese 1837 a. ilmunud raamatukese päälkiri on: *Siin on Magdepurri linna hirmsast ärrarikkumisest — Muhhoma hundijahhist — Jännesse öhkamisest ja Rehhepappist luggeda.*

TEOMEHE ELUST.

Kui suil, kangel palaval,
Mind päike kõrvetab
Ning vihmalahing märjal a'al
Mind tümaks läbi leotab,

Kui műristab ja välku lööb
Ning pili[1] taevast mustaks teeb,
Ei tõmba härjad adra ees —
Mis teeb siis vaene teomees?

Kui heinamaal ei kasvand rohtu,
Mis sest kasu, mis ma niidan?
Päev on otsas, käes on õhtu,
Ikka veel ma aega viidan!
Kubjas karjub: jõua, Jűri,
Eks sa tea, et herra kuri!
Kes vastab nűűd mu päeva eest,
Ehk kaitseb väetit teomeest?

Kesköö̇l, kui tähed hiilgavad
Seal kõrges sinu ees
Ning linnukesed hingavad
Siin metsa puude sees,
Ei ole und veel minu silmas!
Kűll nõnda on siin elu ilmas,
Ikka elan häda sees,
Mina, vaene teomees.

Kui pimeduse mustad tiivad
Vuhisevad taeva all
Ning tuule rammu puistab liivad,
Paksud tolmud vuhinal
Ja kuivatab mu palge higi,
Kas mu hoone on siis ligi?
Kui lähen, väsind rehe teest,
Kes tänab mind, vaest teomeest?

---

[1] pili — pilv

Kui kanged kűlmad talve ajal,
Tuul ning tuisk mind vaevavad,
Kui mind ränga koorma najal
Lume hanged valvavad;
Kui mu ruuna rammu nõrgub,
Kibe kűlm mu vastu tõrgub,
Kes lunastab siis vaeva seest
Mind, armetumat teomeest?

Koorm on kinni lume hanges,
Aisad murdis vana lauk, [1]
Ise väsind maha langes,
Tõuse űles, vana rauk!
Oot, ma kergitan su lakka,
Tõmba nűűd, ma tõukan takka,
Katsu rammu koorma ees,
Sind aitab kange teomees!

Ei jaksa vana ruun ja jalgu raputab,
Maailm on kurja viha täis!
Lage soo peal kűlm mind tapab,
Kus on, kes enne mind siin käis?
Pime öö ning tuisand tee,
Lumi matab ränga ree,
Mu süda väriseb mu sees,
Eks ole kimbus teomees!

Mis ihukate, mis mu toit?
See on kõik silma ees!
Tűkk leiba kotis, ei anta võid,
Soola terad nartsu sees,
Kas see siis võib mull' rammu anda,

---

[1] lauk — hobune valge laiguga otsa ees

Kui pole suurest' juure panna,
Söön leiba palehigi sees
Ja olen tugev teomees!

Sa, Jumal, kinnitad mu rammu,
Kui palun sind, oh aita mind!
Ei see mitte pole ammu,
Kui mu· sűda palus sind;
Sest loodan kindlast' sinu peale,
Sa kuuled kergest' minu heale,
Kui oled sa mu abimees,
Ei siis ei lõpe teomees.

K. KÖRBER.

Vennaksed Karl ja Martin Körber on viimsed Saksa soost õpetajad, kes vaimuliku sisuga toodete hulgas eestlastele ka ilmalikku lugemist ja laulmist on soetanud. Karl Eduard Anton Körber sündis Võnnu kirikumõisas Tartu ligidal 23. mail 1802. Hakkas Tartu ülikoolis 1820 a. usuteadust õppima, kuid ülikooli lõpueksami tegi alles 1834 a. Oli vaheajal Venemaal kodukooliõpetajaks ja rändas jalgsi läbi Saksamaa Rooma linna. Sai 1836 a. Vändra koguduse õpetajaks, kus ta agaralt tegev oli koguduse hingekarjasena, kirikulaulu ja muusika edendajana. Vändrast 1859 a. lahkunud, asus ta Tartu elama. Oli iseäralikkude meeste algkuju nii oma elus kui ka kirjas. Suri 22. aprillil 1883.

K. Körber on niipalju raamatuid ja raamatukesi kirjutanud, et Kreutzwald teda »tuttavaks raamatu-vabrikandiks» nimetas. Tema ilmalikkudest toodetest leidis omal ajal suurt kiitust *Karjalaste luggemisse ramat, 1849;* üheks paremaks laste lugemiseraamatuks kiitis seda veel J. Kunder *Eesti Kirjameeste Seltsis.* Körberi muud tähtsamad raamatud on: *Te käiaramat,* 1859—1865; *Mailma aia ramat,* 1860; *Pähkle ramat,* 1863; *Wanna rahwa moistusse konned ja targad sannad,* 1869. Körberile iseloomulik on rahvalik keel, katkeline kirjutuseviis, lühikesed, tabavad laused; kuid ta keelekäsitus on ühtlasi lohakas ja saksavõitu.

EESKÕNE KARJALASTELE.

Kuulge, lapsed, kui teie väljas karja hoiate, siis lugege vahel siit raamatust; üks lugegu ette, teised pangu tähele. See on palju parem, kui et teie isekeskis vallatust teete.

Aga lugemise juures vaatke ka ikka järele, et mitte kuri hunt ei tule lammaste kallale.

Ja kui ta tuleb, ja tahab űht ära viia: siis karjuge kõik korraga suure healega, et mets kõlab: »Urjäh, urjäh!» — et see kuri loom peab jälle oma pimeda metsa poole ära põgenema.

Sinna võib ta minu pärast jääda, senni kui viimaks pűssilaeng teda ka maha paugutab, ja tema nahka nűlitakse.

Aga teile, lapsukesed, soovin mina kõike head ja õnne, tõsist rõõmu ja kallist rahu tänapäev ja eluaeg.

LILLEKORV.

Vana mõisaproua istus kord sukka kududes trepi peal, pisukesed preilid ja noorherrad mängisid oma lastekannidega[1]. Päev paistis, linnud laulsid, kevade õite õhk käis nõnda magusaste trepi kohta.

Tuliűks poisike sandihilpudes, palus natukene leiba, űtles, et tema on eile lõuna viimase leivapalukese suhu pistnud.

Proua kűsis: »Kust sa oled, ja kes sa oled?» — Poiss vastas: »Mina olen Kuuse Mardi poeg. Isa suri mullu ära, ema maeti tänavu maha, ma olen kui lind oksa peal.»

Proua űtles: »Kui nõnda, siis on sul ju hea lugu: lind laulab ja loodab oma Looja peale.»

Poiss kostis: »Kui proua lubab, mina laulan ka», — ja kui proua oli űtelnud: »No laula peale!» — siis ta tõstis healt, nagu lõoke lauldes taeva poole űles lendab, ja see armas viis: *Oh võtkem Jumalat* oli nii kena kuulda, nagu oleks seda suurel pűhal kiriku koori pealt lauldud.

---

[1] kannidega — mänguasjadega

Proua kűsis: »Kas tahad kärneri poisiks õppida?»

Poiss vastas: »Kűllalt!»

Kärner kutsuti trepi ette, poisikene anti tema valitsuse alla: sandihilbud seljast, uued riided selga. Pisuke Juku oli kõikide meelest armas, usin töö juures, terav õppima, kuulis vanemate sõna; ja iga õhtu pidi vanale prouale lauluviisisid ette laulma.

Kaks nädalat pärast Jaani oli proua sűndimisepäev. Linnast oli juba päev enne rohkeste saksu kokku tulnud, ja mujalt ka, ja veel ise sugulased: nõnda et kõik see suur maja oli täis häid sõpru ja seltsimehi.

Nad tahtsid teisel hommikul vara vana prouat lauluga űles äratada. Kärner oli juba õhtu korvi täie kõige ilusamaid lillesid valmis pannud keldri luuki, et nad seal võiksid värsked seista.

Hommiku vara, kui proua silmad lahti peasid, tõi vanem preili lillekorvi tuppa, pani proua voodi peale, andis tema käele suud; ja kohe hakkas pererahvas laulma: *Mu sűda ärka űles ja kiida Loojat lauldes.*

Poisi heal käis kõigist űle, ta oli nagu teiste lauljate juhataja. Kui ta kolmanda salmi oli hakanud: *Tõest', Isa, kui ta pűűdis mind neelda oma kűűsis* — karjus ta korraga: »Oh sa Jumal!» — ja läks näost valgeks kui sein.

Űks vasekarva uss (mis kõige kurjemad on nõelama) pistis oma hirmsa pea lillekorvist proua voodi pealt välja ja vahtis otse tema peale oma teravate silmadega ja kähises oma kaheharalise keelega: see oli vist ööse seal keldri luugis sinna sisse roomanud.

Poiss hakkas korvi sangast kinni, jooksis kui nool kööki. Karsäuh! kõigega põlevasse pereahju. Tuli põletas korvi ja lilled ja ussi ka ära, kõrvenud hais tuli ahjusuust välja.

Juku on nűűd meheks saanud: kõik vald auustab nűűd kärneri Juhanit. Vana proua laskis temale aia kõrva vastu mõisa põldu kena maja ehitada, seal ta elab priskeste oma noore naese ja kahe lapsega.

Proua űtleb mitu korda: »Vaata, kui ma mitte ei oleks kahekűmme aasta eest seda pisukest lauljat lindu oksa pealt oma katuse alla võtnud: kűll kuri uss lillekorvis oleks mind ammu saatnud kabeli uksest sisse minema.»

Mineva aasta ostsid vana proua viis last kokku kärneri Juhanile pisukese oreli, Tartu linna targa meistri Kessleri tehtud. Kui päevatöö on lõpetatud, siis aias kuuldakse kena mängimise healt, kui mees naesega laulavad: *Nűűd hing'-vad inimesed.* Ja vana proua istub sirenipuu[1] varjus rohelise pingi peal ja űhib silmavett, oma Looja armu peale mõteldes, kes teda lasknud seitsekűmmend aastat elada ja lastelapsi näha.

---

[1] sirenipuu — sirelipuu

FR. R. KREUTZWALD.

Friedrich Reinhold Kreutzwald sündis 14. detsembril 1803 Jõepere mõisas, Kadrina kihelkonnas Virumaal. Kingsepa, pärast aidamehe, perekonda oli hakatud esivanemate talu järele Ristmetsaks hüüdma, poja nimi muudeti koolis Kreutzwaldiks. Kehvusega võideldes käis Kreutzwald Rakveres alg- ja n. n. kreiskoolis. Oli Tallinnas kaupmehe õpipoisiks. Tegi 1823 a. algkooliõpetaja eksami ja pidi rüütelkonna poolt asutatava seminari kooliõpetajaks saama; et seminar asutamata jäi, vabanes Kreutzwald kohustusest. Tegi 1825 a. gümnaasiumi lõpueksami. Astus endises Peterburis samal aastal sõjaväe-arstiteaduse akadeemiasse, kust teda tuttavad detsembrikuu rahutused kodumaale sundisivad tagasi pöörma. Õppis Tartus 1826—1831 arstiteadust. Sai 1833 a. arstiteaduse doktoriks ja valiti veel samal aastal Võru linnatohtriks, mis ametit ta kuni 1877. pidas. Kõrvalises Võru linnakeses tegi Kreutzwald oma tähtsamad õpetlikud ja ilukirjanduslikud tööd; siin hakkas ta Eesti rahvalaule ja juturiismeid Kalevipojast lugulauluks põimima; siit toimetas ta 1857—1861 oma *Kalewipoja* trükki. Oma viimsed eluaastad elas vanaraugana Tartus. Suri 13. augustil 1882.

Kreutzwaldi avalik tegevus Eesti kirjanduses algas 1840, mil tema Zschokke järele tõlgitud rahvaraamatukene *Wina katk* ilmus. Tema õpetlikkudest rahvaraamatutest nimetatagu veel: *Sipelgas*, 1841—1861, *Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida*, 1848, *Reinu wadder Rebbane*, 1848—1850, *Ma- ja merre-pildid*, 1850—1861, *Kilplased*, 1857, *Kodutohter*, 1879 j. t. Kreutzwald kirjutas 30 aastat järgimööda ka *Maa-rahva Kasulist Kalendrit*, milles ta 1851 a. vana kirikukeele-kirjaviisi maha jättis. Kreutzwaldi kõige huvitavam proosateos meieaegsele lugijale on ta väike algupärane raamatukene: *Paar sammokest rändamiseteed. Üks elo-puu küllest nopitud mälestuse-leht, 1853*. Kuid Kreutzwaldi

kirjandusliku tegevuse pääasjalik tähtsus ja väärtus põhjeneb ta salmimõõdulistes luuleteostes. Oma esimesed salmimõõdulised katsed tegi ta Goethe ja Schilleri luuletuste (*Angerwaksad*, 1850) ja Bürgeri ballaadi *Lenora* (1851) tõlkijana. 1854 a. ilmus Kreutzwaldi sulest väike lugulaul: *Söda, Wiru lauliku kenam kandle lugu*, kus ta esimest korda Eesti rahvalaulu vormi taotleb. Sel ajal töötas ta juba *Kalewipoja* kallal, mille kokkuseadmise ta Fählmanni surma järel »Õpetatud Eesti Seltsi» soovil oli enese kätte võtnud. Aastal 1861 valmis siis »Õpetatud Eesti Seltsi» toimetustes ühes saksakeelse tõlkega *Kalewipoeg, Üks ennemuistene Eesti jut*, kahekümnes laulus. On palju selle üle vaieldud, kas *Kalewipoega* Eesti rahva-eeposeks tuleb pidada või mitte. Nende ridade kirjutaja on tunnussõna esitanud: mitte Eesti rahvaeepos, vaid Eesti rahvuslik eepos, milles Kreutzwald Eesti vanavara aineid oma isiku ja ajajärgu kohaselt on käsitlenud, rahvalikkudest ja isiklikkudest murdosadest kokku liidetud suurteos, mis Eesti rahvusliku teadvuse kasvamisele on tuge annud! 1866 a. ilmusivad Kreutzwaldi sulest vabalt kirja pandud *Eestirahwa Ennemuistesed jutud*, mis — samati nagu *Kalewipoja* esimene rahvalik väljaanne (1862) — soomlaste abil trükiti. Kreutzwaldi eestikeelsetest teostest nimetatagu veel ta *Wiru lauliku laulud*, 1865, ja suurjooneline isikuline lugulaul *Lembitu*, mis alles pääle lauliku surma 1885 a. (ja jällegi »Soome Kirjanduse Seltsi» kulul) ilmus. Kreutzwaldi saksakeelsetest teostest tuletatagu meelde ta H. Neusiga seltsis välja antud »Eesti mütoloogiliste ja nõialaulude» kogu ja ta »Teaduste akadeemia» toimetustes ilmunud Forselius-Boecleri »Eestlaste ebausklikud pruugid ja kombed».

Oma aja kohta eduliste ja vabameelsete kalduvuste pärast nimetasivad vanameelsed ringkonnad Kreutzwaldi »tuisulaseks»; kuid poolehoidjad austasivad teda juba tema eluajal »lauluisa» nimega. Nagu tuttav, ei ole Kreutzwald ja Jannsen eluaeg mitte ühte leppinud. Huvitavaks inimlikuks ja hariduseajalooliseks dokumendiks jääb Kreutzwaldi ja Lydia Jannseni-Koidula kirjavahetus.

PAARIST SAMMUKESEST RÄNDAMISE-TEED.

Mari ei olnud veel viieteistkümne aastane, aga juba kõige õppimisega valmis, ja mis palju enam tahab ütelda:

emal ja isal ammugi igas tűkis kõige targem nõuandja, kus neil seda tarvis läks. Imelikult oli Jumal vaga tűtarlapse mõistust vara kűpsetanud. Siiski elas tema sees kaks vaimu: űks oli űsna laps kõige űlemal lapse kombel, teine tarkvana inimene. Kes niisugust lugu ei ole näinud, võiks asja imeks panna ehk mõtelda: seda võib kűll kirjutada ja trűkki panna, siiski, kes teab, kas lugu tõeste nõnda olnud? Aga selle elupuu lehe kűlge ei ole ma meelega tahtnud mingi muud vilja lisada, kui űksnes seda, mis puu ise kannud ja kevadel enne suve kűpsetanud: kõik on tõsi!

Unustamata jääb mulle see vaikne kena lehekuu õhtukene, 1 mai 1821, kui videviku ajal Suntsi[1] väravast mööda minnes kogemata õue silmad tõstsin ja Reinu toa ukse kõrval kurbtusrasket pead piida najale toetades pingikese peal istumas nägin. Mina astusin ligemale ja teretasin, aga Rein ei pannud mind ega minu teretamist tähele; tema mõtted näisivad kaugel temast ära olevat. Palged olivad temal kahvatanud, silmalaud nutuveest tursul. Kui tűkk aega seal olin seisnud, võtsin tema käest kinni, kätt pigistades. Tema vahtis kui raskest unest ärgates tűkk aega minu peale, kui oleksin űks võõras ja temale tundmata olnud; viimaks űtles ta haleda healega: »Väga hea, sõber, et täna õhtu siia jõudsite, kus murepilved mind kipuvad lämmatama. Meie Mari on suremisel!» ja nűűd voolas pisarate oja kahvatanud palgeid mööda maha. Need sõnad olivad ka minu sűdant lõhkunud, ei jõudnud ma sõnakest temale tröötimist kuulutada. Rein mõistis minu mõtted rääkimata, tõusis űlesse, viis mind kambrisse, kus Liisu märgade silmadega lapse sängi kõrval istus.

Rahu ja vaikus täitsivad tuba, kust űksnes Mari nõder korisev hingamine kostis. Rein viis mind sängist paar sammu akna poole ja űtles (et naine ja laps seda ei võinud

---

[1] Suntsi — Suntsi talu

kuulda): »Villem! teie olete üks raamatukirjutaja, jääge täna ööseks meile, kus heledam täht minu rõõmu-taeva küljes kustub ja mind pimedasse maha jätab.»

Üks kirsipuu oks õitega, kimbukene kanavarbaid ja jaanilillekesi olivad Mari sängi peal, aga õiekeste kenadus ja õhk näitasivad temale kui võõrad. Kuis oli mineval ja enne seda igal kevadel nende ilu tema südant rõõmustanud, aga nüüd ei tunnud lapsuke neid enam. Mina jäin ööseks sinna ja lubasin lapse juures valvata; palusin Reinu ja Liisut puhkama heita — kust vaesed und võisid võtta!

Meie arvasime tunnikese täna öösel kätte jõudvat, mis vangistatud liblika keha paelust peastab. Siiski oli mul Mari pärast väga armas, et meie kartus tõeks ei läinud. Tema oli ükskord minule ise ütelnud ja ka oma käega ühe pisukese raamatu sisse kirjutanud, mis nalja pärast oma viimseks seaduseks nimetas: midagi ei või kenam ja kergem olla, kui ühel selgel päeval surra, kus hing lukku pandud silmade läbi veel kõrget päikest näeb, ja seal astub tema külmaks jahtunud kehast laia sinise valguse-mere sisse välja; selle vasta on pimedal tormisel ööl soojast kehast väljapugemine palju raskem, kui aina üksi hauda peame varisema, kus kõik loomus otsekui katetud silmadega meie ümber istub — see oleks üks valju surm.

Keskööpõuest astusivad veel Mari mõlemad lapsepõlve sõbrad ükskord tema sängi ette, uni ja unenägu, otsekui oleksivad tahtnud teda jumalaga jätta. Või kas viibite teie kauemine ja kas olete kaks inimeste sõpra, kes teie surmatud inimese surma veristest kätest toote ja oma kiigutavate käte peal külmade maa-aluste koobaste läbi emalikult kannate valguse maale, kus teda üks uus hommiku päike ja uued hommiku lilled ärkavasse elusse hingavad?

Meie istusime kolmekeste Mari sängi ümber. Kõrv ei kuulnud mul muud kui haige hingetõmbamist ja minu taskukella tiksumist, mis tema lühikest elu otsa mõõtis.

Kollane täiskuu rippus, sűgav ja suur, lõuna pool taeva kűljes ja härmatas oma surmavalgega sängis magajat ja kanavarbaid ja lillekesi tema rindade peal. Akna all õitsev õunapuu maalis kuuvalge põhja peale oma varju, mis kui teine õunapuu toa põrandal paistis. Vaikse taeva kűljest visati vahetevahel űks hele täht maha, mis rutuste kadus kui űks inimene. Mul tuli meele, et seesama nűűd surma kojaks muudetud tuba viieteistkűmne aasta ja nelja nädala eest meie haiget vastu võttis, kui tema siia ilma astus. Eks olnud seesama õunapuu nimetatud päeval kuuvalges kõikuva lehevarju kätkiűle lahutanud, kus seesama Marike magas, kes ehk täna siit toast ja kätkist välja astub — mullakätkisse, kus veel űks lűhikene magamine, siis igavene ärkamine meid saab ootama.

Sureja — tema ei saa kaua enam seda nime kandma — lõi, kaks leekivat silma laiale ja vaatas kui tunnistades minu peale. Tema oli unes näinud, kuida ta kui laps űhe lillepeenra peal kiikunud, mis kiigelaua kombel tema jalgade alla paisunud, laud oli űlespidi tõustes roosipilveks kokku ajanud,[1] mis siis űhes temaga kullaste hommikute koitudest läbi űle suitsevate[2] lilleväljade ära läinud. Päike oli valge tűtarlapse palgega tema peale naeratanud ja paistnud ja oli viimaks űhe valguseteradest űmberlennatud tűdruku kujul tema pilve vasta kukkunud, aga temal oli hale meel olnud, et ta oma väsimuses halvatud kätt tulijale ei jõudnud pakkuda. Sellepeale ärkas tema oma viimsest ehk paremine oma eelviimsest unenäost űlesse; sest pika elu-unenäo peale on need väiksed kirjud unenäod kui vaiba kirjad kootud.

Elujõgi tema peas läks ikka kiiremaks ja laiemaks: tema arvas ennast mähkmes, lapsekätkis olevat; kuu

---

[1] kokku ajanud — kokku jooksnud, valgunud [2] suitsevate — tolmavate, õitsvate

arvas ta päikeseks; tema meelest näitas kui oleksivad temal liblika tiivad, miska ta lillekarikast lillekarikasse lendas, mööda vikerkaari űlesse ja alla ronis, et käpuga arvas valguse kerast kinni saavat. Kui lai hommik aknast tuppa vaatas, ei võinud Mari seda enam näha — silmad olivad tumedaks, keelepaelad lukku läinud; silmnägu läks võõramaks, mõnekorra tõmmati mokad kui naeratamisele. Kas rõõm või valu neid tõmbamisi sűnnitas: kes seda võiks tõtt mööda űtelda? Kevadised õnnejampsimised, mis see elu iial ei saa tundma ega tulev maitsema, mängisivad allavaova hingega. Viimaks puistas surma-ingel kahvatanud surmavõrgu tema näo peale katteks ja tõstis selle katte taga õitseva hinge juurtega tűkis[1] keha lavast ja elusast mulla-kastist välja. Suremine onűks kõrge silmapilk; musta katteseina taga teeb űksiainuline surm seda vaikset imet ja töötab teisele ilmale. Ja surelikud seisavad seal märgade, aga tumedate silmadega selle kõrgema toimetuse juures ja ei oska sest midagi.

Kui mina kell 11 koju läksin, näitas maapind mulle otsekui űha ja surnud kõndisivad kui minu kõrval; ma tõstsin märjad silmad taeva poole űlesse, otsekui võiksin ma seal hingama läinud piigakese kuskil leida; ja tagasi vaadates ei näinud ma Ehanurme kűlast muud kui Suntsi leina-talu, mis teistet otsekui kõrgem näitas.

Rahu sulle rűnka all, armas, vaga Mari! Kui mina Raudkurna matuseaial sinu mätastanud rűnka űlesse otsin ja ennast selle űle kurvastan, et sinu hauda maetud öölib-lika titeke tiibadega sealt seest välja poeb, et sinu haud vihmaussidele, röövikutele, maokestele ja sipelgatele lustihooneks saab, senni kui[2] sina sűgaval nende kõikide all paigast liigutamata peaga höövlilaastude peal magad ja űkski armatsev päike sinu kirstu laudade ja sinu riidega

---

[1] juurtega tűkis — űhes juurtega [2] sel ajal kui, kuna

kinni katetud silmade läbi ei murra — õnn sulle, et mina siis võin ütelda: »Sinu elu siin kaduvas ilmas oli juba üks tükike taevast, ja meie tuleme üürikese aja pärast kõik sinu järgile[1]!»

Sest on küll, minu sõbrad! Kell lõi praegu õhtul kaksteistkümmend, tunninäitaja põrkas uue päeva peale ja tuletas meile kahekordset magamist meele, magamist lühikesel ja magamist pikal ööl.

KALEVIPOEG: SOOVITUSEKS.

Laena mulle kannelt, Vanemuine!
Kaunis lugu mõlgub meeles,
Muistese põlve pärandusest
Ihkan laulu ilmutada.

Ärgake, hallid muistena[2] healed!
Sõudke sala sõnumida,
Parema päevade[3] pajatust,
Armsama aegade ilust.

Tule sa, lauliku targa tütar[4]!
Jõua Endla järveesta;
Pikalt ju hõbedases peeglis
Siidi hiuksid silitasid.

Võtkem tõe voli, vanad varjud!
Näitkem kadunud nägusid,
Vahvama meeste ja nõidade
Kalevite käikisida.

---

[1] järele [2] muistena — muistsed [3] parema päevade — paremate päevade [4] Juta oma nõialinikuga

Lennakem lustila lõuneela,[1]
Paari sammu põhja poole,
Kus neid kasusid kanarpikus,
Võsu õitseb võõral väljal!

Mis mina kodu nurmelt noppinud,
Kaugelt võõral väljal kűnnud,
Mis mulle toonud tuule hoogu,
Laened lustil veeretanud;

Mis mina kaua kaisula kannud,
Põues peidula pidanud,
Mis mina kaljul kotka pesas
Ammust ajast hellast' haudund;

Seda ma lauluna lõksutelen
Võõra kuulijate kõrva;
Armsamad kevadised kaimud
Varisenud mulla alla,

Kuhu mu lustina lõõritusi,
Kurvastuse kukutusi,
Ihkava meele igatsusi
Koolja kuulmesse ei kosta.

Űksinda lindu laulan ma lusti,
Kukun űksi kurba kägu,
Healitsen űksi igatsusi,
Kunni närtsin nurmedela.

---

[1] lõuneela — lõuna poole

KALEVIPOEG: KATKE KOLMANDAST LAULUST.

Vanem venda pajatelles
Pani sõna sõudevale:
»Läki leiba võttemaie,
Õhtu rooga otsimaie,
Väsind keha karastama.
Heidame siis puhkamaie,
Ehk saab usin unenägu
Eide jälgi näitamaie;
Lähme homme otsimaie.»

Teine venda pajatelles
Pani sõna sõudevale:
»Sängi rűppes suikunessa[1]
Võib ehk taevaliku tarkus,
Ukko unes ilmutada,
Kuda jälgi kaste kannul,[2]
Udupilve palistusel
Kadund eidest kätte saame,
Kuda kallist kodukana,
Lendu läinud linnukesta
Kulli kűűsist peasta võime.»

Pärast nõuude pidamista,
Targa aru arvamista
Venitasid kaksi venda
Väsind keha karastama.

Noorem venda, vennikene,
Lese leina lepitaja,
Kurvastuse kustutaja:
Oli mõtteid teise teele,
Arvamisi ise radal
Lendamaie läkitanud.
Kallis kange mehe poega
Nõnda mõtteid mõlguteles:
»Tänasida toimetusi
Ära viska homse varna;
Igal päeval omad ikked,
Tunnil omad toimetused,
Mure koorma muljutused,
Omad soovituste sõuded.
Tahad tunnist tulu saada,
Õnnekesta õngitseda,
Ära võta aega viita,
Kauemine kõheldada.
Kiirel käivad õnne sammud,
Viitjal viisi viletsusta,
Kõheldajal kuusi koormat,
Seitse salasõlmitusta.»

Kalli eide kadumine
Kurvastas mehe meelekest,
Kurnas sűdant mure koorem.

Kui nűűd vennad kahekeste
Sängis keha sirutasid,
Siisap[3] tõttas noorem poega
Űle läve ukse ette,
Kargas kergeltűle muru,
Veeres virgult vainuele.

---

[1] suikunessa — suikudes [2] kaste kannul — kaste järgi [3] siisap — siis ep, siis,

Seal aga sammu seisatelles
Käänas siis isa kalmule.

Kalevite kallim poega
Astub isa haua peale,
Istub kalmu kűnka peale,
Kurba sűdant kergitama.

Isa hauasta kűsima:
»Kesse[1] liigub peale liiva,
Kesse astub peale haua?
Sõmer kukub silma peale,
Kruusi langeb kulmudele.»

Poega mõistab, kostab vasta:
»Noorem poega, poisikene,
See'p see liigub peale liiva,
See'p see astub peale haua,
Istub mure muljutusel
Kadund isa kalmukűnkal.
Tõuse űles, taadikene,
Ärka űles, isakene!
Tule teeda näitamaie,
Kuhu eite kadunesse[2]!»

Isa kostab mätta alta,
Taati kalmusta kõneleb,
Mulla alta tõstab heale:
»Ei või tõusta, poega noori,
Ei või tõusta, ei ärgata!
Kalju rõhub peale rinna,
Kivi raske peale keha;
Kulmu katvad kullerkupud,
Silmi katvad sinililled,
Punalilled palgesida.
Tuuled juhtigu sull' teeda,
Õhud õrnad õpetagu,
Taeva tähed andku tarkust!»

Poega tõttas kiirel sammul,
Astme lennul[3] mere poole,
Kõrge kalju kalda peale:
Eide jälgi otsimaie,
Kadund kanaűűdemaie.
Paik, kus enne seisnud paati,
Lootsik ala luuril[4] olnud:
Seisis tűhi kuiűhitud.

Kalevite kallim poega
Vaatas kõrgelta kaljulta
Ehavalgel mere peale,
Laskis silmad laenetele;
Vaatas kunni silma kestis,
Vaate tiivad ulatasid:
Kas ehk kuskil mere pinnal,
Laia laente langutusel[5]
Varga jälgi maha jäänud!
Kas ehk kuskil tunnistähte,
Midagi ehk isemärki
Röövli riisumista näitaks:
Kas ei kadund eide kanda,

[1] kesse — kes see [2] kadunesse — kadus [3] astme lennul — lennul astes, käies [4] ala luuril — alati varitsemas [5] laia laente langutusel — laiade lainete langedes

Jala varvas märki jätnud,
Rada kuskil rajatanud.

Laene veeres laene jälgil,
Vetevoode veeretusel,
Kiigel kalda kalju vasta,
Lõhkes vahus kalda vasta,
Tuisatelles vete tolmu!
Aga muud ei märki olnud,
Sõnumid ei keegi toonud:
Kesse täna laente langul,
Vetepinnal veeretelles
Salateel käind sõitemaies.
Tähed taevast sirasivad
Lahkel silmal laente peale,
Aga keelt ei olnud kuskil,
Sõna kellelgi ei suussa.

Nõnda langev laentemängi
Vetepinna veerlemine
Ikka ühel ilul kiigub,
Ega küsi iial: kesse
Täna tema niiskes rüppes,
Märjas kaisus surma leidnud!

Laenete kiikuv lustimängi,
Vete kena veerlemine,
Taevast vaatvad tähesilmad:
Need ei küsi meie rõõmu,
Küsi meie kurvastusi.

Laene veereb laene jälgil,
Vetevoode veeretusel,
Kiigel kalda kalju vasta,
Lõhkeb vahus vasta kallast,
Tuisatelles vete tolmu,
Märga auru kallastele;
Aga ei too sõnumida,
Kostmist iial küsijale.

Laene veereb laene jälgil,
Vetevoode veeretusel,
Kiigel kalda kalju vasta,
Lõhkeb vahus vasta kallast!
Meie elu laenekesed
Veeretavad[1] õhtu vilul
Kõikudelles[2] kalmukünka,
Mättamuru vaiba alla;
Tähesilmad vaatvad taevast,
Kuu vaatab kõrgeelta,
Päike paistab rõõmu palgel
Lahkujaida, magajaida.
Aga keelt ei ole kalmul,
Sõna iial tähte suussa,
Kuu ei oska kõneleda
Ega päike pajatada,
Küsijale vastust anda.

---

[1] veeretavad — veerevad [2] kõikudelles — kõikudes

KALEVIPOEG: KATKE KAHEKŰMMENDAST LAULUST.

Kui siis koitu kerkimaie[1]
Punetelles[2] taeva palge,
Võttis Kalev vaenu mõõga,
Võttis oda okkalise,
Kilbi kätte kamberista,
Talutas hobu tallista,
Sõjaratsu sõimeelta,
Seadis suule sõjasarve,
Hakkas sarve ajamaie,
Kaugelt rahvast kutsumaie,
Sõjamehi sundimaie,
Vaenuteele valmistama.
»Tutu — lutu, tutu—lutu!»
Hűűdis Kalevite sarve.
Mägi märkas, metsa ärkas,
Tuulehoog jäi tukkumaie,
Merekohin mõtlemaie
Kalevite kutsumisel;
Kohkel vasta kostalesid,[3]
Käsuhealta kasvatasid.
Rahvas kuulis Virurannas,
Järva, Harju rajadelta,
Lääne laia luhtadelta,
Pärnu pärnade vahelta,
Alutaga kuuldi healta,
Kuuldi kutsu Tartu rajal.
»Tutu—lutu, tutu—lutu!»
Hűűdis Kalevite sarve.
Mägi märkas, metsa ärkas,
Tuulehoog jäi tukkumaie,
Merekohin mõtlemaie
Kalevite kutsumisel;
Kohkel vasta kostalesid,
Käsuhealta kasvatelles
Kauemale kannetie.[4]
Rahvas rűhkis sõjalasi
Surma teele saatemaie,
Vaenuteele valmistama.
Veli vihtles ahju peala,
Ema vaalis valget särki,
Isa ehiteles hoosta,
Onu seadis sadulada,
Kűla kűűris kannuksida,
Teine ihus mõõga tera
Tahukivil teravaksa.
Õde nuttis õue peala,
Teine õde põrandala,
Armukene tagakambris.
»Tutu—lutu, tutu—lutu!»
Hűűdis Kalevite sarve.
Mägi märkas, metsa ärkas,
Tuulehoog jäi tukkumaie,
Merekohin mõtlemaie,
Kaljud kohkel kuulamaie,
Kalevite kutsumisel;
Kohkel vasta kostalesid,

---

[1] hakkas kerkima [2] punetelles — punama pannes [3] vastu kostsid, kajasid [4] kanti

Käsuhealta kasvatelles
Kaugemale kannetie.
Sarvehűűdja heale helkis
Kaugel Viru rajadele,
Kostis Järva-, Harjumaale,
Lääne laia luhtadele,
Pärnu pärnade vahele;
Heale helkis Alutaha,
Tungis taha Tartu raja
Pikil[1] Pihkva piiridele.
Tõttes tulid sõjamehed
Kiirul lipukandja kannul
Sõjateeda tallamaie,
Vereteeda veeremaie.
Käsukandjad kihutasid
Űmberkaudu maada mööda
Kõheldajaid kiirustama.
Õde venda õpetama:
»Ehitelen hella venda,
Ehitelen, õpetelen.
Minu hella vellekene!
Kui sa sõidad surma teele,
Lähed vaenu välja peale,
Ära sa ajagu eele,
Ära sa jäägu järele;
Esimesed helbitakse,[2]
Tagumised tapetakse;
Keerita keset sõdada
Ligi lipukandijate,
Keskmised koju tulevad.»
Naine nurgast nuttemaie,
Kaasakene kamberista:
»Kes mind armul haudumaie,
Kambris tuleb kullatama:[3]
Lepast ei saa lepitajat,
Vahtrast valu võttijada,
Kasest kullal kaisutajat.»
»Tutu—lutu, tutu—lutu!»
Hűűdis Kalevite sarve;
Mägi märkas, metsa ärkas,
Tuulehog jäi tukkumaie,
Merekohin mõtlemaie,
Kaljud kohkel kuulamaie
Kalevite kutsumisel;
Kohkel vasta kostalesid,
Käsuhealta kasvatelles
Kaugemale kannetie.
Sõjamehed kiirel sõidul
Lendsid mööda lagedaida
Kalevi kutsu kannule
Surmateeda sõudemaie.
Kalevite kange poega
Sõitis sõjaratsu seljas
Tulist Taara hiie poole,
Kuhu väge kogutie;
Laskis tutu—lutu lugu
Sõjasarvest helkimaie,
Et ei vägi eksiks teelta,
Mehed metsa läheksivad.[4]
Tarka lindu tammikusta
Kalevile kuulutama:
»Ihu mõõka ilusaste,

---

[1] pikil — pikalt [2] helbitakse — lűűakse maha [3] kallistama, kaisutama [4] ei läheks

Teritele enne teeki,[1]
Pinni piigi otsukesta,
Kui sa mehi murdemaie,
Tugevaida tappamaie
Lähed lausa lahingisse».
Kalevite poega mõistis
Targa linnu tahtemista,
Tõttas tahku tabamaie,
Pinni sepalt palumaie,
Miska mõõka ihumaie,
Teeki hakkas teritama,
Piigi otsa pinnimaie.
Emajõe kalda ääre
Kogusivad sõjakarjad
Kalevite käsu peale;
Sulevi poeg tuli sinna
Suure seltsi sõpradega,
Olevi poeg omastega.
Sinna tuli tugevaida.
Kogus kokku kangemaida,
Viissada Viruusta,
Kuussada Kuresaarest,
Seitsesada Soomesta.
Kalev hakkas arvamaie,
Lagedalta lugemaie
Sõjameeste seltsisida,
Mustakuueliste kogu.
Viiendama õhtu vilu
Praegu päeva palistamas,
Kui neid viimseid viibijaida,
Kõheldajaid sinna kogus.
Kalevite kange poega
Laskis leeri lagedale
Sõjamehed seadeneda[2],
Andis päeva puhkamiseks,
Teise teele talituseks.
Kolmandamal enne koitu,
Vara enne valgeeda,
Ruttas vägi rändamaie,
Sõjateeda sõitemaie.
Taara mäelta võeti teeda
Keske hommiku keerule.
Juba teise päeva piirel
Peasis sõda põlemaie,
Mässamine möllamaie
Raudariides rűűtlitega,
Keda laevad kaugelt kannud,
Vetelaened viletsuseks
Meie maale mängitanud.
Kalevite kange poega
Puistas ligi poole päeva
Väsimata võimusega
Raudameeste ridasida.
Hobu lõppes hommikula,
Rauges kallis ratsukene
Raudalaste ropsitusel.
Nõdremaida nõrkes, närtsis
Surmasängi sadandela;
Raudalaste rasked raksud
Sűnnitelesivad surma,
Kuhu kukla kukkusivad,
Pealaele langesivad.
Vaenukirves, vereriista
Tappelikult tabadelles[3]

---

[1] teeki — tääki, terariista [2] seada, seadida [3] tabadelles — tabades

Puutus Sulevite puusa —
Liha luuni lõikanessa.[1]
Venda langes lagedale,
Meesi maha muru peale,
Veri jõgena voolama,
Kippus elu kustutama.
Sõnatarka tõttas sinna
Verevoli võttamaie,
Valusida vaigistama:
»Vereke, vereke, ega sa vesi!
Vereke, vereke, elula mesi,
Kus sa lähed lätteelta —
Kaod kaevu kaldaalta?
Kinnita soone kiviksa,
Tarreta vere tammeksa,
Kivisoone kitsikusse[2]
Tarreta, Taara, verena.»
Kui ei veri kuulnud käsku,
Puusasoon ei võtnud palvet,
Sigiteles sõnatarka
Salasõnu sõudemaie,
Sűnniteles rauasõnu
Vägevamaid vastuseksa,
Vaotas sõrme soone vasta,
Pani űmber punalõnga,
Puhus õhku haava peale,
Miska vere vaigisteles.
Sõnatarka keetis salvi,
Arurohtu haava peale,
Űheksate[3] rohu sugust,
Mis ta ise salamahti
Ööde vilul, kuude valgel
Kanarpikust oli kitkund,
Nõmme pealta oli noppind,
Kuusikusta koristanud;
Pani salvi haava peale,
Valuvõtjat vermetele,
Sõlmis haavad sõlmedesse,
Mähkis nartsu-mähkmetesse.
Kalevite kange poega
Puista pillas[4] raudamehi
Lademesse lagedale,
Viskas vaenlast vankumaie,
Pärast pakku põgenema.
Surnukaared katsid nurme,
Niikui heina niidumaada,
Rahe raatmaa radasida;
Vereloigud lagedada
Kui see veerend vihma vesi
Põualista, kuivand põldu.
Surnupäida sadandela,
Liikmetükka tuhandela.

---

[1] lõikas, lõigates [2] kitsikusse — kitsusesse [3] űheksa [4] puistata pillas, puistates pillas

KREUTZWALDI JA KOIDULA KIRJAVAHETUSEST:

Kreutzwald Koidulale.

P. P.[1]

Kevadet kuulutavad päikese terad[2] lõhuvad vägevaste talve kasukat, et lõoke kűnka otsas lumeta puhkamisepaika võiks leida. Mispärast peaksime meie pikemalt taevaliku sundimise vastu tõrkudes, kunstlikka tõkkeid sűdame voolamise ette tehes, siis teisiti rääkima, kui tundmus sunnib?! Tänu, sűdamlik tänu Teile, armas Lyda! selle eest, et nii lahkelt minu soovimise vasta olete astunud, miska mu kätt ja jalga kammitsast peastsite. Teie viimane epistel onűks suve soojast õhkav[3] lilleväli, mis ka vana silma ja sűdant võiks ilutsema ajada, kui kõik endised leeked juba ammugi laavaks ei oleks tarretanud. Kallimat annet ei oleks Teie võinud iial mulle kinkida, kui oma päikese teradest valmistatud pildi, misläbi[4] kõik tänapäevani ulatavad kahtlased mõtted pakku läinud ja täielik usaldus nende asemele paika võtnud. Kui selle avaliku lahke näo taga mitte niisamasugune sűda ei peaks elama, siis peaksin loojaga kohut hakkama käima, et tema oma kätetööd inimliku pettusega läinud solkima. Aga pildi tegijale oleks laks käe peale selle eest anda, et oma rumala värviga päikese tööd läinud solkima! Mis Jumal loonud ja tema elustav päikeűles maalinud, seda ei tohi inimene mingil viisil parandama minna. *Die grössten Meister retouschiren niemals ihre Bilder, wer solches thut, der erklärt*

---

[1] P. P. (loe: *praemissis praemittendis*) tarvitatakse kirja hakatuses siis, kui parajat aunime anda ei teata ehk see muil põhjustel ära jäetakse [2] päikese terad — päikese kiired [3] õhkav — õhkuv, hõõguv [4] misläbi — mille läbi

dadurch, dass er ein Pfuscher ist[1]. Tahate Teie hiljem oma lubadust täita ja üht teist pildikest harilikus ülikonnas mulle läkitada, siis pean juba ette paluma, et ümbervahetamisest sealjuures juttu ei tohi olla; minu ahnus on ses tükis põhjatu suur, *denn die Idee, sich gerade in diesem Kostüm malen oder photographiren zu lassen, ist zu originell und erinnert mich lebhaft an Neff's berühmte Bäuerinnen, wo die schönsten adeligen Frauen und Fräulein Estlands die Porträts lieferten, denen der Maler später bäuerliche Kleider nach den verschiedenen Landestrachten gab.*[2] Seal, kus Emajõe ööpik minu sulest kiitust leidis, tahaksin teda sel kujul omas mälestuses pidada, kuda ta praegu mul silma ees seisab, aga laitus jäägu »*civilisirte*»[3] sõsarele, kes ehk mõne korra esimest juhtunud eksitama. Sellest hoolimata jäävad mõlemad enne kui pärast mulle armsaks lapseks, keda ma iial muu asja pärast vihtlema[4] ei lähe, kui et väsinud silmadele rahulikumat und selle läbi valmistada. Juhtub mõnikord kulunud viht natuke kibe olema, — noh, armas Lyda! siis mõtelge: eks ole selge elupilt, kus meid kätkist kunni viimse sängini mõlematega toidetakse — magusa ja kibedaga, viimasega igakord rohkem. Üht loodan Teile ommetigi tõotada: ma tahan tulevikus ettevaatlikumalt suud ja sulge hoida, et Teile vallatusel kibedat ei lähe tegema.

Teie rehnung[5], armas laps, oli ses tükis peremeheta tehtud, kui arvasite saadetud pildikese läbi oma kuju sealt

---

[1] Kõige suuremad meistrid ei kaunista tagantjärele iial oma pilte, kes seda teeb, see tunnistab sellega, et ta vusserdaja on [2] sest see mõte, ennast just selles riides maalida ehk fotografeerida lasta, on väga algupärane ja tuletab mulle elavalt Neff'i kuulsaid talunaisi meelde, kuis Eestimaa kõige ilusamad mõisnikuprouad ja -preilid oma näokujud andsivad, milledele siis maaler pärast talunaiste riided mitme maanurga moe järele selga andis (Neff oli selle aja kuulus maaler, Eestimaa mõisnik) [3] haritud [4] vihtlema — laitma, arvustama [5] rehnung — arve

madalamale saada, kuhu teda viimati olin pannud, et õnnistamata käed tema kűlge ei saaks puutuma. Mis korra tehtud, olgu hea ehk paha: see peab ka nõnda jääma! Olgu minu pärast Teie jalg põrmu peal, vaim lendab Teil kõrgel, seda viimast tohin ma kumardada, kartuseta, et mind sellepärast kujude teenriks kedagi ei tohi pidada.[1] Teie ise annate mulle luba, Teid vahatűki kombel omas pihus seda viisi vormitada, kuda ma t a h a n, kes võib mind seal keelata, mis kuju ma vahale annan?

Mina ei ole kűll laulik, aga kui lubate űtelda, ehk oleks minust võinud űht laulikute kannupoissi kasvatada, kui neil päivil űks Kalev mul ees oleks käinud, kus paras õppimise aeg oli. »Leiva nuga», mis mind poisikese põlvest tänapäevani taga kihutanud, ei andnud tiibadele kasvamise mahti; õilmed läksivad juba tupes kiduraks, enne kui päikese paiste neid laiale jõudnud lahutada. Mis sűgise ja noore talve rinnal hiljemine nähtavale juhtunud, neil ei olnud enam hiilgust ega kaunist haisu, vaid kui sűgiselillel astril paljast värvi, mis ilma petab, aga sűdant ei jõua täita. Eesti ahtral laulupõllul űksi, kus senni palju muud ei leitud kui ohakaid ja võililleseid, sűndis neid istutada, kus nemad — kui pimedate seas űhesilmaline kuningaks tõuseb! — ehk silma võisid puutuda.

Minu ainuke tegu, mille peale uhkuse harjaksid tohiksin kasvatada, on: Eesti vanapõlve riismete kokkukorjamine, enne kui nemad suutumaks praeguse aja rahva silmast ära kadusid. Oleks sada, ehk veel parem paar sada aastat varem keegi seda tööd ette võtnud, siis võiksid[2] meie sugurahvas selle varanduse pärast mitmete targemate rahvasugude vasta väga uhked olla. Meie »Kalevipoeg», kuda ta praegu silma ees seisab, on űks lapikestest kokku õmmel-

---

[1] kedagi ei tohi pidada — keegi tohiks pidada? [2] võiksid meie sugurahvas — võiks meie sugurahvas

dud kuub, aga juba sellestki võib näha, mis kaunis ja osav ta täielikul kombel võinud olla. Eesti rahva siia ajani jalgade alla tallatud ja mitmel viisil sõimatud nimi on nende vanade mälestuste läbi ühe korraga aunimeks saanud, mis, kui ükskord rahvas targemaks läheb, neid saab tõstma ja seks tegema, et tölplase kombel oma sugu ja sündimist ei hakka teiste ees ära salgama.

Praegune rumaluse vaen sakslaste vasta võib meile väga suurt kahju sünnitada, et hiljemine vänge sibula ja juhtinaha hais mõnda kahetsedes pead kratsima paneb, kui ta näeb, kuda ta segase vee vasta muda ja pori on saanud! Ma kahetsen kõigest südamest neid pimedaid, kes meie rahva õnne ses loodavad, kui nemad meie sugu pool-venelaseks on teinud. — Aga see võiks meid kaugemale viia kui aeg kannab, sest meie oleme mõlemad orjapõlve loomad ja peame peale pandud koormat kandma. Lähme parem maha jäetud radadele tagasi.

Teie valitsetud pildid[1], armas Lyda, on mõlemad lonkavad; esimese kohta julgen nimetada, kuda Teie sõber — kui tema teid ka hea meelega oma sulgede varju võtaks — »kotkas» ei ole, peale selle Teie noortel tiivul küllalist väge on, Teid nii kõrgele tõsta, kui ise soovite. Teiseks on meie »vainulilled» kõik talvest läbikäivad *(perennirende)* taimed, kelle õitsemise jõudu külm ei jaksa lämmatada, vaid lilleke igal uuel aastal jälle niisamati õitseb, võib olla — ehk ühe »tamme» varjul kõige kaunimast[2]. Lille olemise pärast võib kahtlased mõtted metsa visata. »Lill tahab üksnes õitsta, Lind laulab endale, Seepärast õitse, laula Ka sina endale!» Astuvad salasünnitused hiljemine teiste ette, siis ei ole tarvis »kuulust nime ega maailma imestamist», vaid laululinnu ülem palk on, kui südamid juhtub leidma, kus õrn tundmus elab, et lauliku

[1] valitsetud pildid — valitud pildid, võrdlused [2] kõige kaunimast — kõige kaunimini

kandle keelte helin sealt vastakostmist saab. See kaunis palk võib laulikule kurvastuse päevil väga suurt troosti anda.

Ja lugusid ma puistan
Kui pärlid öödele,
Ja soovimisi tuiskan
Kui leekeid kaugele:

Et nende nõidus-vägi
Kõik sűűtaks põlema!
Et usus kerkiks mägi
Ja arm saaks tulema!

Olete Teie laulu loonud, mis hiljemine lugedes südant kergitab ja pisar-kastet silma toob, siis tohite julgeste selle peale uskuda[1], et mõne teisega sarnane lugu saab olema, see tähendab: kõigil neil, kelle tundmus ei ole kadunud. Teie esililledest olen märganud, et Teil loomise poolt[2] tarvilikku annet rohkeste on, kui Teie ära ei väsi űhtepuhku edasi astuda, sest et paigalseismine meid iga kord tagasi viib.

Mul kipub hirm peale, kui selle peale mõtlen, et saja aasta pärast praegune sakslaste keskel liikuv paha tõbi ka eestlaste kűlge võiks hakata, kus suure hoolega kõik ajahambast näritud kolletanud paberilehedűles nuusitakse, mis kuldsed inimesed omal ajal olid kirjutanud. Mõtelge, armas Lyda! kui säherdune viletsus meie vahel kirjutatud lehtede peale langeks, ja teised targad neid tähendama hakkaks: mis sest võiks tulla? Peaks seal juures mõnel meie ristimise-raamatud tundmata jääma — siis — ma ei julge pikemale kartlikku mõtet venitada. Selle vasta ei tea ma paremat nõu, kui et Teie ise,űks teine Betty Arnim, lehti välja võiksite anda ja neile pealkirjaks panna: *Kreutzwaldi epistlivahetus űhe lapsega.* Noh, sellega oleks asi korras ja hulk valemõttid jääksid sűndimata!

Kus Teie »rändamise teel» edaspidi minu abi peaksite

---

[1] selle peale uskuda — seda uskuda [2] loomise poolt — looduse poolt

tarvitama, tahan hea meelega seda anda, nii kaua kui vanad kondid veel jaksavad. Ma kardan, Teile võiks talutaja läbi mõnes kohas veel raskemat koormat tulla, keda ehk igal sammul peaksite toetama, et vanarauk Teie abita tee ääre maha ei jääks. Ma mäletan veel aega, kus emale tühja toobrit aitasin kanda; eit pani toobripuu ühte otsa toobri, võttis ise toobri käsiaugust kinni ja laskis mind teise toobripuu otsa õlale tõsta, nõnda läksime üle õue laudast tuppa, ja mul oli suur rõõm, et emale minust nii suurt abi tulnud. Nõnda võiks nüüd lugu uues lapsepõlves käia, kui Teile abimeheks saan astuma. Aga kes teab, kas Teie suu niisama lahkeste saab ütlema, kui eideke selkorral: »Hea laps aitas mind toobrit kanda!» mis ma neil päevil tõeks pidasin, aga täna ennast mitte enam nõnda petta ei laseks.

Kuda Teie epistli mottost rõõmuga näen,[1] olete Teie ennast ka Soome keelega juba tutvustanud, mille töö juure Teile südamest õnne ja õnnistust soovin. Nii kaugele ei ole minu jõud veel ulatanud, ehk ma küll mõne rubla hea meelega Soome keele õppimise eest kulutaksin, kui noorem ja rohkema vaba-ajaga õnnistatud oleksin. Mul on hea hulk Soome keele raamatuid biblioteegis, aga need ei aita mind, sest et hammas koort ei jõua katki hammustada, mis sisu mulle maitseda annaks. Et nüüd lugu nii vaene on, sellepärast pean Teid paluma vaevaks võtta mottot kas Eesti ehk Saksa keele ümber tõlkida, muidu jääb tema sisu böömlase külaks![2] Viimaste aastate sees pidin iseäranis

---

[1] Koidula kõnealuse kirja motto käis järgmiselt:

Omampa henkeni kieltä ne puhuu
Honkain humina ja luonto muu,
Itse en sydäntä hillitä taida,
Riemusta soikohon raikas suu!

Y. Koskinen

[2] arusaamatuks asjaks, Saksa keeli »böhmische Dörfer»

sagedaste kahetsema oma Soome keele puudust, kus mitme soomlasega kirjadevahetamist pean. Nűűd peame seda talitust kõik võõral keelel toimetama, mis mõnel koguniste mokka mööda ei taha käia: et eestlaste ja soomlaste vahel muud keeled peaksid liikuma — kui nende mõlemate loodud emakeel.

»Virulaulikul» ei ole oma teades Teile midagi andeks anda, sest tema oli esimene eksija, ja űksnes tema sűű läbi olete ka Teie mõne sammu teelt kõrvale jooksnud. Kui vana jahtunud veri äkilisel meelel keema läheb, kes seal noore palavale sűűd tohib mõista? Aga űhes tűkis, minu armas Lyda, on ommetigi pettuse prilliklaas Teie silma seganud, kusläbi[1] Teie minu vigadusi pisemal mõõdul ja minu pisukest headust tuhatkordsel suurusel näite vaatavat. Tõtt mööda tuleks pildi nähtus űmber pöörata, siis läheks vaatamine õigele teele. Kui Teie päevapilt epistlit lugedes kirjaridade kõrval ei oleks seisnud, siis — jah siis oleksin ma Teie sõnu hirvitamiseks pidanud, et ma Teiega »tuhat võrra heldemine ja lahkemine űmber käinud, kui Teie teeninud ehk seda iial unes julgenud loota?» Seda űtlete minule, kus viimsed kriimustamise haavad minu kűűntest, kui ehk ka õhukese koore all, ommetigi ammu veel paranenud ei olnud. Sellega olete teinud, mis tulisid sűsi teise peale kandmiseks nimetatakse. Võiksin ma oma kűűsi kassi kombel nõnda kokku tõmmata, et käpad sametkäpaks saaksid, tahaksin Teid viimastega Teie hea sűdame eest űhtepuhku silitada, — aga vaim on tahtlik, liha nõder! — sellepärast, armas laps, pean juba ette andeks paluma, kui ma viimase nõtruse pärast Teile seda ei tohi tõotada. —

Aeg ei anna täna pikemalt Teiega juttu vesta, sellepärast võtke lõpetades minu sűdamlik tänu Teie niisama lahkete kui soojate sõnade eest, mis igas tűkis nõnda on vasta

---

[1] kusläbi — mille läbi

võetud, kuda nad olid antud. Lubage nűűd veel soovimist välja űtelda: jääge ka edaspidi, nii kaua kui vanaisa meid siinpool hauda veel teine teise kõrval liikuda lubab, muutmata truuduses Teie isaliku sõbra vasta vankumata!

Teie Teid kallistaja ja alandlik

Kreutzwald.

Wõrul, 17. III. 1868.

LEMBITU: ŰKSTEISTKŰMNES LAUL.

Just läinud Lembit kurvalt koju poole,
Kui läänes päike hiilgust lõpetas;
Sest lahkumine segand temal meele,
Ehk kahetsust ka oli liikumas.
Kes oskab seletada salakeele:
Mis teisel sűda põues pajatas?
Ta vaimu silma tärkas taevast koitu,
Et nukker meel ei saanud mitte võitu.

Ja mõttes sammunud ta ukse ette,
Kus Lillik istund teda oodates;
Tark meel tal lugend varsti salamõtte,
Mis võõrust[1] teinud mehe silmades:
Ta näind, et Lembit langemas on vette,
Ja kaldal kuskil tuge polnud ees;
See sundis teda mehel' kindlust teha,[2]
Kui tema uppumist ei tahtnud näha.

---

[1] võõrust — võõralaadilist muutust [2] teha — tegema

Arg silm tal ehmatanud[1] mehe hinge,
Kes äkitselt nűűd saanud märkama,
Et minevikus võõras tuule vinge
Ju naese põues peasnud puhuma.
Siin seisn'd tal pimedus nűűd űmberringe,
Kui viimast lootust leidis lahkuma:[2]
Et Lillik temaga ei tahtnud minna,
Ei maha jätta au ning uhket linna.

»O, Lillik», kaebas ta, »kõik au ja uhkus
On minu kűljest maha puistatud;
Siin kojas pole kauem minu puhkus,
Ma olen valitsusest lahkunud.
Mul langend õnne pea on verimuhkus
Ja uimane, kui oleks halvatud;
Seepärast pean ma laial ilmamerel
Uut asupaika nõudma oma perel'.

Sa astsid õnne põlves minu rada,
Kas tahad viletsusse tulla ka?
Ja lahja leeme, mis võiks keeta pada,
Mull' rammustada lahke armuga?
Ei saaks mind öö, ei pime hirmutama,
Nii kaua kui ma rändan sinuga.
Kui piin ja valud sűdant mulle köitnud?
Kas jahutad mind, kunni saan neid võitnud?»

Ta vaikind nűűd, ja kahvatanud palgel
Olnd Lillik oma silmad peitu pannd,
Kui kardaks: vaatus[3] võiks veel ehavalgel
Ehk näidata, mis põue varjutand.

---

[1] ehmatanud — pannud ehmatama [2] lahkuma — lahkuvat
[3] vaatus — vaade, pilk

»Mull' anna vastust», palus Lembit argel:
»Kas tuled kaasa?» — Noorik kogeldand:
»O, lase mind siin *inimeseks* jääda;
Ma'p[1] taha *jumalate* seltsi saada.»

See sõna Lembitul on sűdant lõhkund,
Kui oleks tulin' mõõk sealt läbi käind.
Või põhjakaarest kűlma maru õhkund.
Et armuõied järsku surma näind.
Ta võind ei salata, mis teda rõhkund,
Vaid kostis: »Õnne aeg meilt mööda läind!
Sa ela heaste! Kas ehk viimne eha
Meid teine teist veel korra laseb näha!»

Nii puhudes[2] läind väravast ta välja,
Kui taevast juba varjand pilves öö;
Ta paiskand kodupaiga taha selja
Ja võtnud talla alla võõrus-tee.
Kas leiba seal? või kehvus-kepil nälga?
Mis hoolib sest: kel lootel[3] taeva töö.
Kuis võinud kartus sűdant täita mehel:
Kel ettevõttus[4] polnud kahevahel?

Ei olnud kuskil tähti näha taevas,
Kõik katnud laialt pilve pimedus;
Ka meri ähkis marutuule vaevas
Ja vahel läikis kaugelt välgutus.
Kui Lembitul ehk sűda sala kaevas,
Ei raskendand tad[5] siiski kahetsus.
Mis mõtted sűnnitanud salamahti,
Sest sõnakest ei peasnud suust tal lahti.

---

[1] ma'p — ma ep, ei [2] puhudes — kõneldes, pajatades [3] lootel — lootuses [4] ettevõttus — ettevõte [5] tad — teda

Ta langend viimaks väsimusel teele,
Mis keha űksi olnud vintsutand;
Ei vaimul tulnd ei puhkust, rahu meele,
Kes ala[1] kõrgeid mõtteid peas ta kannd.
Űks aga neist:[2] Ka jumalate heale
Tal miski märgiks olla ette pannd,
On sundind teda murul põlvitama
Ja palav-palveid nõnda pajatama:

»Kes teie asute seal kõrges kojas,
O, jumalad! siin kuulge palvetust!
Űht tähte andke mulle kahtlus-ojas:
Kas kõrv teil kuuleb minu kűsimust
Mul seisab sűda vangistuse ormas,[3]
O, andke hingel' valu kustutust!
Űht ainust märgikest ma palun anda:
Kas arm teil jaksab kõik maailma kanda?

Mull' andke märk, et vähem maha jäetud
On inimesed, kui ma arvanud,
Et teie nõu ju palju varem peetud,
Kui asupaik sai neile rajatud?
Ma, nõder laps, vast ema tugil veetud,
Vist tänus andma saaks te kätel suud,
Kui tuleksite mulle avaldama:
Et kõik maailm peab taevast abi saama?

O, andke märki! Tuhat sädev-tähte
On sagest[4] kustund meie silma ees.
Neist saatke űhte nűűd kui rõõmu nähte[5]
Mull' sűdant vaigistama mure sees!

---

[1] ala — alati [2] neist — neist mõtetest [3] ormas — urmas, veristes vermetes [4] sagest — sagedasti [5] nähte — nähet, paistet

Sest muidu närtsiks viimne lootus-lehte:
Kust leiaksin ma troosti häda vees?
O jumalad, mul kergitage vaeva
Ja näidake: kas ulatame taeva?»

Nii palund sűda, silmadűle kivi
Tal ootes vaatnudűles tähte peal'.
Ei kuskil liikust.[1] Mets-puul murdund tűvi
Ja kuulja kõrvu tungind hädaheal —
Kui kűlvataks seal viletsuse ivi[2],
Mis teda jalu karg'des vaatma viib.
Ta värisend, kui kaugem[3] minna pűűdnud
Ning vihatujul taeva poole hűűdnud:

»Teid, jumalaid! on rahva kergus loonud,
Sest loom ja inime jääb abita;
Pilk[4] pimedus on paksu varju koonud,
Kust läbi silm ei pease nägema;
Ma olen palveid ilma-aegu toonud,
Mis kurt ja sõge ei võind märgata,
Kes peitu pugend kaugel pilve taha,
Ei ulata neil silmad kõrgelt maha!

Ma olin jamps, kui selle peale lootsin,
Et taevas kuuldaks minu vaese healt;
Sest valjumalt kui mina nõder jõudsin,
Tulnd hädakisa täie ilma pealt;
Need tuhanded, kes nii kui mina ootsin,
Ei olnud troosti mitte leidnud sealt!
Neil saand ei taevas häda kergitama,
Ei pisaraid ka silmist kuivatama.

---

[1] liikust — liikumist [2] ivi — ivasid, kűlvi [3] kaugem — kaugemale [4] pilk — pilkane

Oh häda mull'! ma olen maha jäetud!
Kui vaesed kõik siin hädaoru vees,
Kes valu sängi kurnatuseks neetud,
Kui need,[1] kel elu koit veel ärkab käes!
Oh sűda nõrk ja võõra teele veetud,
Kuis jõuad kesta viletsuse sees!»
Nii kaeband Lembit raskes valu kurnas,
Ja langend maha nagu varjusurmas.

Ta lamand kaua siin, ja valu hambad
Ju kippusivad hinge lõhkuma,
Ehk pead kűll jahutanud niisked samblad
Ja laugilt pűhkind piina pisara.
Siis tulnud aegamööda une kämblad,
Mis teda suigutanud magama.
Rask' näitas uni, nii kui surma sängis,
Ei annud aega unenäol, et mängis.

---

[1] kui need — kui ka need

M. KÖRBER.

Martin Körber sündis Võnnu kirikumõisas Tartumaal 7. juulil 1817. Õppis Tartu ülikoolis usuteadust. Oli esiteks Kuresaares ühes erakoolis kooliõpetajaks. Hiljem Ansekülа kirikuõpetaja Sõrvemaal 1846—1875. Nagu K. Körber Vändras, nii äratas M. Körber laulu ja muusikat Sõrvemaal. Elas pärast Kuresaares. Suri 7. aprillil 1893.

Martin Körber, kelle *Weikest katekismust* 40. trükki on laiale laotatud, oli viljakas salmisepitseja. Mitte vähem kui kaheksa väikest luuletustevihku leiame ta toodete hulgas. Kõige sisukam neist on *Sarema Kuldnok*, 1879; selles kogus on Körber oma väljavalitud laulud trükki annud. Pääle jutustavate lugude on nad kõik laulmiseks määratud. Oma *Sarema Kuldnokka* on ta ka mitme Ansekülа rahvalauliku salmikuid võtnud. »Sest seal Sõrvema kitsal rannal», ütleb ta tähendatud kogu eessõnas, »olli ommal ajal luletamise himmu hästi öitsemas». Körberi paremate luuletuste kõige parem omadus on nende lapsemeel; vorm on äärmiselt vähenõudlik, keel murdeline ja vigane.

MU KÕIGE KALLIM SÕRVEMAA.

Nüüd kandle kätte võtan ma,
Sind ülendades, isamaa,
Sind kiites armas kodumaa,
Mu kõige kallim Sõrvemaa!
Mul loodud laulja linnu keel,
Sind laulan, kunni kustub meel.

Siit Salmisillast hakates,
Seal Sääreninal lõpetes
Sa esmalt kitsas, lage maa,
Lai pärast, kõrged mäed ka.
Mul loodud laulja linnu keel,
Sind laulan, kunni kustub meel.

Kűll oled õige liivamaa,
Kord laentest tõusnud meremaa,
Ja siiski võid ka vaesid sa
Veel toita puhta leivaga.
Mul loodud laulja linnu keel,
Sind laulan, kunni kustub meel.

Sul pole palmi, seedridke,
Mis sest? sul kask ja kuuseke,
Sa kenad poop-puud kasvatad,
Kel marjad meil nii magusad.
Mul loodud laulja linnu keel,
Sind laulan, kunni kustub meel.

Kűll kallis kodumaa on see,
Kus űmberringi meretee.
Sest saar on lapse sarnane,
Kes istund ema hõlmasse.
Mul loodud laulja linnu keel,
Sind laulan, kunni kustub meel.

Merd muudab päike kullaseks,
Kuu teeb veel teda hõbedaks.
Kui kuldsed tähed tõusevad,
Kui peeglis ilust hiilgavad.
Mul loodud laulja linnu keel,
Sest laulan, kunni kustub meel.

Seal tulelaev lääb tormates,
Kui lind ta laentes lennates.
Siin kaubalaev lääb purjudes,
Kui valge veelind ujudes.
Mul loodud laulja linnu keel,
Sest laulan, kunni kustub meel.

Ei meie maantee liivane,
Nii sile, laua sarnane.
Ei väsi vaene hobune,
Võib järgest' jooksta edasi.
Mul loodud laulja linnu keel,
Sind laulan, kunni kustub meel.

Meil kenast' laulvad lambrised,
See äratab seal linnuk'sed,
Et tõstvad oma armast healt
Ja lastel' kostvad puude pealt.
Mul loodud laulja linnu keel,
Sind laulan, kunni kustub meel.

Jah, oma maa, sind armastan,
Su eest ka Isa ülendan,
Kus iial ilmas liigun ma,
Mu meeles seisad, Sõrvemaa.
Mul loodud laulja linnu keel,
Sind laulan, kunni kustub meel.

SUISEL ÖÖL.

Kuldsed tähed taevas hiilgvad,
Hõbekuu ka kenaste,
Kõik maailm on vaikne, hingab,
Teed käin ma veel űksine.[1]

[1] űksine — űksinda

Puude ladvul laululinnud
Endid heitnud[1] hingama.
Rukkirääk veel üksi hüüab,
Ta ei taha hingata.

Ole terve healt veel tõstmast,
Ei mul iial igav teal,
Sind sealt kõrremetsast kuuldes,
Sest sul on nii hele heal.

Olge terved, kuldsed tähed,
Ole terve, hõbekuu!
Lahkest' paistate mu peale,
Lahkest' laulab minu suu.

Lauldes lähen, taeva vaates,
Kus mu õige kodumaa.
Sinna sõuan, sinna jõuan,
Kunni viimne tund on kää.[2]

---

[1] endid heitnud — heitnud [2] kää — käe, käes

J. W. JANNSEN.

Johann Woldemar Jannsen sündis Vändra mõisas 4. mail 1819 möldri pojana. Isa kutsus pojale mõisaomaniku ristiisaks, kellelt ristilaps oma Saksa nimed päris. Sai kohaliku kirikuõpetaja K. Körberi toetusel Vändrasse 1838 a. köstriks ja koolmeistriks. Siin algas ta ka oma kirjandusliku tegevuse sellega, et ta sadade kaupa saksakeelseid vaimulikka laule Eesti keelde tõlkis ja päälkirja all *Sioni-Laulo-Kannel* välja andis. Juba Vändra kantriks olles hakkas ta selle ülle aru pidama, kuidas eestikeelset ajalehte käima panna. Kui ta ajalehe asutamiseks luba ei saanud, siis hakkas ta 1848 a. ajalehe aset täitvat aastaraamatut *Sannumetoja* rahva sekka saatma. 1851 a. asus Jannsen Pärnu, kuhu ta algkooliõpetajaks pääsis ja 1857 a. luba sai *Perno Postimehe* nimelist nädalalehte välja andma hakata. Tartu asumise ja *Eesti Postimehe* käimapanemisega astus Jannsen Eesti selleaegse avaliku elu etteotsa. Asutas 1865 a. *Vanemuise* seltsi, võttis 1869 a. Eesti esimese suure laulupidu korraldamisest ja 1871 a. *Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi* asutamisest juhtivalt osa. Rahulikku kokkuleppimist valitsevate võimudega taotledes sai ta Eesti elu edendamisest pääasjalikult niiviisi aru, et Eesti haridust vaja Saksa mõjuringkondade hariduse varal ja kiriku eestkostmise all kosutada. Need Jannseni vaated äratasivad rahvuslikuma ja vabameelsema voolu edustajate poolt varsti ägedat vastuvaidlemist. Iseäranis palju meelehärma valmistas vanameelsele Jannsenile käremeelne C. R. Jakobson oma *Sakalaga*. Jannsen sai 1880 rabanduse ja suri 1. juulil 1890.

J. W. Jannsen on Eesti keelde laule, jutte ja näitemängusid soetanud. Tema ilmalikkudest laulukogudest nimetatagu: *Eesti laulik*, 1860, ja *50 aastase Juubelipüha laulud*, 1869. Jannsen luuletas alati laulmise otstarbeks; kui ta mõne meeldiva lauluviisi leidis, siis moondas ta võõrad laulusõnad vabalt Eesti keelde ja

Eesti olude järele, ehk tegi viisi jaoks ise sõnad. Kaugelt suurem osa Jannseni juttudest, mis *Sannumetojates*, *Püssipapa juttudes*, *Perno Postimehes* ja *Eesti Postimehes* ilmunud, on Saksa keelest tõlgitud ja ümber tehtud. Iseäranis palju on W. O. Horni järele ümber tehtud vesteid (kogudest *Des alten Schmidt-Jakobs Geschichten* ja *Spinnstube*). Raske on Jannseni moondatud ja algupäraste juttude vahel vahet teha. Rahva elu-olu kirjeldas Jannsen nagu ta eelkäijad kirikuõpetajad ja köstrid kiriklik-kõlblisest seisukohast; jutustuseviis on rahvalik, sorav ja ladus, kuid selle juures valimatu, peenendamatu ja pääliskaudne. Jannseni jutud on pärast kokku kogutud ja *Jannseni kirjade* nime all välja antud. Näitemängu Jannsen esmalt ei sallinud; aga Eesti seltsielu ärkamine tõi Tartus ka näitemängu nõudmise päevakorrale. Jannseni näitemängud on üleüldist labast laadi lõbumängud. Jannsen oli üks viimastest tähelepandavamatest vana kirjaviisi poolehoidjatest.

UUS VARISER EHK ILMA KÕRTSITA JA KÕRTSIGA KÜLA.

Kui küla, millest alamal tahame rääkida, juba maa pealt kadunud ja küla rahvas mulla all hingamas oleksid, siis võiksime mõlemaid pärisnimega nimetada; aga et küla alles seisab ja tema rahvas, anna Jumal tervist, ka alles elavad, siis peame oma juttu vana sõna järele ajama, mis ütleb: »Räägi meest, aga ära nimeta meest!» Ommeti, et asi joonelt[1] peast ja käest ära ei kao, siis paneme külale nime, mis ette juhtub, ja selleaegsid inimesi nimetame, kuida ise tahame. Olgu siis nõnda, ja nüüd hakkame järsku peale.

I.

Korvi külas oli vanast 15 talu, mille peremehed aegamööda maid pooleks võtsid, ja kui jälle uus maamõõt tuli, sai neid peale 20. Maad ei veninud küll mitte laiemaks,

[1] joonelt — kohe, jalamaid

aga rahvas läks paksemaks, ja sealt see tuli; sest kus ta jääb, kui igas Nääris[1] ikka jälle kuulutatakse: nõnda ja nõnda palju enam sündinud, kui surnud — siis peab ju lugu nõnda tulema, ja Korvil tuli ka nõnda.

Korvi küla oli metsaküla. Kolme külje peal sood ja laaned, neljandama külje peal võõra saksa raja ees, ja teisel pool raja veel kaks talupoega, kes küll teise valla järele olid, aga ühes koos ühte Korvi küla nime aitasid kanda. Teist talu neist kahest nimetame Matsi Peetri ja sest räägime pärast pikemalt.

Kuida öeldud, Korvi kűla oli metsakűla, 8 versta postmaanteest, 18 versta mõisast kaugel; sedasama väärt[2] maad oli ka kiriku ja — kiriku kõrtsi. Oma igapäise elu poolest olid Korvi kűla rahvas õpetaja meelest kõige paremad: vanad ja noored mõistsid ja armastasid Jumala sõna, tűli ega riidu ei peetud, kohtukäimist ega kiusuajamist ei sallitud, pulmad ja varrud peeti viisipärast ja kiriku tee oli tallatud, aga kiriku kõrtsimehe meelest olid nemad kõige pahemad: viina ei joodud, tűhja lori ei aetud, kaarta ei löödud, ja kõrtsi tee oli űsna rohtunud. Vaese väljasaamise pärast olid kõik peremehed rendi peal. Harva käisid omast kűlast tööpäeval väljas: paar korda mõisas, paar korda linnas, sellega asi otsas ja sest oli kűllalt. Jõukad peremehed olid enamaste kõik, oli leiba ja leivakõrvast ja ka oma rahakopik asja vahendamiseks[3] kukrus. Et űhel Korvi peremehel 10 lehma, 3 paari töö-härgi, paarkűmmend lammast ja 4 hobust oli: see polnud imeasi midagi. Aga nad mõistsid ka niisugusid sõnu, mis vaesust majast eemal hoiavad ja vara kasvatavad.

»Ohoo! — űtleb mõni, — mis siis viga rikkaks saada, kui nad nõiad olid ja sõnu mõistsid».

---

[1] igas Nääris — igal uueaasta päeval [2] sedasama väärt — sama võrd [3] vahendamiseks — talituseks

Pea, pea, sõber! Niisugusid sõnu mõistame meie kõik, ehk peaksime mõistma: »Tee tööd ja palu Jumalat.»

See oli Korvi rahva nõidus, mis vanad mõistsid ja lastele õpetasid. Mis igaűks ise tahtis, seda ta teisele soovis, ja minu meelest peaks niisugune tarkus risti-inimeste seas tuttav asi olema. Korvi rahvas mõistsid seda, mõni kűll enam, mõni vähem, kõik inimesed pole ihu ega hinge poolest űhepikused. Aga űleűldse läksid Korvi kűla asjad lõbusaste edasi — kui nad igal pool juba nõnda läheksid ja Korvil ka nõnda oleksid jäänud! Vanemad käisid hea sõna ja teoga laste ees, lapsed sõna kuuldes ja vanemaid auustades nende järel, ja iga õige inimene, kes Korvile juhtus, tundis nagu haisust ära: siin elavad r i s t i-i n i m e s e d. Nõnda läks päev päeva ja aasta aasta järele. Nooremad venisid pikemaks, vanad läksid hallimaks, kunni Liiva Hannus järge mööda mõnda otsast enese juure kutsus. Aga keegi ei värisenud surma eest, sest nemad teadsid, mis Joannese raam. 17, 24 ja Laulu-raam. Nr. 200 seisab, ja panid rahuga käed rinna peale ning űtlesid usus järele, mis Issand risti peal ees űtelnud: »Isa, sinu kätte annan mina oma vaimu!»

»Aga see võis igav elu olla! — űtleb jälle mõni. — Ei lusti ega rõõmu, ei torupilli ega tantsu — eks niisugune űksik kűla mitte hapuks ja hallitama läinud?»

Ei läinud; Jumala sõna on väga hea sool, see ei lasknud. Űlemal nimetatud asjad olid neil tundmata ja sellepärast himustamata asjad; neil ei olnud kõrtsi ega ka seda, mis kõrtsis tehakse. Tulidűhad ehk muud hingamise päevad, siis ei pidanud nemad neid ka mitte, nagu koer köies, aga igal asjal oli oma mõõt ja aru. Juhtus naabrite vahel nurisemist, — munad veerevad ka pesas —, siis võtsid kolmandama, kes venna ja venna vahel õigust rääkis, ja sel polnud mitte kohturaha rinnas tarvis. Mõisas oli kűll vallakohus ja sel oli sagedaste seletamist ja seadimist, ka vahemehel mõni-

kord kaseoksaga kirjutamist, aga sellega polnud Korvi rahval asja; nemad pidasid kohtukäimist ristirahva seas häbiks, ja see oli õige. Suurem hulk rahvast pidasid neid küll metsaliseks ja sõimas hottentotiks ja nende küla karupesaks, kuhu ükski õige inimene oma jalga ei pista, ja see oli Korvi rahvale õnneks: nende rahu jäi rikkumata. Oh, oleks see ikka nõnda jäänud!

II.

Matsi Peetril elas sel ajal Madis Salle, üks tasane jumalakartlik mehike, kes kellegi lapse peale ei läinud, kui teda rahul peeti. Tema naene Mari ja viis last hingasid juba kümmekond aastat kirikuaias, ja tütar Ann oli ta ainus lapsevara, keda ta jumalakartuses kasvatas. Teist naist võtta Madise süda ei kannud; ta võttis pärast Mari surma, kus Ann alles 10-aastane oli, ühe elatand lesenaese perepidajaks, ja nõnda oli ta tänini läbi ajanud ja tütart kasvatanud. Ligi kümme aastat oli nimetatud lesknaene Madise majatalitust teinud ja Ann teda nagu oma ema armastanud; aga nüüd tuleb, mis kõigil tuleb: ta suri ära ja maeti maha. Mis nüüd heaks nõuks? Mis muud, kui Ann pidi perenaese rangid oma kaela võtma. Madis ise oli juba mõnd aastat kidur, köhija inimene, kes palju hinge tagasi ei saanud, ja häda teeb viiekümne aastase mehe seitsmekümneseks. Oli see ime asi, kui tal ka mõnikord mõtted väimehe peale lõid? Peremeest oli tarvis, Ann oli selle-ealine — mis ta pidi ootama? Peale seda ei seisa saialeib ja noored tütarlapsed muidugi mitte kaua värsked, ja see temp pidi ommeti ka tehtud saama. Aga keda võtta? — Mitmed Korvi küla poisid nilpasid küll keelt Anne peale, aga kaup ei tahtnud sündida; ei olnud omaks loodud.

Sel ajal juhtus nűűd, et L u h a kõrtsimehe kolmas poeg, J a k o b V õ r k, postmaantee äärest, liisuvõtmise pärast koduväi kohta otsis ning Matsi Peetri Annest kuulda sai. Varsti oli mees Korvil, vaatas Anne ja näitas ennast Annele ning ootas, kas sűda lustib. Ennäh, lustis jah! Jakob tuli űks kord — kaks korda — kűmme korda, ning iga kord űtles ta sűda: see ta on! Jakob oli väljastpidi kena priske poiss, nagu noor kuusk, pealegi nii tasane ja lahke, mis seal imeks panna, kui Anne sűda ka tiksuma hakkas. Vana Madis mõistis peagi ära, kust tuul puhus; aga ta űtles: »Armas tűtar, ma näen kűll, kuida lood on; aga ma usun, et see mitte korda ei lähe. Jakob on suure maantee äärse kõrtsimehe poeg: mis õnne see meile toob?» — Jah, nõnda rääkis isa, aga tűtre sűda lõi juba teist lugu, ja on tűtarlapse sűda kord tiksumas, siis on mõistlikud sõnad enamaste vette visatud. Jakob mõistis ja teadis ka, et rasvaga tihaseid pűűtakse, ja tegi nõnda. Ta varastas esmalt Anne ja pärast Madise sűdame takka peale[1], ja sinna polnud tal muud tarvis, kui et mõneks ajaks lamba naha hundi selga tõmbas. Tuli ta Korvile (ja seda tegi ta nűűd sagedaste), siis oli nii tasane, nii vaga ja lahke, nagu poleks ta siit kurjast maailmast olnudki; ta norutas pead, pööritas silmi, hoidis käsi ristis ja õhkas nii sűgavaste, nagu eht variser. Tuli jutt kõrtsidest, viinast, kaardilöömisest ehk muist paha asjust, siis tegi Jakob, kui oleks keegi talle keeva vett kaela visanud, ta ei tahtnud sest »uskmata maailma laste pimeduse teenistusest» midagi kuulda ega näha; ta kahetses ja õhkas alati, et kõrtsimehe poeg oli ja seal paigus pidi elama, kus temasugune vaga mees head ei kuulnud ega näinud; ta kiitis Korvi elu taevast saadik ja űtles, et sűda teda nagu ahelatega selle kűla poole tõmmata, kus kõrtsist ja »maailma kärast» kaugel űht »vaikist pűha elu» võiks elada.

[1] takka peale — tagant järele

»Aga see võis vaga mees olla, — űtleb mõni, — kes vist edaspidi kõige naesega ilma kutsumata Issanda pulmaõhtu sööma-ajale tõttas.»

Nõnda näitab kűll olevat, aga kõik ei ole kuld, mis hiilgab, ja Jakob Võrk hiilgas natuke liiaks. Peeti Matsi Peetril õhtu- ja hommikupalvet ja Jakob juhtus seal olevat, no mis siis rääkida, ta õhkas, et rinna luud ragisesid, ja näitas kõige vähemalt űks prohveti laps olevat. Läksid Korvi rahvas kiriku: Jakob oli ees. Palusid nemad oma Issameie: Jakob palus kaks korda nii kaua. Panid nemad jutlust tähele: Jakob tahtis iga sõna alla neelda. Kõik maailm nägi Jakobi äkilist vagadust. Mõned űtlesid: »Jakob on Korvil käies palvemeheks saanud», ja hirvitasid. Teised tänasid, et Jumal ka kõrtsipoisi silmad lahti teinud, kes enne . . . no olgu peale. Aga jälle teised vangutasid pead ja űtlesid: »On väga karta, et seda vagadusemuna saadan on munenud, kust pärast korpion välja tuleb ja neid nõelab, kes teda haudunud.» No saab näha.

Jakob oli hakanud, tahtis ka lõpetada, ja läks sellepärast omas vagaduses ikka edasi. Kiitis mõni, siis õhkas tema, laitis mõni, siis õhkas ta jälle, aga nägu punetas; ta űűdis kõik teha, mis aga iial inimene võib, et teda vagaks peab peetama. »Need päevad, mis ma siin elan, — űtles tema, — neid võin űksi elupäeviks nimetada, kodu elan nagu laada platsis ja pean kuulma ja nägema, mille eest ma metsa jookseksin, kui ma mitte halli[1] ei kardaks». — Tõsi kűll, Jakob nägi palju vaeva omas vagaduses, Jakob pigistas mõnikord hambad kokku ja kannatas; aga see Jumal, keda Jakob nõnda teenis, ei olnud mitte taeva ja maa looja, vaid Matsi Peetri talu ja seal sees — Ann Salle.

Tűtarlaps, no anna Jumal kallist tervist, oli omast kohast kena ja űűdmise väärt kűllalt: terase, valge näoga,

---

[1] halli — hunti

punased palged, tuvisilmad, üleüldse tüdruk, nagu õun, pealegi raps[1] tööinimene, lahke, tasane, ei laitust midagi. Aga vaga Jakobi häbiks pean ütlema: ommeti ei püüdnud ta Anne üksi Anne pärast, vaid palju enam Anne koha ja raha pärast, sest Madis ei olnud ilma kopikuta ja Ann oli ta ainus pärija.

III.

Nõnda hakkas sui lõppema ja sügise kätte jõudma, ilmad läksid vilumaks, aga Jakobi vagadus päev päevalt ikka palavamaks. Matsi Peetril oli ta juba ammu tuttav mees, ja — mis ma sest salgan? — Anne tuvisilmad vaatasid heameelega ta peale. Ilust meest tahab ju iga tüdruk, ja kui mees veel hea ja vaga pealegi on, nagu Jakob Võrk oli — no seda parem. Kõik küla ei rääkinud enam muud, kui et Jakob Matsi Peetri koduväiks pidi saama. Kui küla tüdrukud ehk poisid sest asjast Annega rääkisid, ajas ta moka otsast küll vastu, nagu see tüdrukute viis on; aga süda tiksus: jah, jah, jah! »Olgu mis on, — ütlesid vanemad inimesed, — aga kui asjad tõeks lähevad, siis saab Ann hea mehe, kellega vaga abielu võib elada.» Sedasama lootis ja ootis Ann ise ka.

Ehk küll Jakob oma häbemata vagaduse mängi kui esimene variser mängis, siiski oli külas veel inimesi, kes teda seks pidasid, mis ta oli — peapetiseks. »Kui see asi viimaks hästi läheb, — ütlesid mitmed, — siis läheb kõik hästi. Pange tähele, Jakobil on lamba nahk seljas, see käriseb omal ajal äkiste lõhki, ja siis on hunt keset karja.» Mõned uskusid, rääkisid ka Matsi Peetrile sest asjast. Aga mis kõik ommeti aitas? Madis ja Ann vastasid: »See on kiuste jutt, neil on kahju ja kadedus, et Jakob meie

[1] raps — virk

kűla poiss ei ole.» Sellega oli jutt otsas, ja teised mõtlesid: jookske peale!

Mis ma juttu ilma asjata venitan: Jakob lömmitas ja lipitses Madise ja Anne űmber, nagu uss linnu pesa űmber, kunni nad hästi kõvaste võrgus olid. Läks siis viimaks isa juure, kogeldas, kõhatas ja űtles:

»Auväärt taat, kas sa võtaksid mind patust kõrtsmiku poega omaks pojaks ja väimeheks vastu?»

Madis, kes seda ammu oli oodanud, vastas: »Hea laps, meie oleme kõik patused: kui sul õige nõu on, siis Jumala nimel!»

Pärast läks ta Anne juure ja űtles: »Kallis Ann, niisugune patuse ja ilmaliku inimese laps, kui mina olen, poleks kűll mitte sinu vääriline, aga kas võtaksid mind omaks abikaasaks ja toeks vastu?»

Ann lõi silmad maha, punastas ära ja űtles rõõmu pärast värisedes ka: »Jah, Jumala nimel!» ja see tuli t r u u s t sűdamest.

Nűűd pani isa nende käed kokku ja õnnistas neid, ja see tuli ka t r u u s t sűdamest. Anne silmad olid rõõmupisaraid täis, Jakobil ka; kust tema silmapisarad tulid, seda mina ei tea; aga sűdamest nad ei tulnud.

Nõnda oli kaup valmis, ja Jakob oleks hea meelega kitsa lambanaha seljast ära visanud, aga oli veel vara; sest kihlatud pole veel l a u l a t a t u d. Kihlamine oli Mardi aegu[1], ja pulmad pidid Jõuluks tulema. Jakob oleks neid kűll parem täna, kui homme soovinud, aga ta suur vagadus sundis teda kõigega rahul olema, mis äiataat tegi. Et Madisel meeste perest seekord nappus oli, võttis ta Jakobi varsti pärast kihlamist oma majasse, ja nűűd ei kuuldud kuus nädalat muud kui: »Sina minu kallis Rael ja mina sinu truu Jakob! Sinu pärast ei teeniks ma mitte

---

[1] Mardi aegu — Mardipäeva aegu

kaks korda seitse aastat, nagu mu kaim Mesopotamias, vaid seitse korda seitse aastat!» — Ann tänas Jumalat ja Jakobit. Õige inimene on hõlbus petta, ja nõnda oli lugu Annega. Kes ise pole ahju taga olnud, ei tea teist sealt otsida. Tűtar uskus, isa uskus, ja seda Jakob tahtis ja laskis oma vagadust seda enam läikida, nagu klaasitűkki pűhkme hunniku seest.

Paar nädalat enne pűhi öeldi neid kirikus esimest korda maha.

»Toho hull! — űtlesid suure maantee rahvas, — kuule, kuhu see narriline läinud naist võtma. Korvi kűlasse! Mis naese ta sealt saab? No see võib űks tukunui [1] olla!»

»Ann Salle, kes on see Ann Salle? — kűsisid Luha űmberkaudsed poisid. — See hakkab vist Luhal senni palvet pidama, kui meie Jakobiga kupkit, ninanipsu ja turakat[2] lööme. No noh, karupojakene, tule aga Luhale, kűll meie sust inimese teeme!» Nõnda hirvitasid poisid.

Teised jälle ohkasid: »Tule Jumal appi, kas Matsi Peetri Madis meelest ära on, et oma ainust last Luha Jakobile mehele paneb? Aga nõnda on Korvi rahvas, nad ei tule enam omast kűlast välja, kui talve aegu karu pesast, muidu teaksid nemad ka, mis riistapuu Jakob on.»

Jälle teised űtlesid: »Olgu mis on; eks igaűks tea ise, mis ta teeb ja sööb. Jakob saab naese, Ann mehe, naabrid pulmi, mis muud veel tarvis? Mees teeb naese natuke pahemaks, naene mehe natuke paremaks, hea kűllalt; mis nad on, seda on nad mõlemad muidugi liiaks.»

Nõnda lobises maailm. Mõnel oli õigus, mõnel mitte, aga jõuluks olid pulmad. Madis oli alles peremees, ja sellepärast läks kõik vagusi edasi. Vaga peigmees istus laua otsas ja haigutas; viinapudelid ei käinud käest kätte; pulma

---

[1] tukunui — tukkuja, unine inimene [2] kupkit, ninanipsu ja turakat — kaardimängu

laulu lori ei kuuldud; joobnud mehi ega naisi ei nähtud; salm enne sööki, salm pärast sööki, sest ei peasenud, see oli maja pruuk ja

Pillid, pasunad, trummilööjad
on kõik pulma leiva sööjad —

seda pruuki ei olnud ka mitte. Kas need p u l m a d olid? Pulmad jah, aga nõnda, nagu nad ristirahva juures p e a-v a d olema. Jakobi suguselts oli ka pulmas, aga nemad nimetasid niisugusid pulmi eneste vahel m a t u s e k s, kus nad ei teadnud, kas pidi nutma või naerma.

Kuida öeldud, Jakob istus ja haigutas, nagu koer köies, sest

Hõissa poiss, ja andke viina,
laske kannud kähku käia! —

nõnda oleks ta heameelega hõisanud; aga mis teha, oli veel liig vara. Kes õnge vette viskab, peab ootama, kunni kala tugevaste otsa hakkab, muidu võib veel vee pinnast tagasi rabada. Nõnda Jakob ka. Ta oli kűll naesemees ja väimees, aga mitte Matsi Peetril p e r e m e e s, ja seep see pea-asi oli. Tema ei tahtnud mitte n a i s t k o h a g a, vaid k o h-t a naesega, ja sellepärast tegi ta kõik, mis ta tegi.

IV.

Pulmad olid möödas, jõulud möödas, Jakob naesemees ja Ann mehe naene — kuida läks lugu nűűd? Kas vagadus veel hiilgas?

Hiilgas veel ikka, aga roosteplekid tulid juba kűlge. Jakobi lambanahk hakkas aegamööda kärisema ja hundi karvad välja paistma. Kes mitte űsna pime ei olnud, võis varsti pärast pulmi tunda, et Jakobi palav vagadus jahtuma lõi. Esmalt hakkas ta Jumala sõna kuuldes haigu-

tama, pärast tukkuma, sellepärast ka juba kambri sängi jääma, kui teised toas lugesid; kõik liig õhkamine ja silmapööritamine kadus ära. Ann oli ju käes, ja Annega ei peasenud ka maja naljalt käest. Aegamööda sűndisid sõnad suhu, mis enne keegi ei kuulnud, ja vahel sekka ka mõni suutäis vannet, et Korvi rahval kõrvad kuuldes huugama jäid.

»Kas see Jakob Võrk on, kes alles mõne nädala eest nii vaga oli, et põlema tahtis minna?»

Tema ise jah! Õletuli põleb kõrgeste, aga mitte kaua. Oodake veel, ehk saame mõnda näha.

Nädalat kolm pärast pűhi istus Madis Salle űhel laupäeva õhtul oma laste ja perega laua ääres ja luges piiblit, esmalt Joannese raam. 3. peatűkki ja pärast Taav. Laul. raam. 23. peat., kuhu juure ta ka mõne manitsusesõna pani. Laulsid veel salmi kaks, ja siis läks pere hingama. Aga Madis jäi oma lastega veel laua ääre istuma, sest ta silmist oli näha, et tal midagi sűdame peal pakitses. Lugemise aegu oli Jakob hästi tukkunud, aga niipea, kui Madis pärast űtles: »Kuulge lapsed», — siis olid väimehe silmad korraga ärgud, kõik uni kui ära pűhitud ja kõrvad kikis, nagu rebasel: mis nűűd tuleb?

»Kuulge lapsed, — űtles Madis, — mina olen vana ja tervis vaene, näete ise, kuida alati köhin ja läkatan. Olen peale 60. aasta seda maja pidanud, mis oma vanemist olen pärinud, ja 20. aastat pidin kui űksik lind seda tegema. Nűűd olen ka juba väsinud. Jűripäevani, kui Jumal päevi jätkab, tahan veel peremees olla, aga siis ka mitte enam. Siis on just 35 aastat täis, kui need rangid õndsa isa kaelast oma kaela võtsin. Jumal on tänini mind läbi aidanud ja mu palehigi õnnistanud, temale olgu au ja kiitus. Aga ma olen ka mõnda risti ja viletsust pidanud nägema. Paradiis on taevas ja nutuorg on maa peal. Kuue puusärgi taga leinates olen ma siit majast kirikuaeda käinud, ja iga käik

on oma jagu silmapisaraid võtnud. Ann on mu ainus laps, mis mul veel järele jäänud. Ma räägin sest, aga ma ei nurise mitte. Kõik teeb hästi Jumal. Kõik mis Jumal annud, on nűűd teie päralt; muid pärijaid mul ei ole.»

»Kui sul neid enam oleks —, mõtles Jakob —, poleks mina oma pead siia pistnud»; aga ta oli vait ja laskis taati rääkida.

»Olen oma vanemist näinud, — űtles Madis edasi —, ning ka ise tunda saanud, et hõlpsamat põlve inimesel ei ole, kui teeb, mis lauluraamatu 137. laul iseäranis viimses salmis õpetab. Tööd teha ja Jumalat paluda on kõige hõlpsam ja õndsam. Valmistage endid: Jűripäev on teie esimene perepidamise päev. Aga ma űtlen teile ette: kui ilma Jumalata tahate hakata, siis peate ilma temata ka pea lõpetama, ei saa űle õlekõrre, ja kõik läheb raisku. Niisama tõsi kui Jumala tõotused, on ka tema ähvardused, ja tema kõige kergemad karistused on need, mis varsti kätte tulevad; kõige raskemad, mis pärast surma ees seisavad, kus nuhtlus enam ei lõpe. Paha ma ei taha teist kummastki mõtelda, aga hea sõna isa suust ei tee ka mitte paha.»

Nõnda rääkis Madis, ja mina ei leia mitte palju tűhje sõnu ta jutu seest, vaid mõtlen: oleks kõik pereisad Madise sarnased, siis läheks mõni asi paremine. Ommeti oma väimeest tundis ta vähem, kui kõik teised. Isa jutu pärast kohkusid mõlemad: Ann kohkus, et nii r u t t u isa ette pidi astuma, Jakob kohkus, et veel Jűripäevani pidi ootama, aga ta kannatas veel, ilma et vagaduse pärast suurt vaeva oleks võtnud. Seda nähes õhkas Ann, õhkas Madis ja Jakob — naeris; aga esmalt alles tasakeste ja iseeneses.

Madise tervis läks päev päevalt vaesemaks ja nädal enne Jüripäeva ei saanud sängist enam välja, jõud oli otsas. Jűripäeval laskis ta oma pere sängi ette kokku tulla ja

ütles: »Armsad leivalapsed, siiamaale olete minu pere olnud, tänasest päevast saadik olete mu väimehe ja tütre pere. Mina olen vana ja Jumal teab, kas ma enam ülesse saan. Kuida mind olete teeninud, nõnda teenige ka nooremaid, ja mis mina teile olin, saavad ka nemad Jumala abiga olema. Kartke Jumalat, tehke õigust, siis lähevad kõik asjad hästi.»

Siin vaatas haige äi väimehe peale ja ütles: »No poeg, siin on su pere. Tee nüüd, mis Josua tegi, ja räägi, mis tema rääkis, siis ma suren rahuga.»

»No noh, — ütles Jakob, — teada muidugi, — küll saame läbi, — mis ta ees on? — kus ta peaseb? — teeme tubliste tööd, siis võime vaeva peale ka vahest rõõmsad olla; inimene pole ei ingel ega elajas ka mitte.»

Nõnda astus Madis peremehe aujärje pealt maha ja Jakob istus tema asemele. Perel oli hale meel ja mõned vesistasid silmi, aga Jakob naeris: »Toho, kerged, mis te lõõtsute! Saate minuga harjunud, siis ununeb vanamees oma piibliga varsti meelest; andke aga aega.»

V.

Mis Madis Jüripäeval oli ütelnud, läks tõeks; ta ei saanud mitte enam sängist välja. Häda läks suuremaks, jõud kasinamaks, elu lühemaks, ja surm astus pika sammuga lähemale. Mitu ööd ei saanud suud ega silma kinni. Ann nuttis ja valvas, Jakob naeris ja magas. Ega Madis tema isa ei olnud, vaid oli tal selgeks risuks. »Kui vanad mullahunnikud ei sure, kes siis peab surema? Vanad puud saavad ahjupuuks, vanad inimesed surnuluuks.» See oli Jakobi jutt.

Kolm nädalat oli Ann isa sängi ees istunud ja valvanud, temale pühakirja ette lugenud, temaga palvet teinud ja

laulnud. Ühel neljapäeva õhtul tegi ta jälle sedasama. Isa oli täna väga võimetu. Ann luges Joan. raam. 17. peatükki, ja kui pärast lugemist silmad üles tõstis, oli isa vaim — läinud, käed ristis rinna peal, nägu kahvatanud ja külm; aga lahke rahu helendas ta näo peal, kui järele jäänud päikese ilu, mis puu latvades punab. Madis oli koju läinud. Ann hakkas suure healega nutma, surus isa silmalaud kinni ja läks Jakobit ja peret üles ajama, kes ammu juba magasid.

»Kas tõeste juba surnud? — küsis Jakob ja haigutas. — Mis sa nüüd lõugad! ega ta sinu karjumise pärast enam elusse ei tõuse. Aga seda ma ep oleks mitte uskunud, et see kidur inimene nii kaua pidi vastu panema; aga mõnel vanal on kassi hing. — Või siis nüüd ommeti surnud. Noh, mis teha, siis pean üles tikkuma, olgu keskööaeg, kus kõik loomad puhkavad. Oleks vana läbemata loom ka hommikuni võinud elada; kas tundi kaks enne ehk pärast, mis see oleks teinud?» — Nõnda urises Jakob iseeneses ja ajas riidid selga, aga ommeti nii teraseste, kui kalamees, kellele kesk öösel käsk tuuakse: »Tõuse ülesse, noodad mere ääres kinni ja räimi täis!»

Et see kõik Anne silmavett kümme korda valusamaks tegi, kui see muidugi oli, seda võib iga laps mõista. Mis oli vagal Annel niisugusest mehest edaspidi loota? »On see Jakob, kes enne nii lahke, nii tasane ja vaga oli?» Nõnda õhkas ta mõnda korda. Jah, oota Anneke, saad veel mõnda imet näha. Su Jakobi valguseriie ripub alles teise õla peal; küllap ta viskab selle pea üsna ära.

Madise matused olid, nagu jõukal pereisal peavad olema: hulk rahvast külast koos, pikad lauad rooga täis, kõik »tema õndsa viimseks mälestuseks». Mis muidu palju Korvil pulma aegu ei nähtud, nähti Madise matuse peal: viinapudelid seisid laua peal leemevaagnate vahel, nagu soldatid laadarahva seas. »Sui ajal surnu haisu pärast,

— űtles Jaakob —, ja Jumalavilja kibedus ajab ka leinakibedust ära. Mu sűda on nii kurb, et aegajalt lonksu kaks pean võtma, siis läheb jälle lahedamaks.» Oli ka neid teiste seas, kes Jakobi sõnu järele kiitsid ja niisama paar lonksu võtsid; mis peremees teeb, peavad ka kűlalised tegema.

Aga kuida läks lugu pärast matusid? Noh, Jakob oli peremees ja oma voli käes. Ta näitas nűűd ka, et ohjad tema käes olid. Hommiku- ja õhtupalve kaotati kui »ilma asjata ajaviide» majast ära;űhapäevane kirikukäimine oli tema meelest »tűhi jalanõu kulutamine», mis »kõhtu ei täida». Tasane elu ilma vandumiseta oli »vangi elu». »Hea suutäis vannet jutu sees, — űtles Jakob —, on nagu peotäis soola liha peale, muidu on kõik mage ja lääge, nagu Korvi tänine elu.»

Űtles Ann silmaveega: »Aga armas Jakob, mis uut viisi oled sa meie majasse toonud? Ei õndsal isal seda polnud ega pole kuskil mujal peres!»

Siis kostis Jakob: »Õndsa isa õndsad viisid on õndsate juure läinud. Mis eest ma siis peremees olen, kui õndsa isa viisid siin alles valitsevad? Pea oma palvemokad ja ära tule mind õpetama!» Ann jäi vait.

Paar nädalat enne Suvistepűhi hakati Matsi Peetril kibedaste kambrit űmber ehitama. Vastu teed tehti uks, ukse kõrva aken, akna alla laud, tuppa pikad pingid ja lauad, just nagu . . .

Oota! kűsis mõni, mis see tähendab? Siis kostis Jakob: »Maja tahab kohendada, mina ei ole harjunud vanas suitsuonnis elama.» Ann ajas silmad pärani, aga ei mõistnud hullu ega tarka. Kõigi ta kűsimiste peale vastas vaga Jakob: »Pea lõuad, mis naestel kõigest pärimist on!» — Tuba lubjati ära, uued uksed, aknad ette ja uus ahi sisse, ja kõik näitas välja nagu — kõrtsis. Need mõtted tulid ka Annele, aga ta mõtles: »Jakob on kõrtsi kohas kasvanud, sellepä-

rast ehitab ta ka meie maja kõrtsi moodi; tehku peale, ega nägu maja ei riku ega roojasta.»

Nõnda tuli Suvistepüha reede kätte. Jakob pani hommiku vara hobuse rakkesse ja läks kodust välja. Naesele kõik seletada, seda tema ei sallinud. Aga kuida panid Korvi kűla rahvas imeks, kui ta pärast lõunat tagasi tuli: eesvankri otsas ankur, taga pűűlijahu kott, keskel pudelikorv, kus »peenikest» sees oli, mis ilus välja näitas ja pea kihama ajas. Toobid ja plekkmõõdud kõlksusid vankri redeli kűljes. Õlut ei olnud, see läheb sui ajal hapuks.

So — so: nűűd hakkame aru saama, mis variseri mõttes oli.

»Mis nűűd? — kűsis Ann pool nuttes, — kas minu õndsa vanemate majast peab tõeste kõrts saama?»

»Ja sinust kena kõrtsinaene, — vastas Jakob naerdes, — kes topsi täis kallab ja ise sealjuures magust juttu ajab, et lust rűűbata. Vaata, kes seda oleks mõtelnud, et Matsi Peetri natuke lori Annest[1] nii terane kõrtsinaene pidi saama.»

Niisugusid sapi magu sõnu pidi Ann sagedaste alla neelama ja vait olema.

»Aga nűűd, — űtles Jakob jälle —, pole mul aega sinu torus mokki vaadata, vaid et ma pűhiks valmis saan, võta jahud ja pärmikruus, mis ma õlleköögist kaasa tõin, ja tee neist homme hommiku niisugused pullid[2], kui viimaks L u h a l nägid; kűll ma ise näitan, kui suured; need on väga kenad v i i n a p e a l e võtta.»

Tahtku nűűd Ann ehk tahtmata, ta pidi tegema, mis Jakob käskis; õnneks ehk õnnetuseks oli kasuema, kes enne kaua saksus köögitűdruk olnud, saia tegemise talle selgeks õpetanud. Laupäeva õhtu oli hea kűlimitu täis pullikesi — kopik tűkk — laua peal valmis, mis munarebuga

---

[1] lori Annest — tűhisest Annest [2] pullid — saiad

pealt kollaseks tehtud ja väga kenaste akna läbi välja paistsid; aga Annel oli sűda raske ja silmad vett täis.

Kűsime nűűd, kuida see kõrtsi lugu kõik oli tulnud. See oli lűhidalt nõnda:

Nädalat kolm enne Nelipűhi — kel see kõik meeles seisab? — läks Jakob muu talitamise pärast mõisa, ja kui oli teretanud ja kõrvatagust sűganud, űtles tema: »Aus herra, Korvi kűlas on väga igav elu. Vaesed inimesed jäävad seal soo ja raba taga űsna totraks. Kuskil ei ole neil kohta, kuhu kaűhapäeviti ehk muidu õhtul, kui aeg annab, kokku läheksid juttu ajama ja meelt lahutama.»

»Mis ajaviidet mina neile pean saatma? — kűsis herra. — Kel seal väga igav on, mingu mujale elama; ega mina neile või seltsiks tulla.»

»Tõsi kűll, aus herra, ärge pange pahaks, — vastas Jakob ja kumardas ise nagu kaevuvinn, — aga mis herra arvab, kui katsuksime sinna ehk k õ r t s i asutada; kűll ehk aegamööda ka kulu ära tasub.»

Herra oli noor inimene ja ei teadnud veel järsku, kas kõrts talupoegadele kasu ehk kahju saadab, mõtles järele, űtles: »Aga Jakob, mul ei ole seal ju kõrtsi, ja kahe ainsa pere pärast kõrtsi ehitada, see ei maksa ka midagi.»

»Väga tõsi, aus herra, — űtles Jakob ja kumardas jälle, — aga herral pole ju ka iseäranis kõrtsi eestotsa just tarvis, kui herra minu rumalat nõu alanduses kuulda võtaks ja ameti esmalt minu kätte usuks; mul on suur kammer ja olen selle asjaga ehk natuke enam harjunud, kui mõni muu Korvi peremees; siis oleks kõrtsi ehitamisega veel aega kűllalt.»

Herra mõtles järele, kűsis: »Jakob, kui sa mitte liiga kűmnest ei kűsi, siis oleme varsti kaubal; palju sa kűsid rubla pealt?»

Jakob kumardas uueste ja űtles: »Herra on käsuandja, mina käsu kuulja, mis minusugusel kűsida on? Kui herra

arm mulle lubaks sűgise oma kulu peal mõni toop õlut teha ja mõni pisuke saiapullike valmis veeretada, mis rahvale oleks viina peale anda, kui kűsivad — mis ma muud enam mõistan himustada?»

»No hea kűll, Jakob, — űtles herra, — jäägu nõnda kui sa kűsid, ja peale selle luban sulle veel 6 kopikat rubla pealt; sest Korvi rahvas ei jookse vist kohe sinu juure, nagu kanad kaerahunniku kallale, ja asi võib eestotsa raske olla».

»Kallis herra! — űtles Jakob ja kumardas jälle tosin korda, — teie arm ja tarkus on suur! Mu suu ei mõista sõnadega tänada, mis mu sűda tunneb!» — (Jakobi sűda urises: »Oleks võinud ka kűmme täis panna! Mis ma sest kuuest kopikast rubla pealt saan?») — »Aga uskuge, aus herra, Korvile kõrtsi asutada, on vaesele kõrtsmikule niisama hea, kui jää peale tuld űlesse teha. Inimesed on seal väga tuimad ja rumalad; mõni sõge pole viina näinudki.»

»No hea kűll, Jakob, — űtles herra, — tee sina neid targaks, seks oled sa ju kõrtsimehe poeg. Millal tuled esimest korda kauba järele?»

Jakob kumardas veel hästi kõveraste ja űtles: »Herra tahtmine sűndigu; aga ma mõtlesin nõnda pűhiks oleks paras aeg; mul on ka enne mõni pisuke valmistamine, mis ära tahan teha.»

Vaat nõnda; nűűd oli kaup tehtud ja Jakob võetud kõrtsimees, ning nűűd mõistame kűll, miks temal enne pűhi nii kibedaste kambri ehitamist oli. Sellega oli saadan on muna Korvi kűlasse munenud, ja nűűd ootame, mis sealt välja haudub.

VI.

Suviste esimese püha hommiku oli väga ilus ilmake; soe ja vaga; kased lehkasid, toomingad õitsesid, käod kukkusid, pääsukesed laulsid toa harja peal ja aia teibas, et lust oli kuulda. Vanemad inimesed, kes kodu olid puhanud, hakkasid kiriku poole tõttama, noored poisid, kes öösel õitsil olnud ja keskhommiku maganud, tulid nüüd vainult koju ja läksid Matsi Peetri akna alt mööda. Jakob oli rinnuli akna peal, vasega piip suus, saiakorv kõrval, ja kui poiste tervist oli vastu võtnud, hüüdis tema:

»Sõgedad, kuhu teie jooksete? Eks pistke ka jalad meie tuppa, ajame sõna, kaks juttu; täna pole ju tööruttu taga!»

Poisid lõid peatama, mõtlesid, vaatasid ümber, läksid korraks sisse. »Ega ü k s kord kedagi ei tee» — nõnda mõtlevad kõik, kes pahatöö ette võtavad.

Kolmatkümmend, Jakob oli täna lahke ja mahe, nagu sula või! Ta andis neile kätt, pakkus istet, tubakat piipu, pärast ka südame karastuseks suutäie suhkrunapsi ja saia peale — »no ega täna kallil hommikul keegi maksu hakka võtma, iseäranis oma sõprade käest.»

Nõnda oli hakatus tehtud.

Poisid pidid esmalt küll varsti ära minema, aga Jakob ajas nii magusat juttu, tund kadus tunni järele, kari tuli juba lõunale, poisid olid alles Matsi Peetril, mõnel ka juba pea kihamas ja silmad kirjud.

Pärast lõunat tulid kõik jälle tagasi, tõid ka palju teisi kaasa, sest »naps ja sai olid väga magusad».

Kus varesid koos on, sinna lendab veel teisi juure. Mitmed ei teadnud isegi, mis neid Matsi Peetrile ajas, aga nad läksid ommeti, sest et teised ka läksid, ja esimese püha õhtul oli Korvi küla noorem rahvas juba kõik Matsi Peet-

ril koos, ning Jakob mõistis nii mõnusaste nende aega viita, et mitmed tunnistasid: »Niisugune mees oleks meil ammu pidanud siin olema, siis oleksime omast noorest elust ka magu tundnud.»

Vanemad inimesed, kui kirikust koju tulles kuulsid ja nägid, mis Matsi Peetril sűndis, kohkusid kűll ära, lugesid ka mõned oma poistele Leevi raamatust peatűkikese ette[1], mis kõrvad huugama ajas; aga mis see suurt aitas? Poisid vastasid: »Ega meie kurja pole teinud, muudkui viskasime kurni ja lõime ratast; teised olid ka seal.»

Jakob oli eht variser. Senni kui rahvas veel juua ei mõistnud ja vähe võttis, andis ta ilma hinnata, aga pani viimse kopiku űlesse. »Kűll nad pärast maksavad, — űtles tema ise-eneses, — ma pean neid esmalt natuke harjutama.»

Teiselűhapäeval oli rahvast veel enam koos ja mõni vanem ka juba noorte seas nende nalja vaatamas. Eilne kurnimäng ja rattalöömine läks jälle edasi. Vahel sekka valas Jakob topsid täis ja hűűdis: »Poisid, sõbrad, rűűbake ära, muidu jäävad käed kangeks!» Tubakas ja naps oli ka vanematele inimestele prii, sest Jaakob teadis: pekitűkk petab hiired lõksu — »kűll nad pärast tasuvad».

Kolmandamalűhal oli asi veel parem. Pea kõik kűla oli Matsi Peetril koos ja Jakobil täna palju tegemist. »Kohmetanud Annest» polnud tal muidugi suurt abi, see »tukkus kambris piibli kallal». — Tűkk õhtut oli läinud, ennegu[2] kära Matsi Peetri õuest lõppis, ja teisel hommikul läksid mitmed haigutades ja uimase peaga töösse; aga kus poisid teine teisega kokku said, seal kiitsid: »Need olid rõõmsad űhad, niisugusid pole meil veel olnud!»

Nõnda läks nűűd lugu edasi. Nooremaid inimesi enam

---

[1] lugesid Leevi raamatust peatűkikese ette — sõimasivad läbi
[2] ennegu — enne kui

palju kiriku ei saanud, neil oli kord űks ja kord teine vabandus; kord olid unustanud pastlad likku panna, kord oli űks ja teine liige haige, kord olid liig väsinud ja orjatud, aga pärast lõunat Matsi Peetrile minna olid igal mehel jalad all. Kes pime ei olnud, võis peagi tunda, et Korvi kűla tee nűűd mäest alla läks, ja see läheb ikka hõlpsaste. Igalűhapäeval oli Jakobil võõraid kűllalt ja keegi ei kűsinud ena milma rahata. Rahval oli magu suus, mida enam muidu ei antud, seda ostsid raha pärast. Vana tuttav joodikute vabandus, et inimene töövaeva peale »klaasi viina luude kinnituseks peab võtma» oli juba ka Korvi kűlas mitme suust kuulda, sest igal pahal asjal peab oma vabandus olema, muidu ei jää sűda rahule.

Nõnda hea poolt kurja poole mäest alla minnes tuli Korvil Jaanipäev kätte. Jälle űks päevake, kus űhade asjade peale peab mõeldama, aga nii palju paha ja pattu tehakse. Mispärast peetakse Jaanipäeva? Seda peaksid juba kõik lapsed ilma pika seletuseta teadma. Jaani- ehk Joannesepäev on ristija Joannese sűndimise- ja nimepäev. Jaanitule valgus kesk pimedat ööd, mis hommikul päeva tõustes kuhugile enam ei paista, peab meile Joannese ristimist ja jutlust »parandage meelt, sest taeva riik on ligi tulnud» meele tuletama. Niipea kui Kristus, see tõsine maailma valgus, oma prohveti ametisse hakkas, tunnistas Joannes: »Mina pean vähenema, tema peab kasvama.» Aga kuida peetakse meie päevil Jaanipäeva? Jumal hoidku, sest ei sűnni linnas ega maal palju rääkida! Mis tehakse űleűldse meie ajalűhist ja űhapäevist? Eks enamiste ikka lihaliku lusti ja rõõmu päevi, kus vaene hing näljas seisab ja inimesed űlepea patu sees rõbelevad. — Aga meie ei tohi Korvi kűla lugu silmast ära kaotada.

VII.

Kuida öeldud, Jaanipäev oli Korvil käes. Ammu valutas Matsi Peetri peremehe pea: meesterahvas käisid küll teda vaatamas, aga naesterahvas hoidsid eemale, seisid kodu ja haugutasid sagedaste nõnda mehi, et mõni paaril nädalal enam ei tulnud. See ei võinud ommeti nõnda jääda. Aga kuida pidi Jakob Võrk neid võrku saama? Viin, kaardid, kurnimäng ja rattalöömine ei tahtnud mitte avitada. Aga saiad ja pill? eks need naesterahvale ole, nagu vihm-uss õnge otsas? — Tõsi küll, aga Korvi naesterahvale oli see kõik liig järsku, pealegi polnud vaesel Jakobil oma saadana nooda tõmbamises »kohmetanud» Annest abi kedagi, vaid pidi kõik ise tegema. Aga pea, pea! tal tuli midagi meele. Mis asi oli Luha kõrtsi esmalt naesterahvaga täitnud, et pärast torupilli järele hüppasid ja kargasid, nagu konnad vihmase ilmaga, ja tantsu vahel kaagutasid, nagu kanad munavalus, ja kõik tembud ära tegid — mis asi oli seda teinud? »Teeme kiige!» ütles Jakob ja kargas otse püsti, »see aitab vististe!» Nõnda oli ka. Kiige töö läks üks, kaks, kolm, tuhat nelja, tuhk ja tolm, ning Jaanilaupäeva õhtul oli ilus aerudega kiik kümme sammu toa taga pleek-aias[1] valmis, võll määritud, pingid ümberringi, istu maha, vaata pealt ehk astu peale ja lase käia! Küll Ann nurises ka: »Jakob, pleek-aed saab tallatud!» Jakob kostis: »Pea suu, see saab kümne võrra maksetud! Oleks sa mitte nii kohmetanud olevat, siis läheks mitu asja hõlpsamine, aga mis teha? sa oled nagu kana takus!»

Ann jäi vait, pühkis silmi ja läks oma töö kallale; seda pidi tema ju iga päev kuulma.

Ommeti, mis oleks ilus kiik aidanud, kui Jakob muu asja eest poleks muretsenud? Temal oli ju Luhal kaks õde,

---

[1] pleek-aias — aias, kus kangaid pleekimas peetakse

Tiiu, Liisut[1] ja kolm täditűtart, Kaie, Maie ja Riinut, kõik esimesed tantsukitsed ja lauluräästad, pealegi kaks onupoega, Marti, Pärti, teine esimene viiuli-, teine torupillimees. Mardil oli juba käsi kooldunud viiuli vibu tõmmates, Pärdil silmad punnis peas torupilli puhudes. Neist võis Jakob abi loota, ning kutsus neid kõik Jaanipäevaks oma juure kűlaliseks. Sel aastal oli Jaanipäev just laupäeval ning see oli Jakobil õnneks: kaks pűha oli enam kuiűks.

Jaanilaupäeva õhtu oli käes. Tõrvatonn põles pleekaia taga väljal kuuse otsas, pleek-aed kubises inimesi täis, viiul kiiksus ja torupillűűrgas: »Kűliluu, kűliluu, kűliluuuu! sääreluuuu, — sääreluuuu!» ja vahel sekka: »Teine kűliluu, teine sääreluu, — teine viltkinnas, teine labakinnas, — teine sukasäär, teine vana põid — uuuu!»

Eestotsa vahtisid Korvi tűtarlapsed seda kõik kui imeasja. Luha Kaie, Maie ja Riinut läksid kiige peale. Oh sa pärdik, kui ilusaste nemad laulsid! »Kaasike ja kaasike!» tuli iga sõna järele, muud mul enam meeles ei ole, aga ilus ta oli, muidu ei oleks Korvi tűdrukute suud mitte vett jooksnud. Aegamööda läks űks ja teine ka kiige peale. Oh, oh, kuida see sűdame kõdisema ajas. »Kadri, Madli, Els, tulge, katsuge ka! Ega teie kiigelaua kűlge kinni ei jää! Tõnist, Jűrit kiigutavad — tasa, tasa!» Űks, kaks, kolm — Korvi tűdrukutel oli kiigeamet käes, nagu seal viljamagu suus. Pill űűrgas, kiik kääksus, kűlaneiud laulsid — mis Korvil enam tarvis oli?

Jah, aga pill, ilus pill jooksis űsna maha. Kiigehimu oli täis — lähme rehealla! Suur rehealune oli puhtaks pűhitud, mööda seinaäärt noored kased pandud, kaks suurt laternat rippus laudi all — mis siin viga . . . tantsida? Aga kes mõistis Korvil tantsida? Jakob oma õe Kaiega oli esimene paar, pärast Maiega, pärast Riinuga kunni pea suitsis, korda-

---

[1] Tiiu Liisut — Tiiu ja Liisu

mööda aitasid Viiuli-Mart ja Torupilli-Pärt ka sekka. Korvi poisid ei mõistnud, aga mis ta ees on, eks katsume! Eestotsa läks hulluste kűll, aga samm sammult paremaks ja pärast nõnda, et

Hiir hűppas, kass kargas,
Vana karu lõi trummi.

Tűdrukud ei tahtnud naljalt platsi tulla. Aga mis eest siis Kaie, Maie ja Riinut seal olid? Teine lestasjalg[1] saab teise viimaks põrandale. Korvi neiud tantsisid kűll esmalt nagu lambad haige jalgega, aga tűdrukutel on, nagu oleks neil pagan jalgus, nad katsuvad ja õpivad, kunni valtsivad, nagu tuulispask põrandal. Nõnda Korvil ka. Jakob, meie endine vaga Jakob, oli mees neid õpetama,űhe võttis, teise laskis, ja ennegu puhte kätte tuli, mõistsid Korvi tűdrukud . . . tantsida, ehk kui ka seda mitte, siis oli neil tantsuhimu käes, ja sellepärast hõõrus Jakob käsi ja kihises: seda ma tahtsin!

Nõnda hakkas asi edasi minema. Tűkk ööd oli mööda (paljuks[2] seda Jaanipäevast ööd on?), kui kisa lõppes. Korvi kűla häbiks pean ma tunnistama, et poisid enamiste kõik sooja peaga ja lauldes ära läksid. Ka õppisid nemad täna Mardist ja Pärdist midagi nägema ja tegema, mis enne Korvil tundmata asi oli. Kűllap saate ilma nimetamata aru, ja soe pea ei annud järele arvata, kas temp ilus ehk inetu,űha ehk vaga oli, muud kui sai tehtud. Marti, Pärti űtlesid: »Rumalad Korvi poisid, seda teevad kõik mailma noored inimesed, ega see paha ei ole!» — Jah, tõsi kűll, seda teevad — vanemate häbiks pean űtlema — seda teevad paljud veel tänapäev, et kűlade sees tuled ja õled kokku panevad, ja vanemad, kes seda kűll teavad, pigistavad ommeti silmad kinni, nagu ei näeks nemad, mis nad kűllalt

---

[1] lestasjalg — naisterahvas [2] paljuks — kui palju

näevad. »See on noorte inimeste nali, — ütlevad nemad, — oleme ise ka noored olnud». Aga kui mitu silmaveega segatud tõtt on sest naljast juba välja tulnud ja tuleb veel. Kes ohakaid külvab, see ohakaid lõikab, ehk kuida kiri ütleb: »Kes liha peale külvab, peab liha pealt äramädanemist lõikama», ja niisugust lõikust oli Korvil pärast küllalt. Marti, Pärti, Kaie, Maie ja Riinut olid kaks ööd ja kaks päeva Korvil, läksid siis jälle ära, aga nende tembud ja kombed jäid maha ja on pärast paha vilja kannud.

VIII.

Sest Jaanipäevast saadik oli Korvil nagu püsti kurat lahti. Mehed hakkasid jooma, kaarta lööma, riidlema ja karvupidi kiskuma; naesed õppisid meestelt ametit, läksid ka ajaviiteks Matsi Peetrile, mekkisid[1] esmalt, rüüpasid pärast, lakkusid viimaks, nagu veised. Poisid läksid häbemataks, tüdrukud retiks[2], eksinud lapsed tekkisid Korvile, kus neist enne keegi ei teadnud. Laiskus ja hooletus ja nende järele vaesus ja nappus tulid uksest ja aknast sisse. Jumala sõna ei pruugitud enam, pühapäeva ei peetud enam, kirikus ei käidud enam, tööd ei tehtud enam, ehk tehti joobnud peaga. Paari aasta pärast hakkasid magasist leiba tooma, jälle paari aasta pärast tehti juba paarile oksjon. Kuus aastat läks mööda ja kaheksa uut peremeest oli juba vanade asemele tulnud, ja ükski neist,kes lahti saanud, ei pannud seda enese ega viina süüks, vaid Jumala nuhtluseks, mille vastu inimene ei või parata, iga joodik pidas ennast ikka paremaks, kui ta oli, ja see on nende viis veel iga päev. Jumal võtku ise parandada!

---

[1] mekkisid — maitsesivad [2] retiks — pahaks, jultunuks

Aga kuida variseri lugu läks, mis temast sai?

Endisest variserist sai pärast esimene saduser, kes kellestki ei hoolinud, jõi ja lakkus, nagu eht veis. Vaga Anneke, kel koera elu oli, ei kannud seda kaua, vaid läks juba teisel aastal isa järele mulda ja maeti tema kõrva. Mõne kuu pärast võttis Jakob teise naese, aga mitte enam Korvi kűlast, vaid Langi kõrtsimehe võõratűtre K a d r i, paks nosuninaga tűdruk, nagu tuhakott, aga sel olid kihvad suus ja siiliokkad seljas. Nűűd oli Jakob õnnega koos. See kallis naeseke jõi temaga võidu ja kiskus teda hammastega. Vaesus tuli kätte, ja Jakob sai viimaks maja pealt lahti. Uued peremehed, kes Korvile tulid, hoidsid Matsi Peetrist eemale, ehk neid kűll sellepärast naerdi ja iga sõimunimega nimetati. Teine saks, kes kahju ära tundis, hakkas peale käima, ja sel saksal, kelle järele kõrts oli, läksid ka viimaks silmad lahti, ja seitsme aasta pärast kaotati kõrts Korvilt jälle ära, ja see oli suur õnn.

Kuida siis praegu sealt kűla[1] lood on? Sellest võin ka mõne sõna veel lõpetuseks űtelda. Korvi kűla pole kűll mitte just, mis ta oli, ennegu Jakobi võrku sattus, vana haputaignast on veel hulk järel, ommeti on ta jälle kűmmekorda teisem, kui ta kõrtsi aegu oli. Vanu joodikuid on veel mõned järel, aga neist pole enamiste űkski peremees, ja nooremad hakkavad häbenema. Mõne aasta eest tekkis sinna ka koolimaja kűlasse, aga koolmeister on mulle alles kaunis võõras, ehk kűll tema hoolekandmise läbi tűkki 7 *Postimehe* lehti ka sinna metsakűlasse teed leiavad, mis läbi korvlased ka seda teada saavad, mis *Postimees* neist teistele kõneleb. Aga seda ei tee ma mitte salaja ega ilma nende teadmata, kuid kűla päris nime kirja panna pole mul mitte luba, ja seda pole meil ka tarvis. Sellega on jutt otsas.

* * *

[1] sealt kűla — selle kűla

Õpetused, mis sest jutust võiksime võtta, paistavad juba jutu seest igalt poolt välja ja on lühidalt need:

1. Kus kõrts ja viin võõras, on Jumala sõna tuttav ja armas, nagu enne Korvil.

2. Kus vähe eksitajaid, seal vähe eksijaid.

3. Saadan ei tule alati saabastega, vaid sagedaste sukis.

4. Ära kiida enne õlut, kui ta täiesti seisnud ja selginud on.

5. Ära usu mitte seda, kes ütleb: »Issand, Issand!», vaid seda, kes tema tahtmist teeb.

6. Ütleb keegi: ma olen su sõber, siis tahab ta midagi, aga nõua ära tunda: armastab ta sind ennast või ehk seda, mis sul on.

7. Paljudel inimestel on lamba nägu ja hundi tegu, aga usk õpetab läbi naha nägema.

8. Liig palav päike näitab vihma ja ei paista kaua; liig hiilgav vagadus näitab sagedaste, et ta silmanäo ning keeleotsa peal kõik koos on.

9. Jääkeldri katusel võivad ka lilled kasvada, aga seest on kõik külma jääd täis, nõnda võib ka Ahab, Herodes, Juudas ja Jakob Võrk vaga sõnu rääkida, ja süda on röövliauk.

10. Kui kerge on ühel ainsal kelmil mitu hukka ajada, ja kui raske mitmel üht ainust kelmi parandada. Kust see tuleb?

11. Kust Jumala sõna kaob, seal hakkavad kõik kurjad kombed, nagu seened sõnniku otsas kasvama.

12. Jumala sõna on õige valgus, õige toit: võta see ära ehk pane vaka alla, siis on pimedus ja summ[1] lahti.

Olgu sest tosinast küll. Leiab lugeja ise veel mõne tera, no seda parem.

---

[1] summ — segadus

LIIVIMAA JUUBELIAASTAST.[1]

Millest sűda täis on, sellest räägib suu, ja räägib seda enam, mida suurema tänu ja hea meelega meie sűda selle űle täidetud on, et keiserlik riigivalitsus meie palumist kuulda võtnud ja meile luba annud tänavu suvel Tartus űht űleűldist avalikku juubeli- ja tänu-laulupidu pidada, mis 3 päeva peab kestma. Seks on ministri herra poolest suure lahkusega kinnitatud piduprogramm meie armulise *Keisri Herra* troonipűhal Tartu jõudnud. Nűűd on meie asi valitsuse silma all, nagu lapsed vanemate silma all, seda űha nõnda pidada, kuida tänulikud ja rõõmsad sűdamed seda peavad tegema. Aasta on, mu armsad Eesti vennad, kűll raske ja vaene, aga Jumal taevas rikas ja helde. Ärgem heitkem meelt ära, ärgem jätkem lootust maha: Jumal võib ja tahab omal ajal jälle avitada ja meie põldu õnnistada. Meie tänavune aasta jääb siiski meie vabaduse juubeli-aastaks, mida meie mitte ilma tänupűha űhitsemata ei tohi mööda minna lasta, et meid mitte kõik maailm ei pea puutombiks pidama.

Tõsi kűll, meie vanematest, kes sel õnnistatud päeval, 26. märtsil 1819, juba elasid ja meeltmärkavas vanaduses olid, ei ela mitte palju, sest 50 aastat viivad ligi kaks inimese põlve hauda ja katavad mullaga kinni. Kaks kolmandikku ja rohkem neist, kes priiuse mälestusepűhal laulavad, ei laulnud 50. aasta eest veel mitte; ka nende ridade kirjutaja ei venitanud sel ajal veel ema rinda, vaid on 40 päeva pärast seda ilmale tulnud, nagu tuhat teisi temaga. Aga, mu Eesti vennad, kas meil, hilisematel eestlastel, ehk meie järeltulijatel sellepärast vähem asja on Jumalat taevas, kelle käest kõik head anded tulevad, ehk õnnist keisrit Aleksander I. haua põhja tänada? Ei milgi kombel! Õnnis-

---

[1] 1869 a. *Eesti Postimehest*

tatud olgu ja pühitsetud saagu see kallis päev, senni kui veel Eesti sugu oma vanemate kalmukűngaste vahel kõnnib ja neid mulla alla mäletab. —

Ihulikus elus karedad ja vaimulikus[1] udused ajad olid enne seda. Meie sulg ei või kõigest sellest pikalt siin seletust teha; ei tuleks sellest ka kellegile tulu ega kasu.

Viimaks sai õnnis keiser Aleksander I vanemate aujärje peale valitsema, ja sellega hakkas priiuse koit Baltimaadeűle punama ja värskem eluõhk lehkama. Inimest inimese pärisorjaks pidada, hakkas Aleksander I. valitsuse all auust ja hirrast maha langema. Tema õndsa vägeva käe all tuli 1804 esimene talurahva seadus välja, mis kűll rahvast veel vabaks ei teinud, aga endise põlve vastu juba mõnda kergitas ja muutis. Pea nägi õnnis keiser, et sellest veel kűll ei olnud, ta astus aegamööda edasi, kunni 26. märtsil 1819 ka Liivimaa priiuse allakirjutas ja sellega endisele ajale otsa peale ja rahva vabaks tegi. Jumal ehitagu[2] teda igavese krooniga taevas, nagu ta maa peal ajaliku krooniga ehitud oli.

Tänu heldele Jumalale taevas ja headele inimestele maa peal, nűűd oli rahval ihulik priius käes. Nemad ei olnud enam kellegi omad, vaid ise oma ihu peremehed ja oma vara natukese valitsejad. Aga kuida mõistis rahvas seda vastu võtta, kuida selle eest tänada? Kűsige vanu inimesi, kűllap saate mõndagi kuulda. Mõistlikust priiusest ei mõistnud suurem hulk kõige oma pika habemega veel mitte suurt asja. Imeks ei olnud seal midagi panna, igamees mõistab, kust see tuleb. Mitmed priiks saanud inimesed ei mõistnud mitte, kuida inimest priiks võis nimetad, kes veel tööd pidi tegema, sõna kuulma ja seaduse all elama. Taevas öeldi ju see kõik teisiti olevat.Űleval ehk all, priius pidi ommeti priius olema ja igamees teha võima, mis sűda kutsus ja tahtmine tahtis, olgu hea ehk paha.

---

[1] vaimulikus — vaimlikus, vaimses [2] ehitagu — ehtigu

No jah, see ep se see endise aja paha pärandus oli: mõistmata rahvas ei võinud joonelt mõistlik ega õpetamata õpetatud olla. Neid oli enne ostetud ja müüdud, kaubeldud ja vahetatud, nende pärispidajad[1] olid nende eest mõtelnud ja rääkinud: kust pidid nüüd korraga mõistlikud iseeneste peremehed välja tulema? Üsna harimata ja õpetamata inimesel ei ole ju priius kaugelt seda väärt, mis haritud inimesel; tema ei mõista seda õigel viisil pruukida, ehk pruugib iseenese ja teiste kahjuks.

MU ISAMAA, MU ÕNN JA RÕÕM.

Mu isamaa, mu õnn ja rõõm,
Kui kaunis oled sa!
Ei leia mina iial teal
See suure laia ilma peal,
Mis mull' nii armas oleks ka,
Kui sa, mu isamaa!

Sa oled mind ju sünnitand
Ja üles kasvatand;
Sind tänan mina alati
Ja jään sull' truuiks surmani!
Mull' kõige armsam oled sa,
Mu kallis isamaa!

Su üle Jumal valvagu,
Mu armas isamaa!
Ta olgu sinu kaitseja
Ja võtku rohkest' õnnista,
Mis iial ette võtad sa,
Mu kallis isamaa!

---

[1] pärispidajad — orjaperemehed

L. KOIDULA.

(Lydia Jannsen.)

Jannseni tűtar Lydia, kes C. R. Jakobsoni pandud kirjanikunime Koidula omaks võttis, esimene ja kõige rohkem austatud Eesti naiskirjanik, sűndis 12. detsembril 1843 Vändras. Õppis Pärnu kõrgemas tűtarlastekoolis. Saksa keele valitsuse mõjul koolis ja kodus tegi Koidula oma esimesed katsed tundeluule alal Saksa keeli. Nagu see teistelegi Eesti rahvusliku ärkamise aja tegelastele iseloomulik, jäivad saksuse rõugearmid ka ta eestikeelsesse toodangusse; iseäranis silmatorkav on see kirjades. Eestikeelseks kirjanduslikuks tegevuseks sai ta otsekohest eeskuju omalt isalt, kellele ta kooli lõpetamise järele abiks astus *Perno Postimeest* ja iseäranis selle ilukirjanduslikku osa toimetama. Ta esimesed trűkitud sulesűnnitused, Saksa keelest űmber tehtud jutukesed, on veel hoopis Vändra kantri vaimus kirjutatud. Isa lähemana abilisena Tartus *Eesti Postimehe* toimetamisest ja Eesti ärkavast avalikust elust osa võttes sai ja andis noor kirjaneitsi uut rahvuslikku vaimustust. Ilmusivad ta esimesed eestikeelsed tundeluuletused, veel ilma luuletaja nimeta. Nende kõige sűgavamaks ja sűtitavamaks elamuseks oli »pűha isamaa»; armastuselauludel oli kõrvalisem koht ta toodangus. Kaasaeglasi ei vaimustanud Koidula mitte ainult oma noorusest ja isamaa űlistamisest õhkuva luule paatosega, vaid ka oma romantilise naiskangelase taolise isikuga. Kui Jannsenile vaenuline Kreutzwald, Jannseni poolt harilikult vaikides mööda mindud, avalikult ka tűtart hakkas torkima, ei võtnud Koidula seda mitte vaikides vastu, vaid läks Kreutzwaldile enesele kaebama liigategemise pärast. Siit Kreutzwaldi ja Koidula tähelepandava kirjavahetuse hakatus (1867—1873). Koidula kõige viljakam elupõnevus langes nende kűmne aasta

sisse, mis ta neiupõlves Tartus mööda saatis. Jannseni perekonnaga puutusivad kokku kõik Eesti ärkamise aja juhtivad tegelased, kõik Eesti sõbrad Soomest ja Ungarist. Koidula sai Eesti uueaegsele ilukirjandusele teeavajaks selle läbi, et ta oma luuletustes, juttudes ja näidendites rahva elust ammutas, ajameeleolusid osatas ja ajakűsimusi käsitles. Eesti näitekirjandus ja näitekunst algab õieti Koidulaga. Abielusse astumine saksastatud lätlase tohter Michelsoniga, perekonna mured ja haigused, Eesti ärkamise aja romantika raugemine sisemistes tűlides ja välise surve all lõpetasivad ometi varsti Koidula õitseaja. Suri 30. juulil 1886 Kroonlinnas.

Mis Koidula nime Eesti ärkamise ajaloos otsekui koidujoontega on palistanud, see on tema lűűriline luule. Koidula kõige kaunimad ja tuttavamad luuletused on enamasti ilmunud ta kahes luuletustekogus *Waino-Lilled*, 1866, ja *Emmajöe Öpik*, 1867, ja *Eesti Postimehe* lisades. Käsikirjades veel ligi poolteistsada trűkist avaldamata. Võrdlemine on hiljem näidanud, et suur osa algupäraseks peetud Koidula luuletusi on kas sõna sõnalt Saksa keelest tõlgitud, või jälle vabaltűmber luuletatud; keel on pa guti kaunis konarline. Sama arvustus maksab tema juttude ja näidendite kohta. Tema kõige rohkem kiidetud jutustus *Ojamölder ja temma minnia*, 1863, on nähtavasti Saksa keelest űmber moondatud. Vististi enam algupärased, aga vähem tuttavad ja vähem õnnestanud on ta kolm *Eesti Postimehe Jututoas* ilmunud juttu: *Enne ukse lukutamist*, 1868, *Ainuke*, 1868, ja *Liisu*, 1878. Koidula 1870 a. eestistatud ja näitelavalt esitatud näidend *Saaremaa onupoeg* (űmber tehtud Th. Körneri naljamängust *Der Vetter aus Bremen*) on esimene trűkitud näidend Eesti keeles. Esimese katse Eesti näitemängu rahvuslikule alusele seada tegi Koidula omas järgmises, algupärases näidendis *Särane Mul'k ehk sada vakka tangusoola*, 1872.

KEVADE AND.

Noor pehme õhk mull' kõrvu kostis:
»Oh tule laps! Kuis seista sűndis
»Sul nukral meelel luku all!

»Noor kevade ju jälle tulnud,
»Hulk õisi sulle kaasa toonud —
Tall' läki vasta õhinal!»

Ja kuhu nűűd end pean peitma!
Noor kevade mull' õie vihma
Täis kätel päha kallanud!
Et veel nii palju õnne näeksin,
Nii palju õisi näha saaksin —
Kes oleks seda uskunud!

EMAJÕE KALDAL.

Oh Emajõgi, ma jälle
Su laeneid teretan!
Oh Emajõgi, ma jälle
Su lehk'vat kallast näen!

Sa jälle sűdant rõõmul',
Suud laulul' äratad!
Saűha Eesti jõgi,
Kuis mõtteid laenetad![1]

Kus Kalevite sõnu
Ja tegusid mäletab
Noor põlv ja vana suurust
Neis meele tuletab;

Kus kõrged sambad tõusvad
Ta haualt űlesse
Ja vaimu valgust välk'vad
Mu Eesti piirtesse[2].

---

[1] laenetad — lainetama paned [2] piirtesse — piiridesse

Oh Emajõgi, kűll nägid
Sa aastasadades
Mu Eestimaad pea õnnes
Ja kibedas silmavees,

Ja orjakűtkeid kandvat
Ja rõõmus hõiskavat —
Ja mis aeg toob, ka seda
Su laened veel matavad.

Neid ise aga vaikselt
Sa voolad[1], liigutad,
Näed rahva põlvi tõusvat
Ja jälle kaduvat.

Kes aga su kõnet mõistab,
Sell' mõnda kuulutad
Sest, mis sa aja lennul
Näind, kuuled, teada saad.

Oh Emajõgi, ikka
Sind sűda ka teretab
Niipea silm su pűha
Ja kuulsat kallast näeb!

Ja sinu laened laulvad
Mull' uneviit[2] kord ka —
Lauliku haua lilled
Siit kaugel ei õitsenda[3]!

---

[1] voolad — veeretad [2] uneviit — uneviisi [3] ei õitsenda — ei õitse

MU ISAMAA ON MINU ARM.

Mu isamaa on minu arm,
Kell' sűdant ąnnud ma,
Sull' laulan ma, mu űlem õnn,
Mu õitsev Ęestimaa!
Su valu sűdames mul keeb,
Su õnn ja rõõm mind rõõmsaks teeb,
Mu isamaa!

Mu isamaa on minu arm,
Ęi teda jäta ma,
Ja peaks sada surma ma
Seepärast surema!
Kas laimab võõra kadedus,
Sa siiski elad sűdames,
Mu isamaa!

Mu isamaa on minu arm,
Ja tahan puhata,
Su rűppe heidan unele,
Mu pűha Ęestimaa!
Su linnud und mull' laulavad,
Mu põrmust lilled õitsevad,
Mu isamaa!

KAĻĻIM KINGITUS.

Kuulen űhte nime
Kõlavat,
Taeva võlvilt vasta
Hõiskavat!

Kuu ja tähed temast
Keeravad,
Temast lilleõilmed
Õhkavad!

Temast lindude laul
Pajatab!
Metsa kohin temast
Tunnistab!
Ehatuulel tungib
Põue mull',
Hűűab kullakiirest
Koidikul!

Ajaratas veereb
Vuhinal,
Päevad päevi sund'vad
Tuhinal;
Ikka nende keerul,
Ikka sa
Kuuled űhte sõna:
Eestimaa!

Ja su oma sűda
Kuulata:
Kuida oskab vasta
Hõisata!
Heliseb nii valjult
Päev ja öö
Sűdamest see sõna
Tagase![1]

---

[1] tagase — tagasi

Jumalatel andeid
Palju on,
Nende kätte pandud
Rõõm ja õnn.
Kallimat neil kinki
Polnudke
Kui et sugust sűnd'sin
Eestlane!

ŰŰRIKE.

Õieke, õieke,
Ära nii hellaste õilmitse!
Lilleke, lilleke,
Kiire on kaduma kevade!
Köidab kord kűlmade uha[1] mind,
Täna veel võidab mind luha pind:
Űűrike elu, sind teretan ma
Õilmetega.

Lõoke, lõoke,
Hõiskamist unusta aegsaste!
Linnuke, linnuke,
Salaja sammumas sűgise!
Saagu ka seotud korra keel,
Suveviis sűdames hõiskan veel!
Űűrike elu, sind teretan ma
Lauludega!

Põueke, põueke,
Tungi su tuksumist tagase!
Inime, inime,
Tiiv pandud aastale õlale!

[1] uha — uhk, õhkumine

Magus, jah, magada mullassa:
Täna veel laske mind hõisata!
Ŭŭrike elu, veel hoiab ta mind:
Helise rind!

UNENÄGU.

Laia nägin unes oja
Pikast sillast ohjendud;[1]
Nägin uhke kaljukoja
Sugupinnal põhjendud;

Nägin tema sambad sirges
Pilvepõue ligidal,
Jalul viljavihke virges[2]
Veeti palge higinal;[3]

Põgenenud uras äike
Silla-allsist[4] laenetest;
Noorel nurmel päästis päike
Lillenupud paenetest;

Hommiku- ja õhtutuuled
Puistasivad udusid,
Koidu, Hämariku huuled
Õitseaega kudusid;

Rahu kõndis läbi laane
Õigusega paral[5] käel!
Taara võlvis õnnekaane
Soome, Eesti pinna peal;

---

[1] pikast sillast ohjendud — pika silla ohjendatud, kűtkestatud [2] virges — virgelt, virgalt [3] higinal — higil, higis [4] silla-allsist — silla-alustest [5] paral — paremal

Silla otsad ühendatud
Kandsid ühte isamaad,
Tõetempliks pühendatud . . .
Nägu[1] — millal tõeks saad?

KAEBTUS.

Kus on rahvas vait ja vahva
Kus on kõlisev ta keel?
Kus ka piinal jalg ei kahva[2],
Vana voorus valvab veel?
Kus veel laseb Vanemuine
Laule tuule lennata?
Kus on talvel süda suine?
Tere, oh mu Eestimaa!

Eesti rada, lapse sammu
Hoidsid emakäe naal;
Eesti süda, teadsid ammu:
Soe sul üksi isamaal.
Oh kes südameta sallis,
Et te läinud lahkuma!
Nüüd sind nutan taga kallis,
Kaunis, kauge Eestimaa.

Sajasõit mind saatis ruttu
Võõra rahva rannale
Kus ei kodukeele nuttu,
Naeru tunne üksige;

---

[1] nägu — unenägu [2] ei kahva — ei kohku

Oma pesake kűll pehme,
Lind ei enam aseta[1] —
Armuke, mil jälle lähme
Koju? Oh mu Eestimaa!

Kodukaasik, murumulda,
Emajõe vaikne vool!
Haljas hiis, kus Taara kulda
Varjab Eesti poege hool,
Emapinna hiilgav ilu
Andis laule lõpmata:
Nűűd on põuel talvevilu —
Oh mu kadund Eestimaa!

Nutt siin lepikutes liigub,
Kurbtus kõnnib kaasikus,
Võõral vainul samm siin kiigub,
Haavand põue agarus[2] —
Oh mu vend, kui kodukõlin,
Kui veel hõiskab armuga
Sulle isa nurme helin:
Hoia kinni *Eestimaa!*

KREUTZWALDI JA KOIDULA KIRJAVAHETUSEST:

Koidula Kreutzwaldile.

P. P.

Űhapäeva vaikus hingab űmberringi — pikalt langeb õuest kirikukella hale heli mulle kõrvu. Ta hűűab rahvast űha kotta, s e l l e kannatamisest ja surmast kuulma, kelle nime meie kõik kanname. »Issand, anna neile andeks, nemad ei tea mitte, mis nemad teevad!» Ma olen ainuűksi

[1] aseta — asemeta, pesapaigata [2] agarus — elav liikumine, tegevus

tűhjades tubades: kohuse täitmine paelutab mind täna koju; kui aga vaga mõte rinnus liikumas, siis pöörab tundmine alati T e i e poole ja sulg heidab sűdame teenistusse — ma tunnen ennast parema olevat, niipalju kui űks vaene inimeselaps seda iseenesest tohib nimetada, kui ma, ennast sest igapäisest olemisest lahutades, mõtteid ja tundmist sinna poole kannan, kus nende päris kodu — valguse poole! Mis Teil kűll selsinatsel[1] silmapilgul mõtetes liigub? — Űks ununud hommikune päikesetera lendab minu jalge ees põrandal űhest paigast teise; kas ta mulle sest midagi ei tea jutustada:

Kas műrab õues maru
Ja äike aasadel:
Eks talvel oma aru
Ja aru kevadel?

Nűűd on ta kadunud, teistega űhes varjutavate pilvede sűlle vangistatud, kust rohkeid lumekibemeid välja puistatakse kannatliku loomus-ema[2] rűppe, aga ta tuleb tagasi hiilgavalt ja läikivamalt: seda tean ja usun ma kindlaste, ja kas niisugune lootus ei jõua mitme kurvastuse sees sűdant kinnitada? — — Aga ma räägin Teile nagu laps lapselikka mõtteid, ja ommeti peaksin ma teadma, et Teie aeg kallis on; siiski: kust alustada, kui oma sűdame tundmisele õiget tunnistamise teed jääb juhatada? Kus m õ t e peas selge ja täielik, seal űteldakse sõna kergelt suhu veerevat — s ű d a m e g a saab vist koguni űmberpöördud lugu olema, sest kõige Teie helduse eest ei oska ma ikka uueste muud midagi űtelda kui: tuhat, tuhat tänu! Ärge minu kõnekehvust sűdame tundmuste űmbertõlkijaks volitage — siis ei tohiks ma ju Teie usaldust koguni pärida! Nemad on alati siis kõige nõdremad, kui neile tule-

---

[1] selsinatsel — sel, käesoleval [2] loomus-ema — looduse-ema

leeke vägevust sooviksin. Aga — kui nutmata pisarad kõige kibedamad on, siis on see tänutundmus ka kõige palavam, mis rinnust suhu ei saanud ulatada!

Tõeste, minu Virulaulik oskab rõõmupisaraid silmi meelitada! Teie armas, armas päevapilt! Jah! see on seesama unustamata silmanägu, mida mullu sui ühe tutva juures pisut väiksemas kujus nägin, mis jalga tunniks ajaks enda ette seisatas, et kadedus võõra pildiperemehe peale rinnus põlema süttis. Ma tahan tõtt tunnistada: hiljemine üks kord — mõne aja pärast — mis teadsin mina, kui pika aja Teie seks saaksite kinnitama? — lootsin ka mina ühe niisuguse kuju peremeheks tõusta; aga nõnda varsti — ei, aulik herra! Teie ei või elades teada, kui suurt rõõmuehmatust mulle selle lootmata läkitamisega valmistasite!

Kui suurt armu on Jumal minule annud, kellele mõnikord kartus südame tõuseb, kui oleks kõik paljas unenägu, mis unest ärgates tuule kaob, ehk kui peaksin praegust õnne vanaaegse rahva usu järele ohvriga tasuma, mis kadedate vaimude viha lepitada jõuaks! Lapsepõlves, kui hommiku vara õueaeda astudes kõik lillepeenrad, mis eila õhtu alles nuppudes magama heitsid, õitsel nägin, õilmekesed laiali lahutatud lehtedega varte pealt nikutades mind teretasid, kui naerataksid lapsukese suurte silme üle, kes sõnalausumata õitseva lillepeenra nagu imeloo ette seisma jäi — siis liigutas sagedaste vaga mõte lapselikku südant: seda võisid vististe taeva inglid teinud olla, keda öö varjul ülevalt tähtede hoonetest maha läkitati õueaeda ehitama! Täna tulevad needsamad lapselikud mõtted südamesse tagasi, küsides: kas taevalikud väed mitte ilma minu silma nägemata imejuhtumise sõlmitamiseks käsi ei liigutanud? Et nemad mind nii hilja alles Teie juure juhatanud? Jah, mina ei saa sest ühest asjast tänagi veel aru: kuida ma nii mitu aega ilma Teie

auustatud käe juhatamiseta jõudnud ära elada? *Freilich — es ging ja darnach!*[1] Laske mind uskuda, et selle kahetsemisega, mis selle üle täna minu südant täidab, nimetatud kadeduse käed[2] lepitatud on! Teie, auustatud herra, Teie ei ole sellega midagi kaotanud, mis mitte iga silmapilk teiselt poolt Teile ei oleks vasta hüüdnud, niipea kui vaevaks tahtsite võtta metsa vilistada! Et mina seda heldust p ä r i d a ei tohi, seda tean ma küll; ma oleksin hulga mõistmatum kui laps, kui ma Teie isaliku armu ja oma puuduva teenistuse juures vahet ei oskaks teha. Aga kui keski[3] v õ õ r a s suu ehk m õ t e g i isa helduse ja lapse tänu üle, kui kellegi hing s e l l e üle kohut julgeks mõista, selle ainsa abi üle, mille eest ma Jumalat mitte küllalt ei jõua tänada — —! Aga, ei! Ma näen und! Edaspidisele rahvapõlvele nii palju aru peast mõista,[4] seks ei ole mul mingisugust õigust. — Bettina Arnimi kirjavahetus oma kuulsa sõbraga ei ole tänaselgi päeval veel koguni lahti mõistetud *vom Vorwurf fingirter Aechtheit*[5] — kas mina nüüd ei tohi pead kõrgel kanda? Kes tohiks mulle keelata oma Virulauliku heldest õpetusest osa võtta selle tühja mõtte pärast: et hiljema rahvapõlve v õ i m a l i k kademeelne naeratamine isa ja lapse sõnu kadedusevärvilise klaasi läbi võiks lugeda? *Doch — still davon!*[6]

Teie olete mind lubanud k ü s i d a, kus mulle õpetust tarvis, ja — seda sünnib sagedaste. Mina olen küll naesterahvas ja politika küsimised ei puutu minusse, aga mina olen ühtlasi e e s t l a ne ja ei lähe Teile mitte salgama, et iga asi, mis minu r a h v a s s e puutub, mulle palju vähem politika kuivetanud koort näitab kandvat, kui muidu. Teie ei saa mulle mitte

---

[1] tõsi küll — selle järele see elu ka läks [2] nimetatud kadeduse käed — taevalikud väed [3] keski — keegi [4] peast mõista — keelda [5] võltsimise etteheitest [6] kuid — vaikime sellest

ülearu seda pahaks panema, kui meele tahate tuletada, et ma paigas suureks saanud, kus niisugused küsimised alati minu kõrvu helisevad. — Mõtted selle kohta jooksevad sagedaste koguni teist teed: ühed leiavad eestlase õnne Vene, teised Saksa kepi all — keppi näitab minule niisugune õnn ommeti mõlemate all kandvat! Kas siis Eesti taimeke vägisi võõra oksa peale okuleerimist tarvitab? Kas kodumaa ise seemneidusid mitte ei jõuaks õitsele kasvatada? — Kuid — »solgivesi» on ligemal, »muda» kaugemal — sellepärast ei jõua igaühe silm mitte ühte teisest nõnda ära seletada, et kiitus solgivee poole jääks. Oh et e n d a lättekene pea, pea! nii selgelt voolamas oleks, et mõlemaid ei tarvitataks! Minu Virulaulik ei saa mulle mitte pahaks panema, et mina temale nii julgeste oma aru niisuguste »meesteasjade» üle kätte ütelnud? Mina ei mõista kahtlastes mõtetes muud teha, kui küsida — siin küsin ma!

Kui ma neilt radadelt lahkudes sammu koguni teisele teele juhatan, siis teen seda jälle k ü s i m i s e pärast, lootes, et minu armsa Virulauliku kulm seda korda vastamisel vähem kortsus saab olema, kui esimesel küsimisel, mis tõeste imeks ei oleks panna. Teie nimetate, auustatud herra, »Sipelga» II jaos »üht sõpra, kes Eesti laulu loomise kombest ühe pika õpetuse Saksa rahvale kirjutanud, kus sees kõik Eesti rahva laulikute salakombed avalikuks tehakse»; — kas arvate mulle liig julguseks, kui Teid palun selle sõbra nime (Fählmann?) mulle nimetada? Rahvalaulusid lugenud olen ma küllalt ja mõnda on minu õpetamata silm ka »Kalevipoja» ja mitme muu armsaste õhkuva õilmekese koest välja uuritsenud; aga sest ei või mulle küllalt olla. Need »salakombed» ei lähe mul meelest, — ma ei võinud aga siin kellegi käest teada saada, kes nende avaldaja olnud; seal tuli mulle nõu T e i d nime pärast küsida [1], kelle lahkuse

---

[1] teid nime pärast küsida — teilt nime küsida

peale ma õppinud lootusi najatama. Virulaulik teab mulle kõige selgemat allikat nimetada! —

Teie näete, auustatud herra, küsimistest ei ole mul puudust, kui aga Teie kannatus ja pikk meel, mis mind koguni ära on hellitanud, jaksavad! Siiski tahan siin puhkamise paika pidada, muidu — ka Teie kannatusel võiks oma piirid olla! —

Tutvustama hakanud olen ma end Soome keelega küll, aga pikalt, väga pikalt astuvad varbad tundmata teedel, kus kedagi juhti ees ei ole, samm sammult edasi. Palju mina, õpetamata naesterahvas, targa Dr. Renvalli pikkadest jadinakeelsetest seletustest aru saan, mis mulle otsekohe seda kasu saadavad, kui oleksid Moora — ehk Türgi keeli kirlutatud. Minu armas Virulaulik ei arva »emantsipatsiooni» meie naesterahva kohta kõlblikuks sõnaks — aga kui ilus oleks nüüd, kui mul Ladina keel selge oleks ja rahuga võiksin oodata, kunni Soome-Eesti ehk Soome-Saksa keelne grammatika valmis saaks. »Lugege, lugege ikka jälle, kui Teie ka esiotsa kõigest, mis loete, aru ei saa», andis mulle Dr. Krohn mullu sui nõu, — jah, tõtt tunnistada: ülearu suurt kasu ei ole ma sest lugemisest tänini tõeste veel näinud, et mulle kuum palge tõuseb, kui meele tuletan, et enda tundmist viimase prof. Koskinenist[1] »Eesti Postimehele» läkitatud kirja sisu ümbertõlkimisel kindlaste ei tohtinud uskudagi ja üht soomlast pidin läbivaatajaks paluma. Kui Teie liig sõna-sõnalikku ümbertõlkimist ei päri, siis julgeksin Teile, auustatud herra, minevase epistli mottot nõnda seletada:

Kodumaa õhuke keele pealt puhub,
Kuuskedes kõigub ja loomus[2] muus;
Süda ei üksi mul sõnata seisa,
Rõõmulaul hõiskab mul noores suus.

---

[1] Koskinenist — Koskineni, Koskise [2] loomus — looduses

Sõna sõnalt ei ole kõik seesama, mis prof. Koskineni salmike ütleb, aga mõte saaks ühte minema. Hr. Hurt ütles korra ümbertõlkimise töö selle laulu kallal raskema selle pärast olevat, et Soome keele rahvalaulu vanemad vormid siin kindlamalt näidata kinnipeetud olevat. Salmikene tuli mulle vägisi meele, kui Teie minu »võõrakeelse» epistli peale nii lahke emakeeli vastuse olite andnud. *Ich mag sie so gern, diese naiven und schwermüthigen, dabei reizend anspruchslosen Melodieen des »Kansan Lauluja ja Soitelmia.» Auch einen »Wiron wals» habe ich in dem mir durch prof. Koskinen übersandten Heftchen gefunden: es war wircklich die Melodie eines in meiner Kindheit oft vernommenen »labajala walts», die ich mit obligater Violinbegleitung wiederholt in der Tenne der elterlichen Scheune executiren gesehen! Es hat mich nicht wenig ergötzt, den heimatlichen Flüchtling hier unter fremdem Gevögel zu erblicken, unter dem er sich gar sonderbar ausnimmt!*[1]

Teie viimast ja — ma ei jõua seda üteldes mitte küllalt tänada — nii armast, pikka sõnumikku[2] läbi lehitsedes tõusevad mulle jälle ikka piisad silmi, kui näen, et lugu peaaegu Teist[3] nõnda pöördud, kui oleksin m i n a kes teab mis väärt loomake ja minu armas Virulaulik võiks m i n u s t midagi kasu ehk head näha! Oh aulik herra, kui T e i e käsiaugust kinni ei hakka, küllap anum läheb siis peagi ümber! Aga nimetamata ei tohi ma mitte jätta, et, kui alati oma aru oma Virulauliku alla oskan mõista, ühes

---

[1] Nad on mulle nii armsad, need lapselikud, kurvameelsed, selle juures aga nõiduvalt lihtsad viisid sääl »Kansanlauluja ja Soitelmia» sees. »Viruvalsigi» olen prof. Koskineni läbi minule saadetud vihukeses leidnud: see oli tõesti minu lapsepõlves sagedasti kuuldud »labajala valsi» viis, mida valssi ma tarvilikul viiuli saatel vanemate küüni põrandal olen tantsitavat näinud. Minule on tublisti lõbu teinud seda kodumaa põgenejat siin võõraste lindude hulgas näha, kus ta üsna iseäralikult välja paistab

[2] sõnumikku — epistlit, kirja [3] teist — teie poolt

paigas seda mitte ei tee, vaid avalikku mässamist pean tõstma. — Mina ei lähe Virulauliku laulude eestkostjaks Teie ees heitma, sest kui nemad mitte ise kõige paremine enda eest ei kostaks, kűllap neile siis vastajaid hulga paremate sulgede hulgast valitseda jääks, kui minu väeti terasetikk on; — ei lähe mina ka Teile jutustama, kuida ma alati sűgiselille astrit kalliks õilmeks pidanud, esmalt sellepärast, et tema sűgise tűtar on, kes ikka minu meelest oma haledusest ja lahutusest kõneleva iluga mõtterikkam ja armsam olnud, kui kõrge sui; teiseks sellepärast, et ennemuistne jutt astrit taevatähtede keskelt lasknud maha sadada, et tähtede õde mullalikule meelele kõneleks, kuida silmale veel teist sihti, kui űlevalt maha antud, — maast űlesse! Seks on ka sűgiseõilme lehtedesse magust õhku valatud, aga ta on nii peenikest ja puhast loodust[1], et »õnnistamata» loomad teda ei oska leida, — nemad ei teeni seda ka tunda! — Kui aga minu Virulaulik nii raskeste patustab, űteldes: »mina ei ole kellegi laulik» ja neid sõnu nii tõsise näoga räägib, kui peaks seda igaűks uskuma, siis — siis ei tunne ma űhtegi inimest maailmas, kellele selle sõna peale pattude andeksandmist, elu ja õnnistust veel sűnniks anda — olgu siis temale enesele! Mis kuju järele peaksime meie teised veel julgema kõndida, kui seda suurem nii kűsimata kombel meie eest ära viiakse? —

Laulud pisarad on ikka,
Salapiisad sűdamest,
Olgu valu vägev tundmus,
Olgu õnne salasundmus
Liigutanud lättekest. —

Lõpetuseks lubage mulle veel nimetada, et kohtunik, kui tema »Emajõe Ööpiku» lõpulaulu hukka mõistab, mulle

---

[1] loodust — laadi

ei koguni ootamata hoopi ei rabanud; ma teadsin ammugi juba, et selle kohta paremat ei võinud tulla ja et see minu kõige mõistmatum tegu oli seda laulu niisuguses ülikonnas maailma läkitada; kuid märk[1] oli mulle endale ikka liig hilja alles päha tulnud. Kui suvi mulle natuke enam aega saab tooma, siis tahan Teie nõu mööda mõnda uueste püüda üle valada,[2] kuid Jumala pärast! laske mind alati Teie peale toetada, sest et minust kellelegi igapäisele inimeselegi tuge ei võiks saada. Tõeste! mina ei tea mitte, mis kõigi Teie põhjatu heldete sõnade peale pean kostma? Jah oleks Teie mulle ihus[3] nõnda käepärast kui — tänu Jumalale! — nüüd Teie pildis: nõu oleks mul varsti peetud! Nõnda ei mõista mina muud, kui vaikselt Jumalat ikka uueste selle eest tänada, et ta mind Teie juure juhatanud, kus lind koda leidnud ja pääsuke pesa! Mina ja tuliste sõte korjamine? Millal oleksid minu »haavad» — ma ei tea ammugi enam, kas neid valutamas olnud? — parandamist teeninud, kui nemad nii sooja tuule ja päikese all mitte sel korral juba põhjani parandatud poleks olnud? Sõte korjamisest ei tohi mul vähemat mõtet tulla ega tea ma, kuhu neid tarvis; seda aga tean ma, et Teie heldusrikaste sõnade all muud nõu ei jää, kui nagu täidetud lillekorvi all vaikne[4] seista, seni kui õilmed kaela pudenevad: kes oskaks päikese paistet ja suve soojust õigust mööda tänada!? —

Andku vanaisa arm minu kallile Virulaulikule rõõmsaid ja rahulikka püühi ja pidagu ta mind ka edaspidi lahkes mälestuses, kes ma kunni viimse silmapilguni teda auustades ja armastades saan olema

Teie alandlik Lydia J.

---

[1] märk — aru, mõistus [2] üle valada — ümber valada, uuesti luua [3] ihus — kehalikult [4] vaikne — vaikselt, vaiksena

KATKE »SÄÄRASEST MUL'GIST».[1]

Mängijad:

MÄEOTSA PEETER PINT, vana talunik.
ANNE, tema naine.
MAIE, tema tűtar.
JŰTS, tema poeg.
ERASTU ENN, } Maie kosilased.
MÄNNIKU MÄRT, noor mul'k, }
KURE AADU, vallavalitsuse kasak.

I. 10. Rehealt: Aadu, Peeter ja Anne *(kes supivaagnat ja lusikat kannab)*. Enn *(parsil)*.

PEETER (*käikse väel*[2], *piip suus*). Aga mul'k ta on ja mul'giks jääb ja mina seda hääks ei kiida!

AADU (*ikka Anne poole, kes teda lauale kutsub*). No muidugi, no muidugi, Peeter! — Mul'k? mul'k? No mis sest on, Peeter? Mul'kidel on jõudu, ja vaata, mis kena poiss ta on, Peeter, ja kui auusaste ta rendikohta harinud tänini, ja ma olen ka, hm, nagu kuulnud, et ta nagu enesele päriskohta osta otsib, Peeter, jah! (*Isepaika*) Kui see ometi juba mööda oleks!

ANNE (*kes kõik lauale seadnud, väga lahkelt*). Istuge lauda, Kure-onu, võtke sedagi soola-leiba, mis Jumal meile õnnistanud — olgu Jumala ristike juures! Jah, mis ma pidin űtlema: no ega temagi sűűdlane pole, et ta mul'giks loodud! (*Mehe poole, kõrvalt*). Kas sa sõge oled, et sa ei mõista vasta võtta? (*Aadu poole*) Või päriskohta osta otsis? Vaata! Ei tea misukest?[3]

---

[1] säärane mul'k — niisugune mul'k, Viljandimaa meeste sõimunimi Tartumaal [2] käikse väel — särgi väel [3] misukest — missugust

PEETER (*urisedes*). Jälle mõnda seest välja ajada? Säärane mul'k!

ANNE (*kõrvalt mehele*). Sina oma kiusuga! (*Aadu poole*) No jah, ta on tark ja viisakas poiss. (*Tõukab meest puuska* [1]) Eks ole tõsi, Peeter?

PEETER (*nagu ülemal*). Mis? Ei tea, mis mina tema tarkusest või viisist tean? Võtku tont kõik tarkust! Mul'k ta on seda ma tean!

AADU (*süües*). No muidugi, muidugi Peeter, aga —

ANNE Tule Jumal appi, nagu mul'k enam inimene ei olegi! Võtke õlut veel kõrva,[2] Kure-onu! Jah, mis ma pidin ütlema, no aga ega meie laps ka igaühte vasta ei võta! Ja Maie on usin ja viisakas ja oskab keeta, küpsetada, kedrata, kududa, sukavarrast veeretada: küll ma näitan teile pärast, mis ilus väimevakk tal on, Kure-onu! Ja lehmad, mullikad tunnevad teda kaugelt ära — Jumaluke, jah, — nagu iseennast! Ja tema nägu nüüd ja jume nimetada — Jumala ristike jäägu juure — ei pea küll ise oma mitte kiitma hakkama, aga, l m, eks ta ole nüüd kõige maailma näha: libedaks loodud nagu — nagu mul enesel, Kure-onu! Jah, nõnda küll! Võtke ometi leent veel. (*Valab riista täis*).

PEETER (*nagu ülemal*). Nooh! (*Isepaika*) Õnneks varblastele, et me hernepõllul ei ole!

AADU (*nagu ülemal*). Noh muidugi, muidugi! Eks ole teada, Mäeotsa Mai on vile ja sile laps! Ja Männiku Märti nüüd, Peeter, et ta küll, mul'k on — vaata, need on ju need ülitargad veel, Peeter: ei tule neist ükski üle raja tühja pungaga! Ja Märti jälle, Peeter, tublimat ja targemat poissi ei leia sa kõigest kihelkonnast! Ma ütlen sulle, Peeter, usu mind, Peeter: Aluste Ann oleks teda kahe käega võtnud, aga kust teine tahtis? Mitte!

---

[1] puuska — puusa külge [2] kõrva — juurde

PEETER (*kärgatades*). Alustе? Ära sa mulle nimeta seda nime! Pagana väärt[1], mu süda tuleb täis sees! See oli ka mul'gi sűű!

AADU. No muidugi, muidugi, Peeter, — aga miks sa Alustet ise ei võtnud?

ANNE (*kõrvale, meest puuska tõugates*). Kas sa vägisi kõik tahad hukka ajada? (*Suure häälega*) Jah, tűhjal tõrrel ei kulu kaant ära! (*Aadu poole*) No ega mul ka ei ole teadmata, et ta vanemat rahvast oskab auustada, ja oleme ka näinud kűllalt, kuida ta viimati kirikupingist űlesse tõusis ja ruumi andis, kui olin hiljaks jäänud tulema. Maie võib kűll temaga vist rahul olla! — Űsna värsket õlut, Kure-onu!

AADU. No muidugi, muidugi! Ja seda tarkust, ja seda mõistust, sina minu aeg, ja seda jõudu — ma űtlen sulle, Peeter, ma olen ise tema Kadrina-rublasid näinud, (*pikalt ja vagalt*) ja laste sűdamid peab ikka ka kűsima, Peeter, ikka ka, see on juba nűűd see uus seadus, Peeter, jah!

PEETER (*pahaselt*). Kas ma oma lapse mul'gi kaela kannan, mis?

AADU. No muidugi, muidugi, Peeter, Jumal hoidku! (*Isepaika*) Minu vallaseisust ta ei karda kedagi?

PEETER. Erastu Enn käib juba ammugi temal kosjas —

AADU (*nagu ülemal*). No muidugi, muidugi — Erastu Enn? See põidlata pääluu?

ANNE (*isepaika*). Ta on pime pääst! (*Meest tõugates*) Mis sa ometi peaks—! (*Väga lahkeste Aadu poole*) Siin on veel liha, Kure-onu! Jah, jäägu siis selle pääle! Kui arvate, et nõnda sűnnib, mis meilgi siis selle vasta võib vaielda olla. Ja nagu Peetergi enne űtles rehe all: kui Maie mehele läheb: oma 50 vakka rukkid saab ta kaasa ja teist

---

[1] pagana väärt — pagan võtku

niipalju odre, nisu, see on niisama palju kui Aluste Annele antakse! Mis muidu veel pihusse juhtub, kass ja kana, on iseasi. Ega meie oma last alasti ka ära ei anna, olgu kűll, et me rikkad ei ole.

AADU (*nagu ülemal*). No muidugi, muidugi, seda pole mõteldudki! Kust sa seda teed, Peeter? Ikka ma űtlen: Mäeotsa pere, vaat' need on rahvas! Jõudu on neil ja mõistust päälegi — ja kõik vald võiks teist märku võtta! (*Pääd raputades kõrvale*) Väga raskeste hakkab kinni! (*Suure häälega*) Muidugi jah, seda ma űtlen! Ja nűűd ka aitűma Jumalale —! (*Anne poole, kes ette tõstab*) Ärge enam pange, perenaine, kõht kaelani täis ja minek käes! Ma räägin siis Männikul, et nii ja nii ja et täna õhtu võib ise tulla.

ANNE. No kui te nűűd ise arvate, Kure-onu. (*Peetri poole, sundides*) Eks sa ka räägi ometi? (*Aadu vasta*) Vist ikka kõht poolele jäi? Ei meie toit maitse űhti! Olid ju nagu tihase nokatäied!

AADU. No muidugi — sina kallike, Jumal õnnistagu teie lauda, minu sűda ei kanna suutäit pääle panna! Ja nűűd: Märt, vaene mees, ootab! Jääge siis seks korraks jumalaga! Ja ma űtlen ikka, Peeter: kui Mäeotsal kűmme tűtart kasvaks, need saaksid kõik ära nopitud, teine teise järele nagu maasikad, jah! Usu mind, Peeter! Mina olen valla ametimees!

ANNE (*väga lahkelt*). No mis sa nűűd ka — nii ilmaaegu kiidad —

AADU. No mis ma űtlen! Aga Märt on ka rikas poiss ja tark ja mis űtelda mees! (*Isepaika*) Tänu Jumalale, et nűűd otsas on. (*Suure häälega*) Hääd päeva siis! (*Õue*).

ANNE (*temaga välja minnes*). Teist teile! Ja oma lapsele ma jagan ära kõige viimse hinge takka: pada ja pann, kala ja katel, kõik tema oma! (*Õue järele.*)

---

11. Peeter (*ukselt tagasi tulles*). Enn (*nagu ülemal, ronib tagasi*).

Peeter. Ma viskaks ta pilpaga uksest välja kõige ta rikkusega ja tarkusega! Ei tea, mis minule tema tarkust tarvis läheb! mul'k ta on ja mul'gid on petjad kõik! Aga mis ma teen nende naistega? Nagu hullud tema järele, ja va' Ann veel ise — selle vasta ei mõju minu väeti nõuu! Seda see tarkus kõik toob, et nűűd lapsed isa enese vasta võimust võtavad! Kes mind käskis oma Maie kooli panna? See on ka jälle mõni mul'gi välja arvatud aru, et nűűd naised lugema peavad ja kirjutama õppima ja kes teab, mis kõik — puhas naiste rikk[1], muud űhti. Ja oma Juku ma võtan kűűnlapäevaks koolist lahti — kui Ann laseb — muidu rikuvad selle mul ka ära käest. See sõna jääb pääle. Ma ei űtleks veel midagi, aga — — Oh, et ma nii rumal olin selle Aluste talu käest ära andma nende kätte, seda ma ei anna elades neile andeks! Nűűd istuvad mul'gid minu vanas kotuses,[2] ja ma näeks, et nad Siberimaal oleks; nűűd anna veel oma laps űhele mul'gile! Kui ma ometi Ennu kätte saaks, see teaks ehk nõuu.

KATKE »LIISUST».

Sest saadik nűűd, kui uued teatri-võõrad seltsi saalis oma proovisid ja valmistamisi pidasivad, oli Joosep hoopis nagu käest ära. Nagu unes kõndis ta hommikust õhtuni sepapaja ja kodu vahet, nagu unes tagus ta rauda ja lukke ja võtmeid ja riistu, et Kang talle űhtepuhku pidi sõna ehk rusikaga appi tulema ja sűdame tahtis seest välja vihastada oma tõrkse ja uimase õpipoisi pärast. Lukusepp Kang ise

---

[1] rikk — rikkumine [2] kotuses — kohas, talus

ei olnud muidu juba kellegi kirjamees, ega arvanud teatrimängu inimeste õnnistuseks tarvis minevat; sest saadik aga, kui Joosep seltsimajas sisse ja välja käis, oleks ta, kui tal lűhem aru ja enam kiriklikku meelt päha oleks loodud olnud, varsti jala päält palverahva sekka läinud, nõnda sõgedad näitasivad tema meelest kõik ristipoja sõnad ja teod, mis *Puhte*[1] poolt tuule tõusnud.

Tűkk aega vast tagus poiss űsna vagusi raudvarrast, korraga lõi suust: »Jäta tűhja ohkamist. Vargus on täidetud. Kaubasaks Noor Kivi lennaku kui kiivitaja sinna tänna, hűűdku häält kui palju tahab, mind ometegi kätte ei saa!»[2]

Kangu Joosep ajas silmad pärani.

»Mis sa lorised? Mis vargus on täidetud? Kas sa und näed?»

Joosep ärkas űlesse, temale olivad *Kiwilinad* meele tulnud.

Jälle läks töö natuke aega edasi, siis oli Joosepil võtmeauk uuristatud, aga võtmest palju suurem saanud ja viltu päälegi. Kang vihastas ja kirus, et sepakoda kõlas.

»Sinust elades hääd seppa ei saa», tõotas ta, »sind ikka kihutab laisk hooletus mõnesse linnakeldrisse, űtle mu sõna kätte!»[3]

»Undse[4] mu onu, susi mu sugulane», luges Joosep pääst. »Uputa, Ants, hirmu, karasta sűdant!Űha vaim puhus, nűűd oleme joodetud, tarvis hobusid ka joota!»

»Jah joobnud sa kűll näitad olevat,» põrutas meister, »űtle, sa vist jampsid selge päeva aegu! Űha vaim? Viina vaim näitab su seest puhuvat! Häbene silmad pääst, poiss!»

»Aga ristiisa, vaidles Joosep vastu, »ega mina seda

---

[1] *Puhte* — seltsimaja nimi [2] V. Steini 1872 ilmunud *Kiwi-linad* nimelisest näidendist sõnad [3] űtle mu sõna kätte — pea see meeles [4] undse — udune ilm

iseenesest ei räägi! Need on ju Musta Peetri sõnad, kes *Kiwilinade* pääkelm on ja —»

»Ja kelle kujul sinust ka veel pääkelm kasvab, oota aga!» hüüdis vihane Kang. »Heldene taevas, kui sinu õnnis isa seda sinust oleks näinud! Kasi, et koju lõunale saad, täna sinuga ometi tarka sõna rääkida ei saa! Aga sinu ema ei ole sinust veel ammugi viimast tegu näinud, seda ma ütleksin temale suu sisse, kui mul vaesest vaderist hale meel ei oleks! Ja jah, see *Puhte* rikub su hoopis ära —!»

Joosep läks, väga rahul selle üle, et nii hõlpsaste täna lahti sai, sest vanamees oli paari korra juba tõotanud töölt lahti lasta, kui lugu paremaks ei lähe. Aga ei helisenud meistri noomimine mitte kuigi kaua tee pääle kõrva järele, vaid hoopis üks teine hääl ja teised sõnad panivad ta südame kõdisema. See lugu tuli sellest, et teatrimängijate hulgas ka paar naesterahvast oli, kellel tükis omad sõnad olivad ütelda, ja teine neist, Tiina Ruut, oli priske ja punase näoga piiga, kes ilma vähema kartuseta omad tükid põrandal[1] maha luges ja vahete-vahel silmad poiste järel vahtima saatis. Joosep oli sirge ja priske küllalt, et noorel neiul tema järele maksis silma visata. Tiina oskas ka väga mõistu ja mahedalt noore neitsi sõnu tüki seest nagu iseenese kohta ütelduks seadida, ja muudkui see asi pahandas Joosepit kangeste, et tema asemel teine Tiina kõrval mahedaid sõnu rääkis. No aga seda selgemalt laskis ta silmi juttu ajada ja sõnad sääl appi tulla, kus ta mitte Must Peeter, vaid jälle Joosep Rõng oli. Senini ei teadnud ema Liisu kodus ei ühest ega teisest, muudkui niipalju ta küll märkas, et Joosepi töö ja talituse himu ikka enam vähenes ja poisi mõtted ikka vähem kodu ja omaste juures paigal olivad.

Ka nüüd jälle astus ta tuppa, kus eit ahju ukse ees Reinu haiget pääd süles hoidis, ja kui ema teretas: »Tere lõunast, Joosep!» vastas ta iseeneses:

---

[1] põrandal — näitelaval

»Vaata, tõrv on põrgune Tanil,[1] tűkib sinu suguvõsasse, tahab Mari endale meelitada. Annad sa Mari minule, oh seda pidu ja põlve!»

Liisu ei saanud õiete aru, sest teine poeg oli uinunud ja hoidis ema hõlmapidi pool maas. Kűsis: »Mis sa räägid, Joosep?»

»Must Peeter, sa põrgu vaim, kavalaste oled mind oma võrku tõmmanud, ja pää käib ümber, ei jõua mõtteid kinni pidada.»

Aga nűűd seisis Liisu űsti Joosepi ees ja, silmad hirmu täis, lõi risti poja ette.

Joosep kűsis imestades: »Eit, mis sul on siis?»

»Sa oled vist haige, poeg, ehk kurjast vaimust ära tehtud, et sa nii hirmsaid sõnu räägid», kogeldas ema, ikka veel täis ehmatust.

»Oh mine ometi, eit, mis haige ja ära tehtud! Muud űhtigi, kui et mängivad *Puhtes* tuleval űhapäeval *Kiwilinu* ja mina olen selle juures see pääkurjategija. Neid sõnu sääl pean ma pääst õppima, kui ma Musta Peetrit teen, need seisavad ju kõik raamatus űleval.»

»Kus! Kuida! Teatrit tahad sa mängida, mis päris kurjavaimu pesapaik on, nagu ikka õpetaja űtleb — oh Joosep, Joosep! Kas su viimane aru pääst on kadunud?» ahastas Liisu.

---

[1] Tanil — *Kiwilinade* tegelane, Sarve Antsu sulane

JUHAN WEITZENBERG.

Läinud aastasaja 60-datel aastatel tekkis Eesti keeles hulk käsikirjalisi laule, milledes peitmata värvidega kujutati ühest küljest *Eesti mehe* rasket teopõlve, teisest junkrute ja nende käsilaste omavoli. Lihtsa maarahva hulgas leidus silmi, mis asju teravamini nägivad kui mõne Jumala ja ülemate pääle lootmisele manitseva rahvaisa silmad; leidus Jannseni kaastöölistegi hulgas rahvalikult otsekoheseid ja tundlikka südameid. Üks niisugune oli luuletajaloomuline Juhan Weitzenberg. Sündinud 10. juulil 1838 Kanepi kihelkonnas Võrumaal, 1854 a. Tartu kreiskooli lõpetanud, oli ta paar aastat Tormas Jakobsoni kodukoolitajaks, siis 1858—1861 Alatskivil mõisa- ja vallakirjutajaks, hiljem Narvas Sinovjevi ja Ko. kontoris laekahoidjaks. Reisis 1873 ja 1876 a. väljamaal. Suri 21. oktobril 1877 Narvas.

J. Weitzenbergi vähesed luuletused on laial ajalehtedes, lugemiseraamatutes ja kalendrites; iseäranis võib neid leida Jannseni *Postimehest* ja B. Gildenmanni kogutud *Lillekestest*. Kõige rohkem tuttavaks saanud on kaks Weitzenbergi laulu: *Tõnnis Laks ehk Eestlase issama* (»Laksi Tõnis«), 1860 a. sündinud, ja järgmisel aastal kirjutatud *Wanna hopmanni Nuttu-laul Moisawallitsust käest ärraandes*, mis iseäralisel eestkostmisel 1864 a. võis iseraamatukesena trükist ilmuda.

TÕNIS LAKS EHK EESTLASE ISAMAA.

Kui ma Peipsi piiril käisin
Alatskivil seal,
Tüki aega mina seisin
Surnuaia peal,

Kus on palju inimesi
Hauas hingamas,
Kalmudel puuristikesi
Palju seisamas.

Ühe risti peale nõnda
On seal kirjutud:
»Siia on üht Eesti venda
Maha maetud.

Tõnis Laks siinsamas leidis
Viimast voodikest,
Mille sisse ennast peitis
Elu vaeva eest.»

Oli vana Laksi Tõnis
Talu peremees,
Eluaeg ta mõisat teenis
Palehigi sees.

Raskes elus õhkas tema:
»Millal saab küll ka
Meie lugu paranema,
Saab meil' *pärismaa*?»

Võrumaa pool tõusis kära,
Mehed hõiskasid:
»Vennad, sõbrad, lähme ära,
Lähme ära siit!

Venemaale virutagem:
Seal meil isamaa.
Samarasse sirutagem:
Seal meil hingemaa!»

Seda kuuldes palju rahvast —
Laksi Tõnis ka —
Ühtekokku tõtsid vahvast'
Nõu pidama.

Raha nad seal nõutasid
Katsujatele,
Keda nemad läkitasid
Volga kaldale.

Siis nad mõisas käest andsid
Omad asemed.
Kats'jad aga kaugelt kandsid
Sandid sõnumed.

Nõnda et kõik maha jätsid
Sinna mineki;
Mõisas paluda nad võtsid
Maju tagasi.

Majad aga ära antud
Juba teistele;
Võõras mees saab sisse pandud
Laksi talusse!

Suures mures Tõnis mõtles:
»Kuhu lään ma nüüd?»
Seal siis tuli surm ja ütles:
»Lähme ära siit!»

Seitse jalga pikkusele,
Neli jalga lai,
Maatükk Laksi Tõnisele
Nüüd siis antud sai.

Siin on, armas Laksi Tõnis,
Sinu hingemaa.
Taevas aga on meil õnnis,
Päris Isamaa!

J. HURT.

Jakob Hurt, űks Eesti ärkamise aja teo-võimsatest meestest, sűndis 10. juulil 1839 Põlva kihelkonnas Võrumaal. Käis Tartu kreiskoolis, pärast gűmnaasiumis. Õppis Tartu űlikoolis 1859—1863 usuteadust. Ehk kűll Saksa űliõpilaste-korporatsiooni liige nagu Kreutzwaldki, tegi Hurt Eesti rahvalaulude ja *Kalewipoja* mõjul juba űlikoolis oma eluűlesandeks Eesti rahvamälestuste kogumise ja väljaandmise. Ühtlasi uuris ta Eesti vanemat ajalugu ja tasandas teed Eesti uuele kirjaviisile. Oli Tartumaal Hellenurme mõisas kodukoolitajaks, pärast Kuresaare ja Tartu poisslastegűmnaasiumi kooliõpetajaks. Tegi Jannseni *Eesti Postimehele* kaastööd, pani seadusi Eesti keelde űmber, esines pääkõnelejana esimesel Eesti laulupidul 1869. Kui Jannsen 1871 a. *Eesti Postimehe Jututoa* toimetamise Hurti hooleks jättis, avaldas Hurt sääl rea 1868 a. kirjutatud kujutusi Eesti minevikust, selgitas Eesti kirjakeele kűsimusi, ergutas Eesti vanavara koguma. Kui Aleksander II. 1869 a. luba andis andeid korjata »Eesti kõrgema rahvakooli põhjendamiseks Aleksandri-kooli nime all», kutsuti pääkomitee esimeheks 1870 a. Hurt. Hurti osavad kirjutused kõrgema emakeelse kooli ja hariduse tähtsusest aitasivad *Aleksandri-kooli* asutamise vaimustust pea kogu rahva asjaks õhutada. Samal ajal tõusis Tartus teine űlemaaline ettevõte elusse, *Eesti Kirjameeste Selts* 1871 a.; ka selle rahvusliku asutuse esimeseks esimeheks valiti Hurt. Pääle Eesti kirjavara kasvatamise ja vanavara kogumise asus *Eesti Kirjameeste Selts* Hurti juhatusel agaralt Eesti kirjakeelt lahendama. Vanast kirjaviisist loobumine otsustati Hurti ettepanekul kohe seltsi teisel koosolekul; uue kirjaviisi kindlaksmääramine Tallinna ja Tartu murde űhendamise ja tasandamise sihis näis jõudsasti edenevat; *hea* asemele võeti Hurti soovitatud *hää* tarvitusele, *olid* asemel hakati kirjutama *olivad*. Kuid varsti

tekkisivad lõhed Eesti hariduselu ja kirjakeele rakendamise püüetesse. Hurt oli 1872 a. Otepäässe kirikuõpetajaks läinud ja C. R. Jakobson 1878 a. oma käremeelset ajalehte *Sakala* välja andma hakanud. Kirikuõpetaja Hurti ja kirikuvastase Jakobsoni vahel tõusis põnevus, mis esimeseks ägedaks tüliks laienes kodumaalaste keskel. 1880 a. päälinna Eesti koguduse õpetajaks valitud, lahkus Hurt järgmisel aastal *Eesti Kirjameeste Seltsi* esimehe ametist; 1883 a. üteldi ta häälteenamusel *Aleksandri-kooli* pääkomitee esimehe ametist lahti; 1888 a. avati *Eesti Aleksandri-kool* venekeelse õpekeelega linnakoolina. Eesti avaliku elu juhtimisest ei võtnud Hurt enam osa. Pidas kirikuõpetaja ametit, juhatas tumedal tagurpidikiskumise ajal Eesti vanavara kogumist, harutas Eesti keele küsimusi, esines mõnikord veel kõnelejana laulupidudel ja seltsimajade õnnistamisel. 1886 a. kaitses ta Helsingi ülikoolis oma doktori-väitekirja Eesti nimesõnade lõpu *-ne* üle. Suri 31. detsembril 1906.

Omad *Eesti Postimehe* lisalehes avaldatud kujutused Eesti vanemast ajaloost andis Hurt ka iseraamatuna välja: *Pildid isamaa sündinud asjust*, 1879. See Eesti ajalookirjanduse põhjapanev teos on kirjutatud mõõduka, idealiseeriva sulega ja hoolitsetud asjalikkusega; ei ole keegi enne Hurti, ei ole ka Hurt ise hiljem tabanud nii klassilist eestikeelset ajaloostiili. Hurti toimetatud rahvalaulude kogus *Vana Kannel*, I. kogu 1875, II. 1884, on Eesti vanavara esimest korda muutmata ja puutumata kujul ära trükitud. Hurti ja ta vabatahtlikkude abiliste kogutud määratu käsikirjaline vanavaramaterjal käsitab umbes 45,000 vana laulu, 10,000 muinasjuttu, 52,000 vanasõna, 40,000 mõistatust, 60,000 punkti ebausu kombeid. Sellest rohkusest jõudis Hurt avaldada kaks paksu köidet: *Setukeste laulud*, 1904 ja 1906; kolmanda, 1907 a. ilmunud, köite valmistamisel üllatas teda surm. Eesti ilusamatest rahvalauludest kavatses Hurt Soome *Kanteletare* eeskujul antoloogia välja anda; Eesti rahvalaulu-teisendite niisuguse rahvaomase kokkuliitmise näitena avaldas ta »Soome-Ugri Seltsi ajakirjas» 1906 a. *Kaks keelt Vanast Kandlest*, kust ka järgnev *Ilu laul* pärit. Hurti tegevusest Eesti keeleteaduse alal nimetatagu vähemalt veel ta Wiedemanni »Eesti-Saksa sõnaraamatu» teise trüki toimetamine »Teaduste Akadeemia» ülesandel, 1893.

PILTIDEST ISAMAA SÜNDINUD ASJUST.

Sakslaste siiatulemine.

Sel ajal istus Rooma linnas paavsti tooli pääl Innotsentsius III, kõige vägevam neist, kes iialgi ennast Kristuse asemikuks maa pääl on nimetanud. Tema ainus ja määratu elu mõte oli kõik, mis maa pääl võimuse ja valitsuse nime kandis, Rooma katoliku kirikule allaheitlikuks teha. Selle tõekstegemiseks oli tema terav vaim alati liikumas, tema käsi väsimata talitamas, tema nõu lõppemata, tema meel murdmata. Ükski asi ei olnud nii pisukene ja tühi, et ta teda tähele panemata ja omale abiks tarvitamata oleks jätnud. Kõik olemised[1], ligi ja kaugel, vägevad ja väetimad, nägusad ja näotumad, pidivad tema juhatamise järele avitama Kristuse riiki maa pääl kasvatada ja üle kõikide ülendada. Et Rooma kiriku auu ja hiilgust suurendada ja selle läbi — selle aja usu järele — Jumala auu maa pääl ka kõige tumedamale silmale paistvaks teha, seks oli tema auuahnus täitmata. Kuningad lükkas ta trooni päält ja tõstis jälle teised selle auu sisse, kui sest kirikule tulu tuli. Igal maal oli temal tegemist, siin uusi asutusi luua, sääl vanu maha kiskuda, pea noomida ja karistada, pea kiita ja taga kihutada, ühele käsku anda, teist keelda, ikka sedamööda, kuda tema nimetatud suur elumõte seda nõudis.

Niisugune paavst ei võinud tuttavaks saanud Liivimaad ja lõikust tema kiriku aitade täitmiseks silmist kaotada. Liivlased olivad kerge Kristuse ikke ära põlanud ja maha heitnud ja ei annud rahuvürstile rahus maad, nad pidivad nüüd mööga teraga kirikule allaheitlikuks tehtama. Nii arvas Innotsentsius III. Jala päält laskis tema Saksa-

---

[1] olemised — olevused

maal kõigis paigus kuulutada: võitlemine paganate vastu Liivimaal olevat niisama hää kui ristisõidud Palestiina maale, Jumala auuks, kiriku kasvatamiseks ja võitlejate pattude andeksandmiseks. Nűűd käänasivad kõik, kel ristisõit hommikumaale pikaline ja vaevaline ehk raha puuduse ja ihu nõrkuse pärast võimata näitas olevat, omad mõtted ja jalad Liivimaa poole, kus Kristuse asemiku tunnistuse järele ka pattude koormat võis maha veeretada.

Aastal 1199 kogus suur hulk ristisõitjaid põhjapoolsel Saksamaal kokku, kes valmid olivad Liivimaale purjetama. Albert — ette juba Liivimaa piiskopiks ära nimetatud, et ta kűll[1] Liivimaad veel näinudki ei olnud, aga ses kindlas lootuses ja usus, et ta piiskopi tooli siin maal kaűles saab seadma ja tema päält valitsema, vaimu poolest oma suure peremehe ja isanda Innotsentsiuse sarnane ja tema agar ja ustav sulane —, astus ristisõitjate päämeheks. Kevade 1200 mindi teele. Kahekűmne kolme laevaga ja Pűha Maarja lipu all purjetas Albert Väina jõe suhu.Űhes käes Kristuse kuju, teises mõõk, alustas ta Liivimaal oma tööd teravaste ja selgeste ära arvatud plaani järele. Uus maa, mis ära tuli võita, pidi Pűhale Maarjale pűhitsetud olema ja *Maarjamaaks* kutsutama. Nii kui Palestiina Jumala *Poja* maa oli, nii pidi Liivimaa Jumala *Ema* maaks saama. Kõik õnne ja õnnistust, mis katoliku kirik pűha haua rändajatele Poja maale tõotada võis, lubati nűűd ka Ema maale risti tähe all tulijatele osaks.

Alberti esimene hool oli enesele ja oma abimeestele kindlat asupaika muretseda, kus ta kartuseta elada võis ja kust sakslaste valitsus ja ristiusk Liivi-, Eesti- ja Kuramaale pidi välja lagunema. Seks põhjendas ta Väina jõe kaldal linna aastal 1201 ja nimetas teda *Riia* linnaks. Tei-

---

[1] et kűll — ehk kűll

seks tundis ta ära, et aastased ristisõitjad Saksamaalt mitte täielised ehitajad tema uue piiskopliku valitsuse koja kallal ei olnud; nad läksivad aasta pärast, kui oma ristisõidu hinge õndsuseks olivad lõpetanud, jälle Saksamaale tagasi. Temal pidi jäädav sõjavägi abiks ja toeks olema. Seks asutas ta aastal 1202 *rüütlite seltsi*, kes Maarjamaa ära pidivad võitma, seda kaitsma ja piiskopi sõna kuulma. Neid rűűtlid nimetas ta »Kristuse sõjateenistuse vendadeks». Niisugusid rűűtlite seltsisid oli sel ajal ristiusu laotamiseks ja ristirahva kaitsmiseks mitmel maal asutatud ja nimetati neid ka »rűűtlite ordodeks». *Ordo* on Ladinakeele sõna ja tähendab űht iseäralist »seltsi» ehk »seisust». Alberti »Kristuse sõjateenistuse» vennad kandsivad seisuse ja seltsi täheks valgid mantlid, mille pääle punane rist ja mõõk olivad tikitud. Mõõga tähe pärast kutsuti neid ka »Mõõga vennasteks» ja nende seltsi »Mõõga vennaste ordoks».

Iga mõõgavend pidi ordo liikmeks astudes vandega lubama kolme tõotust rikkumata pidada, nimelt: karskeks ehk naiseta jääda, sõnakuulelik olla ja paganate vasta võidelda. Seltsi päämeest nimetati *ordomeistriks* ja esimene ordomeister meie maal oli Vinno. Mõõga vennaste ordo liikmed olivad kolmesugused: *pärisrüütlid*, kelle pääsi sõdimine oli, *vaimulikud vennad*, kes kiriku talitusi toimetasivad ja haigid ravitsesivad, viimseks *teenijad vennad*, kes maja tarviduste eest muretsesivad ja ka käsitööd tegivad, aga kõigist rűűtlite õigustest osalised ei olnud. Ordo sisu ja űdi olivad pärisrűűtlid, kes Pűha Maarja lipu ja ordomeistri eestvõtmise all kõige raskemad ordo tööd, see on kõik taplused toimetasivad.

Paavst Innotsentsius kinnitas kõik Alberti asutused Liivimaal, nõnda ka tema rűűtlite ordo. Albert korjas oma ordo ristisõitjatest kokku. Et ristisõidu tuli ära ei kustuks, vaid kui võimalik kasvaks, purjetas hoolas piiskop ise iga sűgise Saksamaale ja tuli kevade uue inimeste

hulgaga tagasi, keda tema sõnakad jutlused risti tähte võtma olivad kihutanud. Nende seast täitis ta ka puudused, mida ordo rűűtlite ridades lahingid paganate vasta sűnnitasivad. Osastűks iseäraline sõnakuulmise vaim ja selle aja imeline himu võõra maa sõjategudest osa võtta, osast lootus »häbita auu ja vara enesele korjata», tegi ordo liikmetele ordosse astumise ja jäämise, niisamati ka tema kohuste täitmise kergeks.

Kolmkűmmend aastat on Albert oma ordoga siin maal tööd teinud, ja ta nägi viimati oma elu igatsemise täidetud: Liivi- ja Eestimaa olivad ristiusule ja sakslaste valitsusele ära võidetud, kui ta aastal 1229 siit ilmast lahkus. Kõik tema kolmkűmmend ameti aastat, aastast 1199 kunni 1229, on täis sõja kära ja verist vaenu, nii et teda õigusega »apostliks sõjamundris» ja »piiskopiks raudriides» on nimetatud.

Kaheksa aastat, aastast 1200 kunni 1208, vältas võitlemine *liivlastega*, kes tänapäevasest Pärnumaast saadik mere äärt mööda kunni Kuramaani elasivad ja keele, eluviiside ja vaimu poolest eestlaste sugulased olivad. Vapraste panivad liivlased ordo rűűtlitele vasta, aga viimati lõppes nende jõud otsa, ja ära väsitatud ja vintsutatud lasksivad nemad ennast rahulikult ristida ja võtsivad preestrid ja Saksa valitsejad eneste keskele vasta.

Kergeste ja vere valamata saivad sakslaste ja ristiusu alamateks *lätlased*, kes liivlastest hommiku ja ida pool elasivad. Läti rahvas, oma loomu poolest tasasem, pehmem ja nõdrem, pidi enne sakslaste tulekut kõigilt poolt oma naabritelt palju kannatama. Põhja poolt pigistasivad neid eestlased, õhtu poolt liivlased, lõuna poolt Leedu rahvas ja hommiku poolt venelased. Sakslastelt lootsivad nemad abi ja kaitsmist kangemate naabrite vasta, ja nad võtsivad neid ja nende preestrid rõõmuga vasta. Läti Hendrik, ise preester, kes nende seas elas, neid õpetas ja juhatas ja sest

oma iseäralise nime *Läti Hendrik* saanud, kirjutab omas ajaraamatus nõnda: »Lätlased olivad enne usu vastuvõtmist alatumad ja ära põlatud ja pidivad palju liiga liivlastelt ja eestlastelt kannatama. Sellepärast rõõmustasivad nemad preestrite tulemisest, sest et nad pärast ristimist kõik ühesugust õigust ja ühesugust rahu arvasivad saada.»

Tagasivaatus eestlaste kuueteistkümne aastase sõja pääle (1208—1224).

Tuletame hästi meele, mis nägime ja kuulime, ja mõtleme mõnda asja järele.

Imestelema peame selle üle, et nii alaline verevalamine, põletamine ja riisumine meie maal nii kaua väldata võis. Kuusteistkümmend aastat on Eesti rajad verest ja suitsust auranud ja siiski igal aastal veel rohkeste mehe poegi lahingitesse läkitanud ja vara saagiks võitjale jätnud. Sest võime ära mõista, et Eesti rahvas sel ajal rikas rahvale, varale ja iseäranis vahva vaimule oli.

Sadade ja tuhandete kaupa langes iga aasta eestlasi võitlemise väljal, aga uuel aastal astusivad uued mehed asemele. Suure saagiga läksivad nii mitu korda lätlased, liivlased ja sakslased meie maalt, aga need ei olnud veel hästi koju jõudnud, siis tulivad ju teised parved siia saaki saama, kes ka oma jao saivad ja viisivad.

Küll kaotasivad eestlased palju mehi, aga mitte meelt, küll palju vara, aga mitte vahvust. Meie näeme neid kui vägimehi vaidlevat[1] kunni viimse vere tilgani.

Surmast nad ei hoolinud ja mõned on surma vabaduses ülemaks arvanud, kui vangipõlve vaenlaste käes. Sest

---

[1] vaidlevat — võitlevat

kuulutab meile Läti Hendrik ka kord tűki. Aastal 1204 sűgise, see on siis neli aastat enne suurt Eesti sõda, sõitis űks jagu ristisõitjaid Liivimaalt Saksamaale tagasi. Tee pääl merel ajas maru neid Eesti randa. Eestlased läksivad neile kahekűmne kahe laevaga vasta, aga kaks laeva sattus vaenlaste kätte. Űks sai kohe põhja vaotatud, kui laevamehed osast surmatud, osast vangi olivad võetud. Aga mehed teises laevas hűppasivad ise merde, et ennemine tema niiskes rűpes surma saada, kui vaenlaste kätte sattuda.

Ditliib von Alnpeke, kes riimitud ajaraamatu Liivi- ja Eestimaa sűndmustest meile järele on jätnud, annab eestlastele kord nime uhked paganad ja tahab sellega űtelda, et nemad julged, vaprad ja murdmata meelega olnud.

Missuguse vaimuga vanad eestlased sõtta läksivad, sõjas taplesivad, sõjast tulivad ehk sinna jäivad, tunnistagu meile ka kaks oma vana rahva laulu.

Esimene kiidab surma sõjas kõige paremaks ja laulab:

Sõuaksin ma sõjas surra,
Sõjas surra sõitlemata,
Vaenu rűpes variseda
Ilma pikila[1] piinata,
Ilma koolu[2] kurnamata,
Ilma taudi tappemata!
Kenam on sõjassa suikuda,
Alla lipu langeda,
Mõõga möllul elu műűa,
Ambu-noolila anguda!
Ei ole tõbe tűlitseda,
Ohtu-põlve orjamista,
Valu-sängil valvamista,
Sõja surmal suurem ilu.

[1] ilma pikila — ilma pikalise [2] koolu — surmahaiguse

Teises laulus seletab vend, kes sõjast tagasi tulnud, kodu oma armsale õele tema kűsimuste pääle sõjalugu nõnda:

Minu hella velekene,[1]
Kas on sõjas naine armas,
Naine armas, kaasa kallis?
»Oh mu sõsar, sõstrasilma,
»Masajalgne maalikene:[2]
»Ei ole sõjas naine armas,
»Naine armas, kaasa kallis.
»Sõjas armas haljas mõõka,
»Kallis kangepää hobune.»

Sõsar velelta kűsima:
Kas on sõjas meeste verda?
»Oh mu sõsar, sõstrasilma,
»Masajalgne maalikene:
»Siin jooksvad jõed vesina,
»Sääl jooksvad jõed verena,
»Suitsest saadik sula verda,
»Sadulast saadik Saksa verda,
»Vööst saadik võõra verda;
»Tarretanud velede verda
»Ei ma saanud mõõtemaie.»

Sõsar velelta kűsima:
Kas on sõjas meeste päida?
»Oh mu sõsar, sõstrasilma:
»Nii on sõjas meeste päida,
Kui on soossa mättaaida!»

---

[1] velekene — vennakene [2] maalikene — ilus, armas kujukene?

Kas on sõjas sääre luida?
»Nii on sõjas sääre luida,
»Kui on aias teibaaida.»

Kas on sõjas sõrme luida?

»Nii on sõjas sõrme luida,
»Kui sääl rooguda rägassa[1].
»Ära nõua, neitsikene,
»Pikemalta sõja lugu:
»Mis on sõda sűnnitanud,
See ei kõlba neitsi kõrva!»

Pääle vahvuse ja isamaa armastuse peame, vanade eestlaste pääle vaadates, veel iseäranis nende űhtmeelt kiitma ja tahame siin seda enam lugijate silmi selle pääle juhatada, mida enam see kallis and meil tänapäev näitab puuduvat.

Kõik suur sõjaaeg otsa ei kuule meie ka sõnakest sest, et keegi Eestimaal kuski vaenlastega űhte nõuusse heitnud ja oma vendade vasta tapelnud, olgu siis et mõnes maakonnas, mis juba ära võidetud, mehed sunnitud saivad vägisi võõraste hulgas teiste maakondade eestlaste vasta sõdima. Aga oma kasu ja tulu, oma õnne ja auu pärast, mis sõdades sagedaste nagu õnged vastanikkude sekka visatakse, et mõnd kergemeelelist ja ahnet vaimu ära meelitada, ei teinud seda ka mitte űksainuski.

Kuulsad on vanad greeklased ja iseäranis kuulus kõiges maailmas nende vahva võitlemine Persia rahva vasta, kes neid oma sundimise alla ikendada tahtsivad, arvata aasta 500 ja 450 vahel enne Kristuse sűndimist. Aga enam kui űkskord leiti greeklaste hulgas greeklasi, kes, inetuma sulase-vaimu orjad, otsatuma õnne ahnitsejad, raha ja rik-

[1] rägassa — rägastikus

kuse eest oma rahva ära andsivad, vaenlastele teed juhatades, vendade salanõuu avaldades ehk paiku ja kohte näidates, kust isamaa kõige kergem haavata.

Kűll ei julge meie oma esivanemate sõda ja tegusid suurte Persia sõdadega ja greeklaste tegudega kokku seada,[1] aga oma vägimehise vaimu ja isamaa armastuse poolest ei seisa vanad eestlased sugugi vanade greeklaste ja roomlaste taga, vaid auuga nende kõrval, ärameelitamata ja äraműűmata meele poolest igas tűkis esimeses reas.

ILU LAUL.

Ilu sõitis jõge pidi,
Laulu laia välja pidi,
Hobu hoietud eessa,
Regi tammine tagana.
Naine roogune[2] reessa,
Sõnad sõelaga sűlessa,
Laulud lõngaga kaelassa.

Näginekse, kuulunekse,[3]
Kes kűll vastu puutunekse,
Puutunekse, juhtunekse?
Vastu puutus poiste hulka,
Kamand[4] kaabukandajaida.
Nemad haardsid[5] kűsitella,
Kűsitella, nõuatella[6]:

»Kuhu lähed, Ilukene,
Kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
Kas sa, Tantsu, meida tahad?»

Ilu keelilla kõneles,
Ilu taidis[7], vastu lausus:
»Ega ma, Ilu, teile taha.
Ega ma taha poiste hulka,
Kallu ei poiste kamandusse,
Ihata ei poiste ilu,
Taheta ei poiste tantsu.
Poistel onvad[8] puised sõnad,
Lõhmuklised laulukesed.»

---

[1] kokku seada — võrrelda [2] roogune — pilliroogne, rooehk pillihääleline [3] näginekse, kuulunekse — näib, kuulub [4] kamand — salk, trobikond [5] haardsid — haarasid [6] nõuatella — nõuda, järele pärida [7] taidis — mõistis [8] onvad — on

Ilu sõitis jõge pidi,
Laulu laia välja pidi,
Hobu hoietud eessa,
Regi tammine tagana,
Sõnad sõelaga sűlessa,
Laulud lõngaga kaelassa.

Näginekse, kuulunekse,
Kes kűll vastu puutunekse,
Puutunekse, juhtunekse?
Vastu puutus naiste hulka,
Puutus lidu[1] linikpäida,[2]
Nemad haardsid kűsitella,
Kűsitella, nõuatella:
»Kuhu lähed, Ilukene,
Kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
Kas sa, Tantsu, meida tahad?»

Ilu keelilla kõneles,
Ilu taidis, vastu lausus:
»Ega ma, Ilu, teile lähe,
Ega ma, Tantsu, teida taha;
Ei ma taha naiste hulka,
Kallu ei naiste kamandusse,
Taha ei ligi linikpäida,
Ihata ei naiste ilu,
Taheta ei naiste tantsu,
Kaeta ei[3] naiste kargust.[4]

Naiste läks nalja Narvamaale,
Naiste läks lusti Luigamaale,
Õunapuusse ilusasse,
Verevasse vislapuusse.[5]
Teie ilu unustate,
Laulu meelest minetate![6]
On teil lapsed pisukesed,
Onvad kasinad kanased,[7]
Lähete ulli[8] uinutama,
Meelimarja minetama,[9]
Saa ei te laulu laulamaie,
Saa ei te ilu iskimaie,[10]
Sestap[11] te ilu unustate,
Laulu meelest minetate.»

Ilu sõitis jõge pidi,
Laulu laia välja pidi,
Hobu hoietud eessa,
Regi tammine tagana,
Naine roogune reessa,
Sõnad sõelaga sűlessa,
Laulud lõngaga kaelassa.

---

[1] lidu — tihe salk, hulk [2] linikpäida — naisi (sest et nad linikut kannavad) [3] kaeta ei — ei vaadata [4] kargust — hűppamist [5] vislapuusse — kirsipuusse [6] minetate — kaotate [7] kasinad kanased — nõdrad kanapojukesed [8] ulli — meelemõistmatut, väetit [9] meelimarja minetama — meelepärast marja käitama [10] ilu iskimaie — ilu eietama, valmistama [11] sestap — sellepärast

Näginekse, kuulunekse,
Kes kűll vastu puutunekse,
Puutunekse, juhtunekse!
Vastu puutus neiu hulka,
Kamand kardavanikuida.[1]
Nemad haardsid kűsitella,
Kűsitella, nõuatella:
»Kuhu lähed, Ilukene,
Kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
Kas sa, Tantsu, meida tahad?»

Ilu keelilla kõneles,
Ilu taidis, vastu lausus:
»Kűllap ma, Ilu, teile lähen,
Kűllap ma, Tantsu, teida tahan;
Lähen lustil neiu hulka,
Kallun neiu kamandusse,
Tahetije[2] neiu tantsu,
Kaetije kao[3] kargust,
Ihati ilupidamist!
Ega te ilu unustele,
Laulu meelest minetele:
Neiul ilu eessa jooksis,
Nalja tagana naeratas,
Ise keeras keskeessa,
Ise valas[4] ta vahella.
Sestap te ilu ei unusta,
Laulu meelest ei mineta.
Kui on kuu kirja seessa,[5]
Päeva pesa ääre päälla,
Nii on neiud ilu seessa,
Lapsed laulude vahella.»

Tuli Ilu neiu hulka,
Kaldus neiu kamandusse,
Tuli tema ihatessa,
Kaldus tema kareldessa.[6]

---

[1] kardavanikuida — neidusid, tűdrukuid (sest et nad kardvanikuid kannavad) [2] tahetije — taheti [3] kao — kabo, ilusa naisterahva [4] valas — jooksis, lippas [5] kuu kirja seessa — kuu taevatähtede kirjus hulgas [6] kareldes — hűpeldes, hűpates

C. R. JAKOBSON.

Kuna Jannsen ja Hurt rahutööle manitsedes suuremaid lahkuminekuid sama maa ja kiriku laste vahel püüdsivad ära hoida, rikkus Eesti rahvusliku ärkamise vahekorra Balti-Saksa mõisnikkudega ja kirikuõpetajatega ägedaloomuline kirja- ja poliitikamees Carl Robert Jakobson. Sündinud Tartus 14. juulil 1841 rättsepaselli pojana, kasvas ta Torma kihelkonnas Tartu lähedal; sinna oli ta ettevõtlik isa vaheajal köstriks ja kihelkonnakooliõpetajaks pääsenud. Noor Jakobson õppis Valga kooliõpetajate-seminaris, astus siis isa ametisse Tormas. Kihelkonna võimumeestega varsti vastolusse sattunud, lahkus ta kodumaalt Venemaa pärisorjuse muutmise aastal 1861, õppis edasi päälinnas, tegi gümnaasiumikooliõpetaja eksami, andis keiserlikus perekonnas tundisid. Päälinnas leidis ta eest väikese rühma Balti-Saksa surve alt vabanenud Eesti haritlasi, kelledest iseäranis kunstiakadeemia prof. J. Köler mõju avaldas tema rahvuspoliitiliste vaadete kujunemise pääle. Slavofiilide juht Katkov soovitas valitsusele sel ajal lätlaste, eestlaste ja soomlaste toetamist sakslaste ja rootslaste vastu; valitsuse ringkondadest anti märgata, et Balti sakslaste eesõiguste kärpimiseks rahvas ise enne oma soovidega pidi esinema. Niikaua kui Vene riigivõimu reformide pääle lootval Eesti vabameelsemal voolul oma häälekandja puudus, oli Jakobson sunnitud uuenduste tarvetest Jannseni lehes kirjutama. Paranduste nõudjana tähelepanemist äratanud iseäranis Eesti kooli ja keele asjus, põhjendas ta oma esimese kirjaniku-kuulsuse Eesti kooliraamatute kirjutajana (*Kooli lugemise raamat*, I. jagu 1867) kui ka isamaaliste noodiraamatute väljaandjana (*Wanemuine Kandle healed*, 1869). 1868—1870 kõlas Jakobsoni hääl juba eeskavalise kandvusega kolmes tulises isamaalises kõnes, millede sisuks olivad agitaatorlikud kujutused eestlaste vanast *valguse ajast*, seitsesada aastat kestnud *pimedusest* sakslaste ikke all ja ida poolt tõusvast *uuest koidust*, Vene keisrite armust. Kuid Jakobsoni kirjutuste ja kõnede ägedus ei olnud meelt mööda edasi-tagasi looviva Jannseni elu-

tarkusele. Sellepärast pani Jannsen 1870 a. oma lehe »noore ja tormiliselt edasisammuva» kaastöölise eest kinni, selle järele kui Saksa kirikuõpetajad talle olivad garanteerinud, et Jakobsoni kaastöö tagasilükkamisest kardetud aineline kahju tasutakse. Samal aastal andis Jakobson kogu luuletusi *C. R. Linnutaja laulud* ja oma *Kolm isamaa kõnet* trükki, mida rahva sekka virutatud tuletunglateks on nimetatud. 1871 a. asus ta tagasi kodumaale. Elas esmalt Tallinnas; avaldas 1872 oma päälinnas kirjutatud ühiskondliku näidendi *Arthur ja Anna ehk wana ja uue aja inimesed;* pidas Vändras ajutiselt vallakirjutaja ametit; omandas enesele 1873 talukoha Vändras. Järgmistel aastatel tegi ta pääasjalikult põllumajanduslikkude küsimustega tegemist; valiti varsti Pärnu Eesti põllumeeste seltsi ja hiljem ka Viljandi Eesti põllumeeste seltsi esimeheks. Kui Jakobson pika ootamise järele 1877 aasta lõpul viimati luba sai Viljandis *Sakala* nimelist ajalehte välja andma hakata, siis heitsivad tema kaastööliseks kõik selleaegsed tähtsamad Eesti mehed, nende hulgas ka Hurt. Kuid juba lehe esimesel ilmumise aastal 1878 tuli järsk lahkuminek Hurti ja Jakobsoni vahel. Jakobson sai enese poole selle rahva enamuse, kelle kohalikka mõjuvõimusid ta julgelt ja tabavalt piitsutas, kelle vabastamise eest Balti feodaalse mõisnikuseisuse ja kiriku eestkostmise alt ta vägeva sõnaga sõdis. Kui Hurt *Eesti Kirjameeste Seltsist* 1881 a. oli lahti kangutatud, tõsteti tema asemele Jakobson. Veel halvemini kui Hurti käis Jannseni käsi: *rahva äraandjaks* märgitud, sai ta 1880 a. pääaju rabanduse. Jakobson ise suri äkitselt oma kuulsuse tipul 7. märtsil 1882, järgnevat venestamist nägemata.

C. R. Jakobsoni kirjanduslik tegevus on väga mitmekülgne. Tema tähenduse ja mõju raskusepunkti tuleb otsida ühiskondlikult ja ajakirjanduslikult alalt. Jakobsoni esituseviis ei ole mitte ainult hoogne, vaid sagedasti ka hoolimatu, keel iseäranis alguses saksavõitu ja räpakas. *Linnutaja* — mägi Jakobsoni kodukohas.

VEEL POLE KADUND KÕIK.

Mull' isa lapses[1] rääkis
Küll mitmel vaiksel ööl,
Kuis Eesti priiuspõlve
On vihkand nende meel;

[1] lapses — lapsepõlves

Kuis Eesti rahva vaimu
Nad muljund mudasse,
Ja rahva orjakűtkel
Siis heitnud hädasse.

Siis läks mu meel nii härdaks.
Et nuttis hűűdes heal:
Te Taara muistsed tuuled,
Oh tõuske jälle teal!

Nűűd magab isa mullas
Ja meheks tõusnud ma;
Ei enam kurbtuskeelel
Nűűd taha kaevata.

Sest Taara tammikutes
Ma kuulen kanget healt:
Kõik ennemuistsed tuuled
Ei ole kadund sealt!

KATKE ESIMESEST ISAMAA KÕNEST.

1186 oli see õnnetu aasta, kus esimene »ristiusu apostel» *Meinhart* meie maale jõudis. Ta oli Breemeni linnast pärit, mille kaupmehed ju mitu aastat otsa Liivimaaga olid kaubelnud ja tema rahva rikkusest sellepärast palju mõistsid rääkida. Et saksad siis alles meie maa oleksidűles leidnud, see onűks naeruväärt mõte, sest et nad ommeti nii vähe haritud ka ei olnud, et nad kõigis põhjapoolseis riikides kuulsat Eesti rahvast ei oleks tunnud. Liivi rahvas seisis Meinhardi tuleku ajal Polotski kuninga Vladimiri kaitsmise all. Seda teadis Meinhart väga hästi ja palus selle-

pärast Vladimiri käest luba, enne kui ta oma ümberpöörmise tööga peale hakkas, mis temale ka väga hea meelega anti. Mõningad rikkad ja auustatud mehed lasksid ennast liivlastest peale lühikese õpetuse pea ristida.

Teisel aastal näeme Meinharti ju üht kantsi ehitavat, mida *Ükskülaks* nimetati. Paar aastat veel hiljem, kus ennast ju suur hulk rahvast heaga oli ristida lasknud, rääkis Meinhart ka ju Breemeni ertspiiskopi ülemvalitsusest ja iga vilja kümnenda[1] maksust. Aga nüüd hakkasid liivlased märkama, kuhu poole asjad püüdsid kaaluda; nad hakkasid ära tundma, et need, kes ikka taevariiki suus kannavad, ka sugugi maailma riikisid ära ei põlga. Ju aasta 1198. kohta, kus *Berthold* piiskop oli, jutustab *Läti Hendrik:* »Ja liivlased saatsid ühe saadiku piiskopi juure (kes suure sõjaväega Saksamaalt Liivimaale oli tulnud) ja lasksid küsida, mispärast ta ühe sõjaväe olla kaasa toonud. Saada oma sõjavägi koju ja pööra omastega rahus oma piiskopi-lossi tagasi: neid, kes usu vasta võtnud, võid sa meiepärast sundida teda pidama; teisi avatele teda vasta võtma, aga sõnadega ja mitte piitsadega!»

Siiski ei arvanud Berthold ilma sõjata läbi saavat, kus ta ärateenitud surma sai. *Albertiga,* kes nüüd Liivimaa piiskopiks sai, algab aga meie maa päris hirmus aeg. Ta oli 30 aastat piiskop, aga peaaegu mitte üht aastat ei läinud mööda, kus inimeste veri ei oleks jooksnud, kui vee-ojad. Kõige rohkem oli eestlastel kannatada, sest et lätlased ja ka üks jagu Liivi rahvast pea ära said võidetud ja ennast ristiusku andsid. Ehk küll liivlased ka eestlased olid ja Eesti rahva poole hoidsid, siiski sunniti neid vasta meelt oma vendade vasta võitlema, nagu Läti Hendrik jutustab, kui ta ütleb: »Ja saksad saatsid kõigi liivlaste ja lätlaste juure, ja ähvardasid ja lasksid neile öelda: *Kes mitte välja ei tule ja kristlaste sõjaväe järel ei käi, saab kolme*

[1] kümnenda — kümnise

margaga trahvitud. Ja nõnda tuli hirm kõikide peale ja nad tulid».

Eestlaste vahvus selle hirmsa sõja ajal on imeks panna. Albert läks *iga* sűgise Saksamaale, tuli iga kevade uute ristirändajatega tagasi, ta jagas neile mõisaid välja, ta asutas viimaks aastal 1202 mõõgavendade ordo ehk rűűtlite seltsi, kes selle peale pidid vanduma, et nad oma tervet eluaega selle tarvis saaksid kulutama, Läänemere paganate vasta võidelda. Aga see kõik ei tahtnud aidata, sest eestlased tegid ennast ikka jälle uueste neist väekaupa neile kaela pandud ahelatest priiks. Viimaks, a. 1218, läks ta ka veel vägeva Daani kuninga Valdemari juure, nagu Läti Hendrik űtleb, »selle ärda palvega, et ta oma mereväge tuleval aastal Eestimaa vasta saadaks, et eestlased rohkem alandatud saaksid». Teisel aastal tuli siis ka Valdemar suure laeva- ja sõjaväega Eestimaale.

Kes jõuab neid taplusi kõiki nimetada, mis nűűd igal pool peale hakkasid, ehk kelle sűda kannab sest vereäravalamisest rääkida! Űht asja tahame aga sellest ajast *Otto von Ruthenbergi*, űhe meie maa Saksa rűűtli sõnadega jutustada, et kuuljad näha saaksid, kuidas seal sakste poolt sõditi. »Õnnetumad eestlased olid omale suured koopad maa alla kaevanud, kuhu iseennast, oma naisi, lapsi ja kõige paremat vara ära varjasid, kui kristlikud riisujate parved nende maa peale langesid. Palju elas neist ka űhtepuhku maa all, sest et neil maa peal enam űhtegi elumaja ei olnud. Seesuguse koopa leidsid kord saksad űles. Nemad tegid siis tule koopa ainsa kitsa suu ette, sűűtasid seda tuld kaua aega, ning lasksid suitsu kõik koopa sisse. Kõik, mis elavatest loomadest koopas oli, pidi ära läkatama, ja kristlased leidsid, kui nad viimaks koopa sisse tungisid, rohkem kui tuhat hinge (muidugi enamaste kõik naesed ja väetid lapsed), kes osast ju surnud olid, osast surmaga

võitlesid. Need viimased said silmapilk ära tapetud, väga rikas saak sai aga kristlikult ära jagatud.»

Et sugugi eestlaste *ristimine*, vaid ristitud eestlaste *maad* neil inimestel peaasjaks olid, seda näitab tűli, mis aastal 1220 sakslaste ja daanlaste vahel tõusis. Albert oli kaks missionäri, Peeter Kakenwaldi ja meie Läti Hendriku, Eestimaale saatnud rahvast ristima. Nad läksid ilma sõjaväeta, ja sellepärast laskis rahvas ennast igal pool ristida. Peale selle kui nad ju mitu tuhat hinge olid ristinud tulid nad ka virulaste juure. Nűűd räägib Läti Hendrik nõnda edasi: »Ja virulased esimeses maakonnas, mida *Pudűmeks* nimetatakse, võtsid neid vasta ja lasksid ennast ristida, neliteistkűmmend kűla kõik űheskoos oma vanema Tabelinaga; selle mehe on aga daanlased pärast űlesse poonud, selle eest, et ta riialaste ristimise vasta oli võtnud ja oma poja mõõgavendadele pandiks annud. Muud virulased teistes maakondades aga, sest et nad daanlaste ähvardamiste pärast Riia preestrid vasta ei julgenud võtta, kutsusid daanlasi, kui oma naabrid, oma juure ja said neist ristitud. Sest virulased uskusid, et űks kristlaste Jumal olla, niihästi daanlastel kui sakslastel, űks usk, űks ristimine, ja arvasid, et űhtegi tűli sest ei võida tõusta, ja võtsid oma naabrite daanlaste ristimise vastu. Riialased aga, sest et nad Viru*maad* oma pärisosaks pidasid, sest et nad tema rahva ristiusu alla olid heitnud, saatsid űleval nimetatud preestrid sinna, et teda ristida.» Nõnda Läti Hendriku sõnad. See tűli sakslaste ja daanlaste vahel eestlaste *maa* pärast läks nii suureks,et Albert Rooma paavsti juure läks abi paluma, ja kui ta sealt midagi ei saanud, sest et ka daanlaste saadikud seal olid, kes jälle omalt poolt tema peale kaebtust tõstsid, tõttas ta keiser Friedrichi juure, aga ka ilmaaegu. Keegi ei tahtnud vägeva Daani kuningaga tűlisse heita. Eestlastel aga oli selle tűli juures kõige rohkem kannatada, sest kes ennast sakslastest ristida laskis,

selle poosid daanlased űles, kes aga daanlaste käest ristimise vasta võtsid, neid tõmbasid saksad võlla. Kõige esimesed, kes nende tapmiste juures langesid, olid ikka űlemat sugu eestlased ja vanemad, sest kunni need otsa ei saanud, ei olnud ka hästi võimalik Eesti rahvast pärisorja seisuse sisse lűkata. Ja seda surmavat põlve ei maitsnud eestlased mitte űksi paar aastat, vaid mitu sada aastat otsa. Pärast tuli ka veel muid rahvaid meie maale; seal oli Rootslase, Poolaka, Tatarlase ja Shotigi sõjavägesid leida, kellest igaűks oma poole kiskus. Ei olnud neil Eesti rahva käest enam midagi võtta, siis läksid űksteise keskel riidu, kus viimaks ommeti sakste vägi kõigist teistestűle hakkas käima. Need olid ikka kõige kavalamad, sest õigel ajal mõistsid nad ka paganatega sõprust teha ja nende vennaks heita, nagu Semgalli vűrsti Westhardiga, kes ikka sakstegaűhes teiste ristimata rahvaste vasta võitles, et nõnda ise puutumata jääks, ja keda aastal 1225 paavsti legaat[1] *Modena Wilhelm* veel ei jõudnud kõige oma tulise kõnega sinna saada, et ta ennast oleks ristida lasknud. Siiski jäid saksad tema sõbraks. Eestlased olid kűll ka mitu kord *venelastega* űhes võidelnud, kellega nad ju vanast ajast peale sõprust pidasid, aga et venelastel enestel palju muid sõdasid oli, siis ei võinud neile ka sealt poolt ikka abi tulla.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Aga pimedus ei kesta igaveste, ju tõusis *koit* hommiku poolt ja kuulutab heledat valgust: meie Vene *keisriherrade* arm oli see koit. Sellepärast, nii mitu[2] kui kastetilkasid hommikusele koidule vasta säravad, nii mitu rõõmupisarat läigivad Eesti silmalaudel meie *keisri* auuks, nii mitu Eesti veretilka on valmis ennast tema eest ära valama!

---

[1] legaat — saadik [2] nii mitu — nii palju

KATKE »ARTHURIST JA ANNAST».

Osalised.

ARTHUR VON ADELSTEIN, } mõisnikud.
OTMAR VON ALTFUSS, }
LAANE, pärismaa talupoeg.
ANNA, tema tűtar.
Teenijad ja talupojad.

I. 4. ARTHUR. OTMAR.

OTMAR. Tere, sõber! Ega sulle vasta meelt ei ole, kui oma hommikusel ratsasõidul sinu läve peal vana sõbramehe poolest natukene kinni pean, et sinu seltsis mõne igava tűki tűhja aega ära raisata?

ARTHUR. Tänan väga. Minu aja tunnid aga ei ole millaski kűllalt pikad.

OTMAR. Noh, ega me ommeti tundide pikkuse pärast vaidlema ei hakka. Minul on sinugaűks teine, lahedam asi läbi rääkida.

ARTHUR. Tahaksin kűll kuulda. Ladu ommeti ette!

OTMAR. Tea siis sõber, et see tűdruk, kellest sa minule viimati rääkisid, űks saadana võrukael on. Kui sa rebane ei ole, siis võid selleűűgi pealt väga kergeste tűhja ninaprilliga[1] tagasi tulla. Et mina aga seesugustes libedates asjades, mis meiesuguste meeste juures korrapärast on, enam meister olen kui sina, sellepärast tahtsin sinule oma nõuuga — —

ARTHUR (*kõne vahele rääkides*). Aga mis nõuu sinna tarvis? Armastab mind see neiu, siis võtan ta omale abi-

---

[1] tűhja ninaprilliga — pika ninaga

kaasaks, ei armasta ta mind, noh, siis sinna keegi ei või parata.

OTMAR. Abikaasaks võtma? Kes sellest rääkis.

ARTHUR. Kui mu sõnu teisiti mõistsid, siis olid eksituses.

OTMAR (*vasta tõrkudes*). Sa võiksid selle tűdruku, selle Anna omale tõepärast abikaasaks võtta?

ARTHUR. Tõepärast!

OTMAR. See on sinu kindel nõu?

ARTHUR. Tõepärast!

OTMAR.Űhe talus űleskasvanud tűdruku?

ARTHUR. Tõepärast!

OTMAR. Hahaha! Täna kulbiga leemepaja ees, kanade, anide seas — vuih! — ja homme — meie kõige rikkama mõisniku proua — *sinu* proua, kes sa aga pruugiksid valitseda[1], et űht sinusarnalist[2] naist koju viia.

ARTHUR. Tõepärast, jah!

OTMAR (*tulise vihaga*). Vii oma *tõepärast* kus kõik ja Juudas! Ära tee mu meelt pahaseks! Ju seesuguste sõnadega űksi teotad sa meie kõrget seisust. See tuleb sest laulutegemisest! Oh teie veidrad laulikud, teie nõdrameelsed unistajad! Nagu ei oleks sest veel kűll, et teie omad ninatargad mõtted paberi peale plaksite ja nendega maailma űlelaenutate,[3] teie peate neid ka veel tõeks tahtma teha, űhendama ja kokku köitma, mis mitte űhte ei lähe! Seda ma ju ette ära arvasin, mis sinu igavesest uurimisest, sinu, nagu sa űtled, jumalikkude inimeste kirjadest välja saaks tulema, kus[4] meie hobuste seljas mööda metsi űmber kihutasime, teopoissa põldude peal ja karjatseid metsade vahel sugedes, et viimane rõõm oli! Seal ta nűűd on! Oh teie nolpind[5] laulikud ja kirjamehed, mis võite űhest mõistlikust inimesest kõik teha! Kus ta selle peale peaks vaatama,

---

[1] valitseda — valida [2] sinusarnalist — sinu väärilist [3] űlelaenutate — űle ujutate [4] kus — kuna [5] nolpind — totrad, rumalad

et tema raha hästi kasu tooks, tema varandus kasvaks; kus ise oma suuri mõisaid peaks valitsema ja harima ning selle peale mõtlema, mil kombel kasulikum oleks härgi ja lehmi ja kõige odavam tűdrukuid ja sulaseid pidada ja sööta, ning lõppeks — lűhidalt öeldud — kustűht *auusat* abikaasat leida: selle asemel istub ta, meie maa kõige rikkam rűűtel, űhe väikese mõisakese peal, nagu iga rikas talupoeg omale suurema võiks osta; teeb salmikuid; topib — topib ise linnunahku täis; korjab linnumune, mardikaid, liblikaid, kivikesi, ning lõppeks tahab ta veel űhe talutűdruku naiseks võtta. Madise päralt, kas see veel kellegi mõistus on!

ARTHUR. Űtle ommeti, armas Otmar, pean ma sinu pikka kõnet imeks panema ehk naerma?

OTMAR. Ma näen, täna ei saa sinust asja. Kűll sa aga aegamööda veel minu kullast nõuu saad kiitma. Las' aga esimene tuju mööda läheb! Mina seda asja tunnen. Võta ommeti minust head eeskuju! Seal on mul väikene mõisa, mis ma ära tahtsin műűa, sest et minu suurest mõisast liig kaugel on. Nűűd soovis teda mees osta, kes rűűtlisugust ei ole. Mis ma temale űtlesin? Mina műűn oma mõisa űhele rűűtlile ennem 1000 rubla alla hinna, kui űhele lihtinimese närule kõige suurema kasuga. Kasige! Kõik mu sõbrad olivad rõõmu pärast selle tűki űle kui meelest ära, ja minu sõprade arv ei ole väikene. Kes saaks selle vasta sinuga űhte nõuusse heitma? Tõeste, tahaksid sa kõiki neid, kes seda teevad, űles kirjutada, sul ei maksaks sule otsa plaki[1] sisse kasta.

ARTHUR. See on kűll kõige kaunim tegu, mis sa omal eluajal oled teinud?

OTMAR. Minupärast, kui tahad. Aga saagu sest jutust tänaseks. Homme ootan ma sind oma juure. Ma loodan, et sa mind siis ju minu tänase kõne eest saad tänama. Jumalaga! (*Läheb ära*).

[1] plaki — tindi

5. Arthur (*üksi*).

Kuidas on võimalik, et sinu uhkes maailmas, Looja, seesugusid viletsaid loome elab, nagu see inimene, kes ennast rűűtliks nimetab! Otmar, Otmar, sa oled mind raskes hingevalus tagasi jätnud! Anna ei maksa sinu silmis midagi, sest et ta oma kanu ja tuvikesi söödab, ja minule annad sa nõuu selle peale mõtelda, kuidas sulaseid nii halvaste ja härgi nii hästi kui võimalik sööta. Mis on siis sinu hind? Űks rűűtel tahad sa pealegi olla? Kus on sinu rűűtli*meel*? Kus sinu rűűtli*teod*? Su praeguűles arutatud mõtted, need ei ole kellegi rűűtli nime väärilised? Oh, kuidas teotatakse meie ajal seda nime, mida vanast űksi suurte tegudega ära teeniti! Aga siiski ei julge mu sűda! Veel ei ole kõik lootus kadunud. Ma tahan teda eksituse teelt, mille peale ta juhtunud, katsuda tagasi pöörata. Ei saa minule see asi ehk ka korda minema, siis olen ma ommeti teinud, mis minu inimeselik kohus oli. (*Väljas on laulmist kuulda: »Oh võtkem Jumalat» j. n. e.*) Mis see on? Kust see lauluheal mu kõrva kostab? (*Vaatab aknast välja*). Ha, minu talupojad on tulnud, et minule peale mu tagasituleku võõralt maalt õnne soovida. Tere tulemast! (*Toapoisi vasta, kes ukse peal nähtavale tuleb*). Too see rahvas minu juure, las' nad aga tuppa astuda! (*Toapoiss tagasi*). Kes julgeb öelda, meie talurahvas olla tänamata! Katsugu ta poolestki nende vaeste inimeste soovimisi tähele panna, vähegi nende kurba ajalikku elu kergitada, ja ta saab neilt nii palju tänu ja armastust leidma, kuidas[1] ta seda millaski nii rohkeste ei oleks julgenud loota.

---

[1] kuidas — nagu

»SAKALA»[1] VÄLJAANDJA AVALIK VASTUS ÕPETAJA J. HURTI AVALIKU KIRJA PEALE.

Armas õpetaja J. Hurt! Teie olete *Eesti Postimehes* ühe kirja minule kui *Sakala* väljaandjale kirjutanud, ja see kiri on nõnda:

»Armas *Sakala* toimetaja! Rõõmuga olen poole aasta eest teie seitungi[2] tulemist ootnud. Aga nüüd pean kurbtusega lugema ja nägema, et Teie hää meelega ristiusule ja kirikule liiga teete. Teie kipute avalikult usu põhja alt ära kaevama ja kiriku müürisid maha kiskuma. Sellega rikute keset ristikogudust ka kristlikka elukombeid. See on suureks kahjuks, ja ma kahetsen seda väga. Ristiusk, nõnda kui teda püühas kirjas õpetatakse, on meie ülem vaimu ja südame harimise põhi ja meie kõige kallim vara siin maa pääl. Kristlik kirik on meie vaimulik ema ja tema on Euroopa rahvad selle järje pääle kasvatanud, kus nad praegu seisavad ja muist rahvaist üle käivad. Tema on ka meie, ristirahva, vaimu ja südame harija olnud ja peab ka edespidi selle auu ja ameti sisse jääma. Kes siis seda oma vaimulikku ema põlgab ja mõnd muud põhja rahva valgustamisele tahab panna, eksib minu arvates raskeste. Iga õige Eesti mees peab oma kirikut ja ristiusku armastama ja auustama ja ei tohi mitte sallida, et teda pilgatakse ehk maha lõhutakse. Et Teile küll mitmeltpoolt ja mitu korda seda meele on tuletatud ja Teie leht siiski selle poolest ei parane, siis on mul kaastöö tegemine Teie seitungi põllul võimata ja palun mina minu nime oma kaastöötegijate hulgast maha kustutada.

Otepääs, 18. juulil 1878.

J. Hurt,
Otepää õpetaja.»

---

[1] *Sakala* — vahvade Viljandi eestlaste maa nimetus Läti Hendriku kroonikas [2] seitungi — ajalehe

Siin räägite *tõtt* ja *valet*. Tõsi on, mis Teie kristlikust usust ütlete, sest ka minu elu põhjuse järele on »ristiusk, nõnda kui teda püühas kirjas õpetatakse, meie ülem vaimu ja südame harimise põhi ja meie kõige kallim vara siin maa pääl». Aga kui Teie ütlete, et mina »avalikult usu põhja alt ära kipun kaevama» ja »kiriku müürisid maha kiskuma», siis on see üks nii suur vale, et ma mitte ei usu seda tunnistust Teie enese sulest välja voolanud olevat.

Mis ma olen kirjutanud? Ma olen halvaks nimetanud, mis halb on ja mida kõik paremad inimesed ju enne mind on halvaks pidanud, ning ei ole seal juures mitte vahet teinud ülema ehk alama seisuse vahel. Ma olen ka halbu tegusid nimetanud, mis mõned kirikherrad teinud, ja seda on minule kõige suuremaks kurjuseks ja süüks arvatud. Ma olen neid asju just sellepärast nimetanud, et nad usule ja kirikule kahju tegivad ja et asi mõnes tükis paraneks. Aga nagu meie ju vana-aja sündmustest leiame: need mehed, kes kirikuõpetajate vigu nimetama hakkasivad, sest et kirikut puhtas ja püühas olekus näha soovisivad, põletati »ketserite» nime all ära. Meie ajal küll enam seesugusid mehi ära ei või põletada, aga nende peale tehakse nii kaua laimamise kõnet, kunni rahva ees mõjub ja kõik, kelle enese laiem silmaring neid ei kaitse, kiva »umbuskmata»[1] peale hakkavad viskama. Teie olete esimese seesuguse kivi minu peale visanud, ja ma kuulen vaimus, kuidas üks terve koor nüüd selles lootuses hõiskab, et terve Eesti rahvas Teie järele saab tegema. Ehk läheb nende lootus tühja.

Teie olete minule enne ju sagedaste rääkinud, kuidas Teie sinodite peal ja mujal sunnitud ennast minust avalikult lahutama. Teie tundsite väga heaste[2] ära, et sellega muud ei tahetud, kui meid meie töös, mis rahva kasuks

---

[1] uskmatu [2] heaste — hästi

tegime, koost ära kiskuda ja meid ka teine teisega vaenlaseks teha. Siis ma mõtlesin ikka vana-aja inkvisiitsio tööd ja vaatasin kurva silmaga tulevikku. Minu kartus on täide läinud: Teie olete avalikult ennast minust lahti ütelnud. Teie olete seda pealegi vale kaebtusega ja seesugusel kombel teinud, et Teie kirja minu vastalised tõeste minu kahjuks saavad tarvitama. Aga ärgu nad keegi arvaku, et see minu jõudu saab murdma. Siis nad ei ole mind tunnud: *minu jõud on suurem.*

Nüüd kõnnite Teie oma teed ja mina kõnnin oma teed. Niikaua kui need teed ühe ja sellesama eesmärgi — meie rahva ja kodumaa õnne poole — viivad, saame selles töös sõbrad olema. Sest kui ka minu verivaenlanegi midagi teeb, mis meie rahva ja kodumaa kasuks on, siis olen ma oma vaenluse kohe unustanud ja saan teda tema töös auustama, nii kui tarvis. Aga et teie oma seisuse kasu ülemaks olete seadnud, kui terve *rahva* ja *kodumaa* kasu, sellepärast ei saa Teie enam nõuda võima, et meie veel rahva *eestvedamise ameti* niisamasuguse usaldusega Teie hooleks anname, nagu siiamaale. Üks tõsine rahva eestvedaja ei tohi kõikuda, tulgu ka kõik vana-aja inkvisiitsiod veel ülesse ja tema vasta välja.

Teie olete õigeste ütelnud: mind oli mitmelt poolt ja pealegi õige ähvardava sõnaga paarist mehest[1] noomitud õpetaja tegudest midagi laita, kui need ka ei tea kui laiduväärt oleksivad. Aga mina arvan iga ajalehe pühaks kohuseks, et seisuste peale vaatamata halvaks peab nimetama, mis halb on, nagu Püha kiri ütleb: 1 Peetr. 5, 1—3; Tiit. 3, 8; Jak. 5, 19—20. Sellepärast ei ole minu leht »selle poolest paranenud». Teil ja Teie ametil ei ole ehk seesugusid kohuseid, ja Teie olete ennast sellepärast meie vastaliste tahtmise järele »parandanud», ning olete ennast minust

---

[1] paarist mehest — paari mehe poolt

avalikult lahti ütelnud. Jääge Jumalaga ja Issand õnnistagu Teie tööd veel ka edespidi ikka meie kalli kodumaa ja rahva kasuks!

Viljandis, 5. augustil 1878.

C. R. Jakobson,
Sakala Toimetaja.

FRIEDRICH KUHLBARS.

Koidula kaasaeglane Friedrich Karl Johann Kuhlbars, kes oma luuletustes edukalt allegoorilisi ja muinasusuliselt näitavaid aineid on käsitlenud ja isäranis laste ilutunnet harinud, sündis Unikűla koolimajas Sangaste-Laatre kihelkonnas 5. augustil 1841. Õppis űhel ajal Jakob Hurtiga Tartu kreiskoolis, lõpetas 1861 a. Tartu kooliõpetajate-seminari. Lűhikest aega Lätimaal kodukoolitajaks olnud, kutsuti ta 1862 a. Viljandi poisslastealgkooli juhatajaks, mis ametit ta 33 aastat pidas. Suur osa Viljandimaalt tõusnud Eesti haritlasi on Kuhlbarsilt õpetust saanud. 1895 a. tagandati Kuhlbars kooliõpetaja ametist puuduliku Vene keele oskamise pärast. Sest ajast saadik töötab ta pääasjalikult kodumaa mineviku ja kohanimede uurimise kallal. Nooremas eas võttis ka seltsielust osa, vanemas elab űksiklasena.

Kuhlbarsi esimene, tartumurdeline luuletustekogu on: *Wastse laulo ja kannel*, 1863. See ilmus ilma luuletaja nimeta; pärastpoole peitis ta end ajalehtedes mitme varjunime taha (Mangu Sild, Willi Andi, Idna Illiw). 1868 a. andis ta trűkki kogu Saksa sõnade ja viiside varal luuletatud lastelaule *Laulik koolis ja kodus*, mis mõni aeg ainus trűkitud nootidega laulude kogu oli Eesti koolidele. *Wanemuine ehk Neljakordne Laulu-Lõng* 1870, laulud meestekoorile, oli see teos, mis teda Eesti ärkamise aja lugupeetavamate luuletajate hulka seadis, sest et ta oma riimide ja alliteratsioonidega mänglevates lauludes uusi iluväärtusi tundus esile nõiduvat Fählmanni ja Kreutzwaldi elustatud Eesti jumalate ja muinaskangelaste maailmast. Mitmed Kuhlbarsi luuletustet on otse rahvalauludeks saanud. Tema muusa hilisemaid avaldusi iseloomustavad kogud: *Laste laulik*, 1897, *Koolikannel*, 1908, *Jõulupähkled ja teised luutetused noorele ja wanale*, 1910.

HÄITSME-MEHE.[1]

Na oma selle oru poja,
Ent[2] kõrge maade kuninga;
Neid joodap kuldse mäki[3] oja,
Kui meie lätte kuivava.

Na kandva lille-mäki pääle
Meid oma taiva-hõnguga,[4]
Nink meile kõmava sis hääle,
Mes ilm es jõvva[5] sűnnita.

Na palmitseva närtsva krooni
Meil' närtsimata lillega;
Na ehitava elu trooni,
Kos surm ei lase elada.

Na toova meile suuri andit,
Mes meie maa ei valmista;
Na lõpetava kurje vandit,
Ke meid siin surma sunniva.

Ent satap űts[6] neist Häitsme-mehist —
Nii või ma neid kűll nimeta —,
Sis katva krandsi tammelehist
Neid neide häitsva havvaga.

Kűll ikva[7] söame ja silma,
Ei teda nema näta saa;
Ent tema hõng käipűle ilma,
Ta nimi peap elama.

---

[1] häitsme-mehe — õitse-mehed, luuletajad [2] ent — aga [3] mäki — mägede [4] hõnguga — hingetõmabamisega, hingega [5] es jõvva — ei jõudnud [6] űts — űks [7] ikva — nutavad

VANEMUINE

Ku Kungla[1] rahvas kuldsel a'al
Kűll istsid maha sööma,
Siis Vanemuine murumaal
Läks kandle lugu lööma.

Sealt saivad lind ja lehepuu
Ja loomad, laululugu;
Siis laulis mets ja mere suu
Ja Eesti rahva sugu.

Siis kõlas kaunist' lauluviis
Ja pärjad pandi päha,
Ja murueide tűtreid siis
Sai Eesti rahvas näha.

Ma laulan mättal, mäe peal
Ja õhtu hilja õues
Ja Vanemuise kandle heal,
See põksub minu põues.

KALEVITE KALMUL.

Ära tõtta tuppa lauale,
Astu Kalevite hauale!
Õhtu avab auuväravad,
Taara toas tuled säravad.

Räägivad, kuis Linda[2] leinaheal
Õrnalt, hellalt heljus heina peal;
Kuu, mis kumabűle kodumaa,
Hakkab kullast kangast kuduma.

---

[1] Kungla — muinasjutulise õnnemaa [2] Linda — Kalev naine, Kalevipoja ema

Väravasse vaob utuparv;[1]
Luha loigul laulab lutusarv;
Õue õlal[2] paisub torupill;
Nõmme nõlval nutab oru lill.

Ööpik hõiskab õitsval lehepuul;
Kalju kaarel hõiskab mehe huul;
Meri mängib mättal liivaga,
Öö sind puutub pehme tiivaga.

Vete vallast välja veerlevad,
Taeva tuulde űles keerlevad
Vana aja vahvad võitlejad,
Maa ja mere suured sõitlejad.[3]

Hobu, ilmunud kord iluga,
Kaetud ammu aja viluga,
Elustud nűűd vaimu vägedest,
Hirnub űles hiiu[4] mägedest.

Sulevid ning auusad Alevid,[5]
Olevid ning kanged Kalevid
Pilve pinnal pidu peavad,
Vägipulka vahvast' veavad.

Võitlejad, kel pole nime veel,
Tõusvad Taara tuppa ime teel,
Astvad alla päeva piireni,
Kestvad koidukulla kiireni.

---

[1] utuparv — lambakari [2] õue õlal — õues? [3] sõitlejad — sõitjad, sõdijad [4] hiiu — sõjakangelaste kalmu? [5] *Kalewipoja* kangelased

Koit toob koju, mis meil peidetud,
Unistuse urgu[1] heidetud:
Muistse aja kalmu kalju peal
Kõlab vaimuväe valju heal.

KANARIA LINNUKESE LAUL.

Kaugel, kaugel lõunakaarel,
Kaugel on mu kodumaa,
Kus kord õndsal meresaarel
Lehvitasin lapsena.
Sääl mu kena kätki kiikus
Õitsva õue võlvadel[2];
Vesi läikis, vesi liikus,
Laulsin luha nõlvadel.

Sinna, kus kord armsal ajal
Kõlasivad kandle suud,
Õhkavate[3] seinte najal
Punetasid mandlipuud:
Sinna ikka unes sõuan
Tuule, tormi rutuga,
Laulan siis kastanja oksal
Kiitust sull', mu kodumaa.

---

[1] urgu — sügavusesse [2] võlvadel — võlvidel? [3] õhkavate — õhkuvate

TÄHELEPANDAVAD TRŰKIVEAD.

				Trűkitud:	Peab olema:
Lhk. 1	(16	rida	űlevalt)	eestikeelsete teosed	eestikeelsed teosed
» 4	(1	»	»)	rehti peksti	reht peksti
» »	(7	»	»)	lähi	läbi
» 14	(4	»	alt)	Age	Aga
» 15	(4	»	űlevalt)	lididal	ligidal
» 18	(9	»	»)	võb	võib
» 19	(13	»	»)	Saaremale	Saaremaale
» »	(12	»	alt)	läimud	läinud
» 90	(5	»	űlevalt)	tarkvana	tark vana
» 120	(3	»	alt)	*50 aastase Juubeli-pűha laulud*	*Eestirahwa 50-aasta Jubelipiddo-Laulud*
» 151	(1	»	űlevalt)	Lydia	Lydia Emilia Florentine

Kustannusosakeyhtiö Otava

Aino Kallas, Tähdenlento. Koidulan elämäkerta. 4: 50; sid. 5: 75.
—,,— Suljettu puutarha. Runoja. 1: 75.
—,,— Seitsemän. Titanic-novelleja. 2 mk.
—,,— Lähtevien laivojen kaupunki. Novelleja. 2: 25; sid. 3 mk.
—,,— Merentakaisia lauluja. 1: 75.
—,,— Ants Raudjalg. 2: 25.
—,,— Meren takaa. Novelleja. I. 1: 75. II. 2: 25.
—,,— Kirsti. Kertomus. 2: 75.
F. Tuglas, Vilkkuva tuli. Kertomuksia. 2 mk.; sid. 2: 75.
Juhani Aho, Kevät ja takatalvi. Romaani. 3: 50; sid. 4: 50.
—,,— Juha. Romaani. 3: 75; sid. 4: 60.
—,,— Omatunto. Romaani. 3: 50; sid. 4: 50.
Ilmari Kianto, Vienan virroilta, Karjalan kankahilta. 3: 75; sid. 5 mk.
Larin Kyösti, Valittuja runoja. 3: 75; sid. 4: 50.
Joel Lehtonen, Markkinoilta. Runoja. 2: 50.
Eino Leino, Runokirja. 3: 50; sid. 4: 75.
—,,— Suomalaisia kirjailijoita. Kirjallishistoriallisia pikakuvia. 4: 25; sid. 5: 75.
—,,— Helkavirsiä. 1: 50; sid. 2: 50.
J. W. Juvelius, Suomen kansalliskirjallisuuden vaiheet. 1: 75; sid. 1: 90.

Hind 3 mk. 50 p.